

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra fundamentální a dogmatické teologie

Veronika Rejmanová

**BERNARD Z CLAIRVAUX: DE CONSIDERATIONE AD PAPAM
EUGENIUM III., LIBER IV**

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. ThDr. Václav Ventura, Th.D.

PRAHA 2012

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze 13. prosince 2011

Bibliografická citace

Bernard z Clairvaux: *De consideratione ad papam Eugenium III., Liber IV* [rukopis]: překlad a historicko-teologický výklad, Veronika Rejmanová; vedoucí práce: doc. ThDr. Václav Ventura, Th.D., Praha, 2012, s. 89.

ANOTACE

Traktát *De consideratione ad Eugenium Papam III.* není v povědomí širší veřejnosti moc známý. Přesto však je jeho poselství týkající se tématu papežství a praktických návodů k charakteru papeže stále platné. Tato diplomová práce si klade za cíl seznámit s životem autora dopisu Bernardem z Clairvaux a nastínit dobu a okolnosti vzniku dopisu, dále s osobností papeže Evžena III., kterému je dopis adresován. Traktát je rozdělen do pěti knih, tato práce se zabývá převážně čtvrtou knihou. Ve čtvrté knize nalezneme několik klíčových témat. Týká se oblasti osobnosti papeže, jaké by měly být jeho vlastnosti a jak by se měl chovat. Dále je to téma „dvou mečů“, na kterých Bernard ukazuje moc světskou a církevní. Objevuje se zde i téma vnitřního uspořádání církve.

Klíčová slova

Bernard z Clairvaux, Evžen III., dopis *De consideratione*, alegorie „dvou mečů“, církevní a světská moc

ABSTRAKT

Treatise *De Consideratione ad Eugenium Papam III.* is not in general public awareness of the power known. Nevertheless, his message on the theme of the papacy and practical guides to the character of the Pope is still valid. This thesis aims to familiarize with the life of the author of the letter, and Bernard of Clairvaux to outline the time and circumstances of the letter, as well as with the personality of Pope Eugene III. to whom the letter is addressed. Treatise is divided into five books, this work deals mainly with the fourth book. In the fourth book we find a few key topics. Relates to the personality of the Pope, what would be its features and how it should behave. It is a theme of "two swords" on which Bernard shows secular and ecclesiastical power. There is here the topic of the internal layout of the Church.

Keywords

Bernard of Clairvaux, Eugenius III., Letter to De Consideratione, allegory "two swords", religious and secular power

Počet znaků (včetně mezer): 209 468

PODĚKOVÁNÍ

Poděkování patří především vedoucímu této diplomové práce doc. ThDr. Václavu Venturovi, Th.D. za trpělivost a přístup poskytující tvůrčí prostor a za odbornou pomoc. Diplomovou práci věnuji svému strýci Petru Bendovi, který se jejího dokončení bohužel nedožil. Upřímné poděkování směřuje též k rodině a přátelům, kteří mě při psaní diplomové práce velmi podporovali.

SCS BERNARDUS CLAREVALLIS

Obsah

ÚVOD.....	7
1 BERNARD Z CLAIRVAUX A JEHO DOBA.....	9
1.1 DOBOVÝ KONTEXT 11. A 12. STOLETÍ VE FRANCII.....	9
1.2 ŽIVOT SVATÉHO BERNARDA Z CLAIRVAUX.....	12
1.3 DÍLO.....	19
2 EVŽEN III.....	22
2.1 PAPEŽSTVÍ V 11. A 12. STOL.	22
2.2 ŽIVOT BLAHOSLAVENÉHO EVŽENA III.	23
3 PŘEKLAD DE CONSIDERATIONE AD PAPAM EUGENIUM III., LIBER IV.....	30
4 UVEDENÍ DO LISTU DE CONSIDERATIONE A VÝKLAD PŘELOŽENÉHO TEXTU.....	57
4.1 DE CONSIDERATIONE	57
4.1.1 ÚVOD.....	59
4.1.2 PRVNÍ KNIHA.....	59
4.1.3 DRUHÁ KNIHA.....	60
4.1.4 TŘETÍ KNIHA	62
4.1.5 ČTVRTÁ KNIHA	63
4.1.6 PÁTÁ KNIHA.....	63
4.2 ČTVRTÁ KNIHA TRAKTÁTU DE CONSIDERATIONE.....	65
4.2.1 PODROBNĚJŠÍ ROZBOR	66
4.2.2 TEORIE DVOU MEČŮ	70
4.2.2.1 KARL F. MORRISON	70
4.2.2.2 AUGUSTIN FLICHE.....	70
4.2.2.3 WALTER ÜLLMANN.....	72
4.2.2.4 MARCEL PACAUT	73
4.2.2.5 ABBÉ VACANDARD	73
4.2.2.6 EDOUARD JORDAN	74
4.2.2.7 DOM PAUL DE VOOGHT.....	75
4.2.2.8 HAYDEN V. WHITE.....	76
4.2.2.9 A. M. STICKLER	76
4.2.3 SHRNUTÍ.....	78
ZÁVĚR.....	82
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	85
SEZNAM LITERATURY.....	86

ÚVOD

Přestože nebyl Bernard z Clairvaux zakladatelem cisterciáckého řádu, byl pro cisterciáky tím, čím byli svatý František z Assisi, svatý Dominik či svatý Ignác z Loyoly pro své řády a spolubratry. Nejznámější francouzský politik 20. století Charles de Gaulle se o Bernarda velmi zajímal, vnímal ho jako státníka a učil se od něho. Dominikán Jean de Mailly viděl Bernarda jako „toho, kdo miloval všechny lidi na světě.“¹ Bernard si šel za svým přesvědčením se zápalem a rozhodností a vyvolával jako každá velká historická osobnost kontroverzní postoje. Byl to charismatický muž, který vynikal silou osobnosti, autoritou, zbožností a organizačními schopnostmi. Měl dar prorockého vidění, lidské předvídativosti a moudrosti, zval lidi k mystickému životu. S žádostí o radu se na něho obraceli papežové, kardinálové, biskupové, císařové i králové. Jak podotýká člen Francouzské akademie historik Peirre Gaxotte: „Vyprávět celý život Bernarda znamená psát vedle dějin středověkých mnišských řádů také historii papežství, episkopální reformy, zápasy s islámem a navíc popisovat osudy Francie, Německa a Itálie. Clairvauxský opat se pletl do všeho. Byl všudypřítomný.“²

Motivací k výběru zabývat se dílem *De consideratione* Bernarda z Clairvaux jsem měla několik. Jednou z nich byla osobnost Bernarda z Clairvaux. V první polovině 12. století byl jedním z nejmocnějších a nejvlivnějších mužů, kazatelů a mystiků a jeho názory ovlivňovaly řadu panovníků, papeže a významné církevní osobnosti. Svými kázáními a myšlenkami přivedl do cisterciáckého řádu obrovské množství mužů a žen. Jak máme možnost poznat z traktátu *De consideratione*, který napsal tehdejšímu papeži a svému bývalému žákovi Evženovi III., byl snad největším duchovním vůdcem své doby, ale také jejím nebojácným kritikem. Podnětem k výběru díla *De consideratione* bylo téma papežství, které mi bylo po dobu mých studií velmi blízké např. i proto, že jsem byla velmi často konfrontována svými nevěřícími či protestantskými přáteli s existencí papeže jako hlavy církve a s jeho ovlivňováním světských záležitostí. Obzvláště v dnešní době se setkáváme jak ze strany katolíků, tak „nevěřících“ s otázkami, k čemu je papež, jaká je jeho úloha či jaký je vztah církve a státu a jaký by měl být, na což existuje samozřejmě řada odlišných názorů. Kniha čtvrtá traktátu *De consideratione* pojednává o vztahu církve a státu, o poměrech na papežském dvoře a o osobě papeže a jeho předpokládaném chování,

---

¹ KAMENÍK Milan: Burgundsko. Kraj mnichů, Cîteaux a Bernard z Clairvaux, Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2002, 156.

² Tamtéž, 253.

jednání a vlastnostech. Český překlad IV. knihy bude též součástí této diplomové práce, překlad vychází z kritického vydání *Patrologia Latina* (Migne) s přihlédnutím k dalším vydáním: Leclercq, Rochais; *Saamtliche Werke*.

Cílem práce je seznámit alespoň obecně s traktátem *De consideratione* a pokusit se o překlad a rozbor IV. knihy traktátu. Pro uvedení do problematiky a okolností souvisejících se vznikem dopisu uvedu v první kapitole nástin dějin 11. a 12. století a v souvislosti s tím i životopis sv. Bernarda. Druhá kapitola se bude věnovat druhému a neméně důležitému muži této práce Evženovi III. s krátkým úvodem do papežství oné doby. V další části diplomové práce se seznámíme s latinským textem IV. knihy *De consideratione* a s mým českým překladem. Poslední, čtvrtá kapitola bude jakýmsi historicko-teologickým rozbohem přeloženého textu a nastíněním různých interpretací historiků a teologů, kteří se danou problematikou zabývali. Stručně nastíním také obsah knih ostatních.

1 BERNARD Z CLAIRVAUX A JEHO DOBA

Chceme-li prezentovat dílo a odkaz nějakého autora, je vždy dobré a užitečné představit jeho život. Abychom dobře autorův život pochopili, je třeba uvědomit si kontext tohoto života. A to jednak kontext dobový a jednak kontext kulturní. Podle tohoto klíče zobrazíme dílo a odkaz svatého Bernarda z Clairvaux. Nejprve velmi krátce a povšechně představíme dobový a kulturní kontext života ve Francii v 11. a 12. století, jako druhý krok bude následovat samotné představení života námi studovaného světce.

1.1 Dobový kontext 11. a 12. století ve Francii

Svatý Bernard z Clairvaux žil na přelomu 11. a 12. století, přesněji mezi lety 1090-1153, tedy v období středověku. Periodizace středověku je velmi obtížná a sporná. Obvykle se za jeho začátek označuje pád západofřímské říše v roce 476. Za konec středověku se pokládá objevení Ameriky roku 1492, či pád Konstantinopole roku 1493, nebo rozštěpení církve v 16. století.³

Pojďme se blíže, přesto velmi stručně a bez velkých detailů, zabývat několika důležitými oblastmi, které spoluurčovaly život v období vrcholného středověku. Jedním z nich bylo chápání vztahu státu a církve. Je obecně známé, že tento vztah byl vzájemně velmi těsný. Panovník považoval svůj úřad za posvátný a sebe samého za Bohem vyvoleného. Při přijetí křesťanství se panovník vnímal jako od Boha poslaný a povoláný správce a ochránce svého lidu, později dokonce celého křesťanstva. To mj. souviselo s rozpadem západofřímské říše (roku 476), kdy byl Řím vydán plnění nejrůznějších dobyvatelů. Řím tak potřeboval ochranu před podobnými nájezdy. Úlohu ochránce křesťanstva a Říma plnil dlouhou dobu byzantský císař se sídlem v Konstantinopoli.⁴ Když však později v době ohrožení Říma z Byzance pomoc nepřicházela, vedoucího postavení a diplomatického jednání se zhostil sám římský papež. Pro pomoc římskému lidu se v polovině 8. století obrátil na franského krále. Frankové se tak ujali ochrany papeže a římského lidu. Později franský král Pipin daroval papeži Štěpánovi II. znovudobyté středoitalské oblasti, což bylo určitým základem pro vznik pozdějšího církevního státu

---

³ Někteří historici považují za počátek středověku katolický křesť Chlodvíka, což znamenalo příklon Franků ke křesťanskému náboženství. To jim umožnilo zakořenit nábožensky i kulturně v domácím románském obyvatelstvu. Srov. FRANZEN August: Malé dějiny církve, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 93.

⁴ Konstantinopol se roku 330 stal hlavním městem římského křesťanského státu („Druhý Řím“ postavený zcela na křesťanských základech, na rozdíl od starého Říma, který měl výrazně pohanské kořeny a rysy). Srov. KINDER Hermann, HILGERMANN Werner: Encyklopedický atlas světových dějin, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, 103.

(trvajících až do roku 1870). Úlohu franského krále jako ochránce papeže a římské církve podpořilo i pomazání na krále samotným papežem. Panovníci v tomto pomazání viděli své duchovní posvěcení a svou speciální úlohu v církvi.

Pipinův syn Karel Veliký se dostal ještě dále. Roku 800 jej sám papež Lev III. korunoval a pomazal na císaře.⁵ Tím de facto „přenesl“ císařství z Byzance zpět do Říma.⁶ Karel Veliký tuto původní byzantskou ideu císařství⁷ postupně přijal za svou. Že to byla idea nosná, sekundárně dosvědčuje fakt, že po rozpadu velké franské říše Karla Velikého tato idea římského císařství pokračovala dál a určovala směr celých středověkých dějin.

Za období tzv. slabých papežů⁸, z nichž většina se de facto stala jen hračkou v rukou římské šlechty – všechny důvody, které k tomu vedly, ponecháme v tomto pojednání stranou - byl zásah císaře pro volbu nového papeže naprosto klíčový. Silní panovníci,⁹ kteří byli zbožní a proniknutí myšlenkou reformy církve, svými zásahy do římských poměrů i ustanovování říšských biskupů pomohli církvi znovu povstat a obnovit se. Své pomazání a korunování na císaře považovali za podíl na kněžství v církvi.

Tak se na Západě vytvořila dvě ohniska moci – moc světská v rukou císaře a moc duchovní v rukou papeže. Těžiště se vidělo v moci duchovní, neboť panovníci museli skládat účet Bohu, ale naopak osoby duchovní byly též podřízeny císařským zákonům. Toto „dualistické“ pojetí ovlivňovalo myšlení na Západě, oproti Východu, kde měl vždy ústřední postavení byzantský císař. Jakmile se narušila rovnováha mezi světskou a duchovní mocí, docházelo k rozbrojům a úpadku. Můžeme tedy říci, že obě moci se po celý středověk vzájemně podmiňovaly. Když císař příliš zasahoval do církevních poměrů,

---

⁵ „Nový císař vystupoval s titulem *Romanum gubernans imperium*, což vyvolalo konflikt s Byzancí.“ KINDER, HILGERMANN: op.cit., 123.

⁶ Sám Karel Veliký s tímto pojetím z počátku nesouhlasil. Viděl možnost západořímského císařství vedle východořímského. Papež však chápal císařskou hodnost bývalého římského impéria jako jedinou, kterou odňal Byzancí a vrátil Římu tím, že ji propůjčil Karlovi Velikému. I v liturgických modlitbách nahradil jméno byzantského císaře jménem Karlovým. (Je samozřejmé, že Byzantinci toto odnětí císařské hodnosti nikdy nepřijali.) Tak se císař, franský král, stal vládcem a ochráncem všeho křesťanského lidu. Jakkoli byla tato představa teoretická a v důsledku neuskutečnitelná, udržela se celý středověk. Srov. FRANZEN: op.cit., 125.

⁷ Byzantská idea císařství si činila nárok na svolávání koncilů a zasahování do církevní kázně a nauky. „Totéž činil Karel. (...) Disponoval církevními statky jako světskými statky královskými a obsazoval biskupství a kláštery lidmi, které si vybral.“ FRANZEN: op.cit., 121. Vybíral si duchovní a pověřoval je státními úkoly, naopak duchovní si zvykli i v náboženských otázkách spoléhat na podporu státu, tzv. světské rameno. Národy, které si podroboval, nechával pokřesťanštit, protože politika a náboženství byly velmi úzce spojeny. Srov. tamtéž, 121.

⁸ Hovoříme o tzv. období „temného věku“, *saeculum obscurum*, v letech 880-1046, tj. od zániku karlovarské říše do počátku reformy, jak ho nazval v 16. století Caesar Baronius. Srov. tamtéž, 130.

⁹ Příslušníci otonské a sálské dynastie panovníků od Oty Velikého, přes Otu II., Otu III., Jindřicha II. až po Jindřicha III. Srov. KADLEC Jaroslav: Dějiny katolické církve II., Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993, 93-97.

povstala obrodná síla za svobodu cirkve a její samostatnost. Tak v druhé polovině 11. století začal boj o investituru.¹⁰ Boj se však také obrátil opačným směrem. A to když papežové začali prosazovat názor, že oni sami jsou nejvyšším knězem i králem, a činili si nárok na vedoucí postavení papežství ve světě jak v moci duchovní, tak v moci světské.¹¹

Papež však neměl reálnou sílu si světskou moc uhájít, naopak – sám potřeboval spojence, kteří by jej (a potažmo i papežský stát) vojensky chránili proti různým nepřátelům. Jakkoli tedy byla myšlenka na vedoucí úlohu papeže přítomná a prosazovaná od Řehoře VII. (1073-1085) po Bonifáce VIII. (1294-1303), nebyla reálná, dokonce ani udržitelná.

Právě v tomto období žil svatý Bernard z Clairvaux (1090-1153). Před jeho narozením začal boj o investituru a gregoriánská reforma. Mezi první příčiny následných reforem můžeme počítat zasahování představitelů světské moci do vnitřního života cirkve (např. při zakládání a obsazování biskupství a opatství).

Toto také souviselo s feudalismem (tj. systémem lenních vztahů), který byl nějakým způsobem spojen s celým středověkem. „V užším a pravém slova smyslu feudalismus znamená vazbu mezi pánem a vazalem (leníkem) coby služba a protislužba v oboustranně platném závazku.“¹² V době mezi 8. a 12. stoletím se ruku v ruce s jeho rozšiřováním téměř po celém latinském Západě zformovala citlivě odstupňovaná společenská pyramida složená z vyššího a nižšího panstva, tzv. „pořadí lenních vazeb“.¹³ Lenní právo bylo pak často jediným legálním způsobem, jak uplatnit moc. Ve 12. století se

---

¹⁰ V roce 1074 postní synoda v Římě zakázala kněžské manželství a vydání nařízení o celibátu a v roce 1075 další postní synoda v Římě vyvolala zapovězením přijímání laické investitury otevřený střet s německým královstvím a zahájilo dlouhý boj o investituru. Srov. KINDER, HILGERMANN: op.cit., 148. Cílem boje o investituru nebylo jen upravit poměr mezi císařem a papežem, potažmo mezi mocí světskou a duchovní, ale zasáhl celý duchovní život, protože myšlenky reformy vedly k novým formám zbožnosti. Srov. KADLEC Jaroslav: op.cit., 122-123.

¹¹ Tato univerzální papežská duchovně politická převaha si brala základ v Písmu v Lk 22,38, kde dvěma meči, které vlastní církev, má být moc duchovní a moc světská (tzv. teorie o dvou mečích). Srov. FRANZEN: op.cit., 145.

¹² SEIBT Ferdinand: Lesk a bída středověku, Praha: Mladá fronta, 2000, 200. Udělený pozemek či úřad byl tzv. lénem (latinsky *feudum* nebo *beneficium*). Uděloval se podmíněně na základě lenní smlouvy mezi svobodnými lidmi leníkem a lenním pánem, kdy leník (držitel propůjčené půdy, vazal) se zavazoval věností, „radou a pomocí“ svému pánu (především v případě potřeby poskytnout vojenskou nebo finanční pomoc) a lenní pán poskytoval leníkovi materiální zajištění prostřednictvím léna (nejčastěji půdy, která zahrnovala mj. také celé vesnice, tzn. i půdu, kterou pro svou potřebu obdělávali a na níž měli svou usedlost venkované neboli poddaní; ti za užívání půdy odváděli rentu (robotu – rentu v úkonech, část své vlastní úrody – rentu v naturáliích). Leníkem mohl být nejen šlechtic, ale také církevní hodnostář či klášter. Renta byla pro leníky zdrojem bohatství a zajišťovala obživu jim i všem, kdo patřili k jejich dvoru. Leníci mohli část svých držav propůjčit dále a stát se tak lenními pány svých leníků. „Tento systém, zjevně vynález Karlovců, nahrazoval od 8. století starší, jednodušší instituci družiny.“ SEIBT: op.cit., 200.

¹³ SEIBT: op.cit., 200.

však šlechtici, preláti, měšťané a někde i sedláci začali sdružovat v tzv. stavu.¹⁴ Tak se utvořilo stavovské rozdělení obyvatelstva na krále, šlechtu, lidi svobodné a poddané (popř. nevolníky). Způsob tohoto středověkého (germánského) rozdělení přejala i církev. Velmi výrazně bylo vnímáno rozdělení na papeže, vysokou církevní hierarchii a nižší klérus. Bylo příznačné, že vyšší duchovní posty byly především v rukou šlechty.¹⁵ V boji o investituru bylo pak hlavní snahou zbavit církev vlivu světské moci na ustanovování duchovních.¹⁶ Po dlouhých bojích došlo k vzájemnému kompromisu, když se stanovila investitura dvojí – světská s předáním světských statků a práv, která byla ponechána králi, a duchovní, která byla zcela v rukou církve včetně kanonické volby (biskupa volil klérus a šlechta biskupského kostela). Feudální vazba státu a církve byla příliš těsná.

1.2 Život svatého Bernarda z Clairvaux

Bernard se narodil v roce 1090 na venkovském hradě v burgundské vesnici Fontaines vzdálené přibližně dva kilometry od Dijonu. Oba rodiče pocházeli z významných šlechtických rodů, otec Tescelino Saur byl jedním z nejdůležitějších vazalů burgundského vévody Eudese I.¹⁷ a úředníkem na vévodově dvoře,¹⁸ matka Aletta nebo Aleth (zkrácená podoba německého slova Adelaide) měla ještě vznešenější původ, byla dcerou mocného burgundského hraběte Bernarda z Montbard.¹⁹ Po něm dostal Bernard také jméno. Bernard byl třetím potomkem v pořadí; měl pět bratrů a jednu sestru, Humbelinu.

O mládí Bernarda toho mnoho nevíme, sám o něm nikdy nemluvil. Máme přesto o tomto období tři svědectví – dvě, která vše idealizují, od přátel a obdivovatelů Bernarda

---

¹⁴ Srov. tamtéž, 201.

¹⁵ Do lenního systému se tak dostala biskupství, kláštery i všechny kostely. Existoval systém tzv. vlastnických kostelů (zakladatel církevní stavby měl právo na její příjem i na vybírání a dosazování duchovního). Biskup jimi nemohl disponovat, ani o nich rozhodovat. Obdobně však na tom byla sama biskupství. Srov. POLC Jaroslav V.: Církevní dějiny, Část druhá, Raný středověk, Řím: Křesťanská akademie, 1995, 98-99.

¹⁶ První krok učinil papež Mikuláš II. v roce 1059, kdy dekretem určil, že papežská volba bude nadále probíhat pouze prostřednictvím kardinálů biskupů. Tak zbavil především římskou šlechtu, ale i samého císaře vlivu na dosazování papežů. Papež Řehoř VII. pak na římské synodě roku 1075 zakázal králi pod hrozbou klatby obsazovat biskupství. To však nebylo zcela možné, neboť např. německá moc spočívala na říšských biskupech, kterým dal císař světské posty a pravomoce, a bylo nezbytné, aby si pro takové státní úkoly mohl vybírat kandidáty on sám. Srov. tamtéž, 138-139.

¹⁷ Tescelin byl vojenským guvernérem a velel châtillonské a fontainské pevnosti. Přezdívalo se mu Saur, což znamenalo Ryšavý, Zrzavý podle barvy vousů a vlasů. Srov. KAMENÍK Milan: Burgundsko. Kraj mnichů, Cîteaux a Bernard z Clairvaux, Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2002, 159.

¹⁸ Srov. LECLERCQ Jean: Bernardo di Chiaravalle, Milano: Università Cattolica del Sacro Cuore, 1992, 12.

¹⁹ Srov. CIGNITTI Benedetto: Aletta, in: Enciclopedia dei santi, Biblioteca Sanctorum I., Roma: Città Nuova, 2019, 826.

Goffreda z Auxerre²⁰ a Guillelma de Saint-Thierry,²¹ a třetí Berengariův,²² který Bernarda zesměšňuje.²³

Od roku 1097 (některé prameny udávají 1098²⁴) navštěvoval velmi ceněnou a uznávanou školu v Châtillon-sur-Seine, kterou vedli kanovníci ze Saint-Vorles. Tehdy bylo považováno za ideální studovat sedm disciplín (tzv. trivium – písemnictví, rétorika a dialektika - a quadrivium – aritmetika, geometrie, astronomie a hudba). Někteří historikové se domnívají, že Bernard navštěvoval jen trivium (z quadrivia se jeho znalosti objevují jen řídky), jiní, že měl vzdělání kompletní (což by dokazoval jeho zájem o hudbu a snad i architekturu).²⁵

Všichni jeho bratři byli vychováni k vojenské kariéře v kavalérii a jako šlechtici se věnovali zábavám jako je lov a sokolnictví. Bernard s nimi sice tyto aktivity sdílel, ovšem cítil, že je povoláván jiným směrem. Byl také jako jediný z nich svým vzděláváním připravován na církevní kariéru. V útlém věku je Bernard svým životopiscem (Vita 1, c.2, n.4) představován jako modelový vzor dítěte: ctnostný, laskavý, klidný a milý vůči všem, citlivý chlapec, který směřuje k usebrání a ke kontemplaci a který dělá pokroky ve zbožnosti a ctnosti.²⁶ O Štědrovečerní noci se mu ve snu zjevuje vánoční událost a on kontempluje scénu, kterou svým přátelům později popsal jako zrození Věčného slova z Panny Marie, což v jeho duši zanechává hlubokou stopu a již od prvních let tvoří jeden z hlavních podnětů Bernardovy zbožnosti.²⁷

Prvního září blíže neurčeného roku, mezi lety 1105 až 1110,²⁸ náhle umírá ve svých 33 letech Bernardova matka Aletta, která je v životopisech popisována jako svatá a zbožná

---

²⁰ Geoffroy z Auxerre (okolo roku 1115 - cca 1194), opat a francouzský teolog, Bernardův žák, byl studentem v Paříži za éry Abélarda a jeho stoupencem, po kázání Bernarda v Paříži ho však následoval do Clairvaux, vstoupil tam a byl sekretářem Bernarda až do jeho smrti v roce 1153. Zpracovává období a osobní vzpomínky na dobu, kdy byl Bernard opatem.

²¹ Guillaume ze Saint-Thierry (okolo 1075 - 1148, opat kláštera Saint-Thierry, později prostý cisterciácký mnich v opatství Signy. Je pokládán za velkého cisterciáckého duchovního spisovatele; setkal se s Bernardem v roce 1115 krátce po založení Clairvaux, stali se velmi dobrými přáteli. K Goffreddovi doplňuje vlastní interpretaci Bernardova mnišského života, jeho hledání Boha a jeho svatosti.

²² Berengarius – žák Abélarda, redigoval Apologii pro Abélarda, která je psaná velmi sarkastickou formou proti Bernardovi.

²³ Srov. LECLERCQ: op.cit., 9.

²⁴ POSPÍŠIL Ctirad Václav: Bernard z Clairvaux a jeho spis, in: Bernard z Clairvaux: O milosti a svobodném rozhodování, přel. M. Koronthalyová, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, 5.

²⁵ Srov. LECLERCQ: op.cit., 14-15.

²⁶ Srov. ZERBI Piero: Bernardo di Chiaravalle. in: Enciclopedia dei santi, Biblioteca Sanctorum [III], Roma: Città Nuova Editrice, 1990, 2.

²⁷ Srov. tamtéž, 2.

²⁸ CIGNITTI: op.cit., 826.

žena. Smrt matky otvírá v duši mladého Bernarda kritické a bolestné období plné úzkosti, vnitřní nejistoty, pochyb o sobě samém. Bernard byl vždy matčin oblíbenec, mezi matkou a synem bylo úzké citové pouto. Když byla Aletta těhotná, měla vidění o Bernardově budoucí velikosti. Podle legendy měla totiž sen o psovi s rezavou skvrnou na hřbetě. Tento sen by mohl být jakousi předpovědí budoucích Bernardových čiností kazatele, duchovního vůdce a obránce církve a víry.²⁹

„Na začátku čtyř intenzivních a bolestných let, které následovaly po matčině smrti, se v roce 1111 Bernard uzavírá v otcově domě v Châtillon. V této době v něm pravděpodobně začíná zrást myšlenka na mnišský život a tento plán realizuje zřejmě v roce 1113,³⁰ kdy spolu s dalšími mladými muži, čtyřmi svými pokrevními bratry, příbuznými a přáteli v počtu třiceti šlechticů³¹ vstoupí Bernard z Fontaines do tehdy nejpřísnější řehole v Cîteaux. Také jeho otec Tescelino se o mnoho let později stane cisterciákem. Přestože nebyl Bernard ze skupiny nejstarší, měl na všechny rozhodující a uznávaný vliv.³²

Bernard se svými druhy přišli do Cîteaux v době, kdy byl opatem Angličan Štěpán Harding, a vnesli do kláštera „čerstvý vzduch“. Klášter byl tehdy vyčerpán nakažlivou nemocí, navíc přísnost opata odpuzovala nové kandidáty, takže v klášteře se nacházelo jen šest členů³³ a zdálo se, že komunita zanikne.³⁴ Základem řeholního života Bernarda a jeho přátel bylo pečlivé zachovávání řehole sv. Benedikta.³⁵ Bernard se po čase projevil jako neohrožený reformátor a propagátor cisterciáckého řádu.

První roky jeho pobytu v Cîteaux nejsou nijak podrobně popsány. Určitě se musel jako ostatní mniši účastnit modliteb posvátného officia („officium divinum“), pracovat na poli a v lese, a věnovat se literatuře. Kolem roku 1125 píše anglickému knězi Jindřichu Murdachovi o svém zápasu mezi přáním mnišského života a toho studijního: „Věř tomu, kdo s tím má zkušenost: budeš se nacházet víc v lese než v knihách. Dřevo a kameny tě

---

²⁹ Srov. LECLERCQ: op.cit., 12-13.

³⁰ POSPÍŠIL: op.cit., 5.

³¹ „Je možné, že tento počet byl trochu nadsazený za účelem povznesení nebo oslavení svatého.“ LECLERCQ: op.cit., 27. Byla to skupina tehdy významných mužů, ať už pro svůj původ vévodů z Burgundska (kapetovci), vévodů z Loreny nebo příslušností ke světu kavalérie. Z těchto Bernardových druhů se pak také stávají opati dceřiných klášterů Cîteaux (Pontigny, Clairvaux, Morimondo). Srov. tamtéž, 33-34.

³² Již tehdy ho lidé respektovali a brali jako autoritu. Tyto události odhalují Bernardovu schopnost fascinovat a přitahovat, kterou u něj uznávají jak současníci, tak historici; schopnost, která mu umožnila získat pro tehdejší nejpřísnější řeholi velké množství mužů. Srov. ZERBI: op.cit., 2.

³³ Srov. LECLERCQ: op.cit., 33.

³⁴ Srov. BUBEN, Milan Michael: Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích, II. díl, II. svazek, Praha: Mnišské řády, 2004, 159.

³⁵ Srov. DACÍK Reginald O.P.: Z dějin duchovního života. Svatý Bernard, in: revue Na hlubinu, Olomouc, 1937, 179.

budou učit to, co nemůžeš slyšet od učitelů.³⁶ Rok Bernardova noviciátu a měsíce poté jsou obdobím ztišení a usebrání se. Jeho silná osobnost je konfrontována s každodenními požadavky mnišského života, stoupaní k Bohu a konečně s problémy vzniklými ve skupině těch, které přivedl do kláštera.³⁷ Nebezpečné však pro Bernarda bylo jeho pohroužení se do meditací, kdy zapomínal jíst a zříkal se spánku. Zhubl, omdlával, trpěl velkými bolestmi, které byly vyvolány žaludečními vředy. Nakonec byl tak slabý, že místo práce na poli dostal úkol kázat a psát promluvy bratrům.³⁸

Díky neuvěřitelně rychlému rozvoji nově vznikajícího cisterciáckého řádu již brzy přestalo mít Cîteaux kapacitu pro nové zájemce a proto vznikly další čtyři dceřinné kláštery.³⁹ Přes své mládí je Bernard po vykonání noviciátu díky vysoké úrovni ctnosti a vážnosti zvolen roku 1115 opatem jednoho z dceřiných klášterů Cîteaux, který má být založen na území hraběte Huga de Champagne, jenž pozemek⁴⁰ daroval a jehož správcem byl Bernardův bratranec Josbert le Roux. Spolu s dvanácti druhy si Bernard vybírá „světlé údolí“ – Clara Vallis, Clairvaux (nedaleko města Bar-sur-Aube, diecéze Langres).⁴¹ Bernard z Clairvaux spolu se Štěpánem Hardingem sestavil a v roce 1118 představil generální kapitule definitivní podobu řádové konstituce Charta caritatis, která byla poté schválena a potvrzena papežem Kalixtem II. (23. prosince 1119). Tím byla potvrzena existence nového řádu.⁴²

Potvrzení ve svém úřadu opata a zřejmě také kněžské svěcení obdržel Bernard 15. srpna 1115 od biskupa Guillauma ze Champeaux z Châlons-sur-Marne, významného teologa a filosofa tehdejší doby, se kterým Bernarda spojovalo také hluboké přátelství a který byl jeho duchovním vůdcem a učitelem. Od něj získal také Bernard intelektuální rozhled a vědomosti, se kterými později čelil v disputacích učencům té doby.⁴³

Bernard z Clairvaux se ve svých pětadvaceti letech stal „centrem“ církevního duchovního života a jeho pohybu kupředu. Je také právem nazýván druhým zakladatelem cisterciáckého řádu. Jako opat z Clairvaux strávil první roky řešením problémů mnišského

---

³⁶ BERNARDUS: Ep. 106. Ad Magistram Henricum Murdac, in: S. Bernardi opera. Vol. VII., Roma, 1963. Srov. LECLERCQ: op.cit., 31-32.

³⁷ Srov. LECLERCQ: op.cit., 32.

³⁸ Srov. KAMENÍK: op.cit., 174-175.

³⁹ Srov. BUBEN: op.cit., 159.

⁴⁰ Byl to kus divoké lesnaté krajiny, která se nazývala Absinthea vallis, tedy Údolí pelyňku. Srov. tamtéž, 160.

⁴¹ Dnes slouží areál Clairvaux jako ústřední věznice (od rozhodnutí Napoleona Bonaparteho v roce 1808). Srov. KAMENÍK: op.cit., 178-9.

⁴² Srov. BUBEN: op.cit., 160.

⁴³ Srov. KAMENÍK: op.cit., 187.

života, které se týkaly především uspořádání a posílení komunity v Clairvaux. Bernard je nucen zakládat nové fundace, protože počet žadatelů o vstup do Clairvaux je vysoký. Do své smrti založil 68 dceřinných klášterů. Bernard po Evropě cisterciáky proslavil, za sto let měl jejich řád více než dvěstěpadesát řeholních domů.⁴⁴

V roce 1128 je Bernard z Clairvaux přítomen na církevním koncilu v Troyes v Champagni, kde biskupové severofrancouzských měst, cisterciáctí a benediktýnští opati projednali a schválili řeholi řádu chudých rytířů Kristova hrobu, velmi přísný etický a disciplinární kodex templářského řádu, který sestavil též sv. Bernard⁴⁵ a který schválil na koncilu v Pise v roce 1135 papež Inocenc II.⁴⁶

Kvality muže, který umí jednat a který má v dané době svou autoritu, dokázalo Bernardovo působení v situaci, kdy v roce 1130 dochází po smrti papeže Honoria II. ke schizmatu v římské církvi dvojí volbou papežů, Anakléta II.⁴⁷ a Inocence II.,⁴⁸ představitelů dvou opozičních městských stran. Bernard byl přívržencem Inocence II.,⁴⁹ horlivě se snažil o jeho uznání papežem francouzským králem Ludvíkem VI. a anglickým králem Jindřichem I. Kvůli tomu také cestoval – prošel Francií, velkou částí Západu, Anglií (1130), Německem (1135) – a snažil se schizma urovnat. Zpět do Itálie se vrátil v roce 1133, kdy se zúčastnil církevního sněmu v Pise, aby zde podpořil stanoviska papeže Inocence II. Schizma nakonec končí nenadálou smrtí vzdoropapeže Anakléta (25. ledna 1138). V roce 1139 se Bernard účastní II. lateránského koncilu, jehož cílem byla obnova církve po období několikaletého dvojpapežství. Inocenc II. však po svém potvrzení papežem začal pronásledovat biskupy, kteří dříve podporovali Anakléta II. Bernard proti těmto činům velmi protestoval, Inocenc však Bernarda už nepotřeboval a proto ho

---

⁴⁴ Srov. SEIBT: op.cit., 170.

⁴⁵ Srov. FRALEOVÁ Barbara: Templáři, Praha: Nakladatelství Argo, 2009, 129.

⁴⁶ Více k tomuto tématu nalezneme v knihách: FRALEOVÁ Barbara: Templáři, Praha: Nakladatelství Argo, 2009 nebo CONTAMINE Philippe: Válka ve středověku, Praha: Argo, 2004.

⁴⁷ Anaklét II. (okolo 1090 - 1138), vlastním jménem Petrus Pierleoni. Pocházel z Říma, z bohaté a původem židovské rodiny Pierleoni, která již sto let podporovala reformní papežství. Byl mnichem v Cluny, studoval v Paříži. Působil jako legát papeže Kalixta II. v Anglii a ve Francii (od 1121). Byl zvolen papežem proti Inocenci II. 14. února 1130 zejména římskými a jihoitalskými kardinály, kteří odmítli uznat platnost Inocencovy volby, jenž byl zvolen pouze menšinou kardinálů. Anaklét, ač měl na papežský stolec právně větší nárok, získal však na rozdíl od Inocence podporu menší části křesťanstva.

⁴⁸ Inocenc II. (datum narození neznámé - 1143), vlastním jménem Gregorio Papareschi. Narodil se v rodině spřízněné se starobylým římským rodem Guidoni a od počátku byl určen pro církevní kariéru. Den po smrti Honoria II. byl 14. února 1130 zvolen papežem. Část kardinálů se totiž rozhodla delegovat akt volby na skupinu osmi zástupců, kteří ho zvolili. Týž den je zvolen zbylou většinou kardinálů Anaklét II., Inocenc II. je nucen opustit Řím, po smrti Anakléta II. v roce 1138 stávající schizma končí a Inocenc se se vrací na papežský trůn.

⁴⁹ „V posledních desetiletích se historikové domnívají, že jistou roli v Bernardově přilnutí k Inocencovi II. sehrál židovský původ rodiny Pierleoni, která přijala křesťanství relativně nedávno před zvolením svého příslušníka za papeže Anakleta.“ POSPÍŠIL: op.cit., 7.

neposlouchal. Inocenc II. v roce 1143 nakonec umírá, na papežský stolec nastupuje Celestýn II., který ve sporu Bernarda z Clairvaux a Petra Abélarda upřednostňuje Abélarda.

Průlom nových myšlenek 12. století se velmi jasně promítá do sporu dvou osob - Bernarda z Clairvaux a Petra Abélarda. První z nich byl prohlášen za svatého, druhý se ocitl před inkvizičním soudem.⁵⁰ V roce 1140 řídil Bernard choulostivou záležitost, která vyústila v odsouzení Petra Abélarda na synodě v Sens (1140-1141).⁵¹ Abélard se odvolal do Říma, vydal se tam také osobně, ale ve Francii ho zastihl rozsudek Inocence II., který mu uložil doživotní mlčení ve věroučných otázkách a rozhodl o spálení Abélardových spisů.⁵² Abélard byl exkomunikován a měl být také internován. Uchýlil se do Cluny, kde mu opat Petr Ctihodný umožnil setkat se ještě s Bernardem z Clairvaux. Po dvou dnech společného modlení a rozhovorů se oba na znamení smíření objali a Abélard slíbil odstranit ze svého učení místa odporující katolické víře. Na přimluvu Petra Ctihodného byl Abélard nejtěžších církevních sankcí zproštěn a mohl dokonce v klášteře vyučovat. Roku 1142 v Cluny zemřel.⁵³

V období římského senátu a tzv. městského experimentu v Římě (1144-1145)⁵⁴ se Bernard zasazoval u obyvatel Říma, aby respektovali a poslouchali papeže Lucia II. a následně také Evžena III. Bernard se v této situaci rovněž staví do opozice vůči Arnoldu z Brescie, který svými kázáními proti bohatství církve a ve prospěch její absolutní chudoby podporoval povstání římské komuny.

Vliv Bernarda na církevní život zvýšila v roce 1145 volba papeže Evžena III., vlastním jménem Bernardo Paganelli, který byl v Clairvaux Bernardovým žákem a než se stal papežem, byl opatem v klášteře Tre fontane v Římě. Bernard má z výsledku volby

---

⁵⁰ SEIBT: op.cit., 342.

⁵¹ Petr Abélard (1079-1142), významný francouzský scholastický filosof a teolog. Kladl velký důraz na rozum; dříve, než věříme, musíme pochopit. Důležitý i pro dějiny logiky a sémantiky (angažoval se ve sporu o univerzálie). Pro svou arogantní, egocentrickou a provokativní povahu si zneprátil mnoho významných lidí své doby, mezi jinými i Bernarda z Clairvaux. Je známý pro svůj vztah ke své žačce Heloise, se kterou zplodil syna Astrolaba. Bernard vystoupil proti učení Abélarda na naléhání Guillelma ze Saint-Thierry, který u Abélarda našel věroučné chyby, jež shrnul do třinácti hlavních bodů. (Např. Kristus není druhou osobou z Nejsvětější trojice,...). Bernard proti Abélardovi veřejně vystoupil. Hlavním Abélardovým proviněním bylo podle Bernarda tvrzení, že dokáže vše vysvětlit rozumem, dokonce i to, co rozum přesahuje a je proti samotnému rozumu. Abélard zase vyčítal Bernardovi, že má malé znalosti filosofické a chybí mu vědecký aparát kategorií a pojmů. Srov. KAMENÍK: op.cit., 292.

⁵² Srov. POSPÍŠIL: op.cit., 8.

⁵³ Srov. KAMENÍK: op.cit., 297-298.

⁵⁴ Arnold z Berscie v roce 1144 vypudil z Říma papeže a na čas zavedl republikánskou vládu. Srov. DORAZIL Otakar, Světové dějiny v kostce, Vimperk a Rudná u Prahy: Nakladatelství Papyrus a Jeva, ⁴1997, 99.

smíšené pocity; na jednu stranu má radost, na druhou vyjadřuje obavy, aby Evžen na takto významný a zodpovědný úřad stačil.

Evžen III. vyhlásil 1. prosince 1145 bulou *Quantum praedecessores* druhou křížovou výpravu a pověřil Bernarda jejím hlásáním. Bernard zpočátku nebyl o vhodnosti výpravy přesvědčen. Nakonec však horlivě nabádal knížata a rytíře, aby se účastnili nového válečného tažení pod znamením kříže. Viděl v papežově výzvě pokyn shůry, což ukazuje na to, že jeho horlivost byla především projevem poslušnosti.⁵⁵ Největší podporu získal Bernard ve Francii a v Německu. Výsledek této výpravy⁵⁶ Bernarda hluboce roztrpčil a pokusil se roku 1151 přesvědčit Evžena III. k nové křížové výpravě poté, co o to byl na církevním koncilu v Chartres požádán. Záměr se však nezdařil.⁵⁷

V rámci druhé křížové výpravy se na různých místech Evropy rozpoutalo krvavé pronásledování Židů. Bernard se proti němu velmi ostře stavěl a zejména proti jistému Rudolfovi v Německu, který byl cisterciáckým mnichem a podněcoval vybíjení Židů. Bernard mu přikázal vrátit se zpět do kláštera a brzy se podařilo krveprolití zastavit.⁵⁸

V roce 1148 má Bernard na remešském koncilu za přítomnosti Evžena III. podíl na pokusu, který se snaží odsoudit trinitární doktrínu biskupa z Poitiers Gilberta de la Porrée.⁵⁹ „Mnoho biskupů a lidí znalých věci se stavělo na obhajobu Gilberta de La Porrée, a tak není divu, že ani Bernardovy velmi impulzivní zásahy nevedly k zavržení zmíněného spisu. Pro mnohé účastníky synody bylo Bernardovo impulzivní chování skutečným pohoršením.“⁶⁰

V roce 1150 se objevily snahy připravit novou křížovou výpravu. Opat z Clairvaux se k těmto snahám pochopitelně připojil. Jak je všeobecně známo, těmto hlasům nebylo popřáno sluchu. „V posledních letech svého života promýšlel Bernard své dosavadní pozemské putování, což se objevuje v jeho díle vzniklém v této době *De consideratione ad Eugenium Papam*.“⁶¹

---

⁵⁵ Srov. POSPÍŠIL: op.cit., 9.

⁵⁶ Křížácké vojsko této výpravy se sestávalo z vojska francouzského krále Ludvíka VII. a německého krále Kondráda III. Bylo však Turky v roklich Tauru poraženo. V roce 1184 zbytky vojska s posilami ještě zaútočily na Damašek a Askalon, bohužel však 4. července 1187 u Hattinu podlehly přesile egyptského sultána Saladina, který téhož roku v říjnu dobyl také Jeruzalém. Srov. FISCHER-WOLLPERT, Rudolf: Malý teologický slovník. Přehled papežů, Praha: Zvon – České katolické nakladatelství, 1995, 90.

⁵⁷ Srov. READ Pears Paul: Templáři, Praha: BB art, 2001, 122.

⁵⁸ Srov. BRIDGE Antony: Křížové výpravy, Praha: Academia, 2000, 112.

⁵⁹ Gilbert da la Porrée (1080-1154), francouzský teolog a filozof. Působil na škole v Chartres, obviněn církví z triteismu (spis *De Trinitate*).

⁶⁰ POSPÍŠIL: op.cit., 11.

⁶¹ GASTALDELLI Ferruccio (ed.): La considerazione a Eugenio papa, přel. E. Paratore, Opere di San Bernardo I, Milano: Fondazione di Studi Cestercensi, 1984, 761-939.

„Již v roce 1118 se u Bernarda silně projevila žaludeční nemoc, která ho sužovala až do konce života.“⁶² Dokonce žil nějakou dobu zproštěn povinností opata v malé poustevně vzdálené asi kilometr od Clairvaux, kde se z nemoci zotavoval. Pobyt zde mu pomohl, nemoc se pak ale stejně opakovaně vracela. Od útlého věku také trpěl migrénami.⁶³

Dne 20. srpna 1153 zhruba o deváté hodině ranní Bernard v Clairvaux vysílený nemocí a odříkáním umírá. „O dva dny později bylo jeho tělo uloženo pod oltářem chrámu v Clairvaux. Zesnulý opat měl v rakvi schránku s ostatky apoštola Judy Tadeáše, které rok předtím dostal darem z Jeruzaléma.“⁶⁴

Již 18. ledna 1174 Bernarda kanonizoval papež Alexandr III., jeho svátek se slaví ve výroční den Bernardovy smrti. Od 13. a zejména v 15. století byl nazýván *doctor mellifluus* (medotekoucí, medotoký učitel, učitel oplývající řečí jako med) a v roce 1830 ho papež Pius VIII. zařadil mezi církevní učitele.⁶⁵

1.3 Dílo

Přestože si tato práce neklade za cíl seznámit s dílem Bernarda z Clairvaux, sluší se o něm alespoň v krátkosti a stručnosti pojednat. Bernardovo dílo je velmi rozsáhlé, jeho zpracování by rozhodně vydalo na zvláštní práci.

Bernard nebyl učenec nebo vědec v pravém slova smyslu, byl praktický člověk a proto i v tomto smyslu psal svá díla a uděloval rady ve svých listech. Měl velký vliv na rodící se scholastiku právě v tom smyslu, že zdůrazňoval, že každá věda má vést k Bohu a neutápět se v planých a neužitečných hádkách či debatách.⁶⁶

Bernardovo dílo a vliv se velmi záhy začaly šířit za hranice cisterciáckého řádu. V roce 1119 začal „spor“ s clunijskými, které měl Bernard v úmyslu přivábit zpět k přísnějšímu a doslovnějšímu dodržování řehole sv. Benedikta.⁶⁷

---

⁶² POSPÍŠIL: op.cit., 6.

⁶³ Srov. KAMENÍK: op.cit., 188.

⁶⁴ Srov. POSPÍŠIL: op.cit., 11.

⁶⁵ BUBEN: Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích, II. díl, II. svazek, Praha: Mnišské řády, 2004, 163.

⁶⁶ Srov. DACÍK: op.cit., 181.

⁶⁷ Jednalo se o „ostrý spor mezi Bernardem a tehdejším opatem z Cluny, poněvadž jeden z Bernardových spolubratří Robert Châtillon byl rodiči již v mládí spolu s nemalou částí rodového majetku přislíben právě opatství v Cluny. Bratr Robert se mohl vrátit z Cluny do Clairvaux po vleklých jednáních až v roce 1128. Spory mezi oběma řádovými společenstvími však trvaly.“ POSPÍŠIL, op.cit., 6.

Na přelomu let 1124 a 1125 začal Bernard se svou literární činností. Mezi první jeho díla počítáme komentář k Benediktově řeholi *O stupních pokory a pýchy* a *Chvály panenské Matky*⁶⁸. Rok 1125 byl také ve znamení díla *Apologie Vilému ze Saint-Thierry*⁶⁹, ve skutečnosti však byla určena clunyskému opatu Petru Ctihodnému. Zde se Bernard na konkrétním případě vypořádával s kritikou svých klášterních či mnišských reforem.⁷⁰

Kromě toho, že se Bernard angažoval v mnišském a klášterním životě, udržoval bohatou korespondenci s mocnými církevními i světskými osobnostmi západokřesťanského světa.⁷¹ V této své činnosti převyšoval všechny tehdejší pisatele dopisů; má se za to, že Bernard buď napsal, nebo nadiktoval přes 1 000 dopisů, z toho se jich dochovala asi polovina. Napsal také řadu kázání a dalších teologických pojednání. Hlavním jeho dílem bylo v této oblasti 86 kázání na starozákonní Píseň písní⁷², která napsal v průběhu osmnácti let. Známé jsou též jeho polemiky proti Abélardovi.⁷³

O stylu jeho psaní můžeme říci to, že se odmítal nechat svazovat pravidly metra; to byla jeho charakteristická výstřednost, neboť jeho prózu inspirovala nejen zapálená horlivost. Skládal ji s vědomou obratností mistra rétoriky. Existuje celá řada středověkých autorů, o nichž by se dalo s přesvědčením říci, že kdyby nepsali, byla by latina chudším jazykem, a Bernard k nim jistě patřil.⁷⁴ Na jednu stranu totiž Bernard odsuzuje zdobení budov a zastává v tomto ohledu jednoduchost, jazyk, který používá při psaní, je však velmi barvitý a plný fantazie. Zřejmě to pro něj neznamená paradox, protože v tradici církevních otců je barvitý osobní jazyk velmi hojně používaný a on se jím nechá vést nebo také proto,

---

⁶⁸ BERNARD Z CLAIRVAUX: *O stupních pokory a pýchy. Chvály panenské Matky*, přel. Ondřej Koupil, Praha: Krystal OP, 1999. De laudibus Virginis Matris, PL 183.55-88. Tractatus de gradibus humilitatis et superbiae, PL 182.939-972.

⁶⁹ *Apologia S. Bernardi abbatis ad Guillelmum Theoderici abbatem*, PL 182.893-818.

⁷⁰ Zdá se, že *Apologie* je kritika všeho toho, co není čistě mnišské, alespoň podle chápání svatého Bernarda (nadbytek jídla a pití, luxusní oděvy, ohromné kostely s extravagantní výzdobou).

⁷¹ „Byl to asketa, který zavrhoval světské poznání, alespoň pokud šlo o něj, a odmítal nechat se omezovat zákony metriky při psaní veršů, přesto psal své dopisy tím nejvytříbenějším stylem a na jejich závěrečném čtení se před odesláním podíleli také jeho písaři. V jeho případě však literární um neměl nijak zakrývat neupřímnost: šarm, vzlet, prorocká vroucnost, která nabádá i ostouzí, všechno to bylo naprosot autentickou součástí nesmírně složitého charakteru tohoto významného cisterciáka.“ BROOKE: op.cit., 41.

⁷² BERNARD Z CLAIRVAUX: *Kázání na Píseň písní I.*, přel. M. Koronthályová, Praha: Krystal, 2009. Sermones in Cantica canticorum, PL 183.785-1197.

⁷³ *Capitula haeresum Petri Abaelardi*, PL 182.1045-1054. Tractatus de erroribus Abaelardi, PL 1053-1072.

⁷⁴ Srov. BROOKE: op.cit., 387. Např. v dopise papežovi proti biskupovi z Winchesteru Jindřichu z Blois používá Bernard velmi květnatého jazyka, který používá výraziva a citátů z Bible, dokonce také citátu Vergilia. „Byla to doba, kdy člověk o svých oponentech takového jazyka běžně používal, a Bernard, když se popudil, byl nadměrně ohnivý (...). Ale v tomto hromadění rétorických perel a brilantním a odvážným využívání biblických frází je zcela jistě vzepětí fantazie.“ Naopak dopis králi Jindřichu I. Anglickému ve věci založení rievaulxského opatství Bernardovými vlastními mnichy je umírněný, „fantazie zůstává, ale potlačená a zkrocená.“ Bernard se totiž s Jindřichem v minulosti setkal, nebyli však staří přátelé, proto je zde třeba použít důstojného a jednoduchého jazyka. Srov. BROOKE: op.cit., 389.

že se chtěl vyjádřit co nejúčinnějším způsobem. „Bernard si byl vědom úsilí, jehož bylo zapotřebí k tomu, aby se z latiny znovu stal živý jazyk. Užívání latiny nikdy nezaniklo, ale v období mezi 5. a 11. stoletím se stala jazykem učeným a teprve v 11. a 12. století se ji znovu začalo trochu více hovořit a znovu skutečně ožila. Ale i tehdy se dokázala probudit ke svému starému životu jedině v rukou mužů, jako byl svatý Bernard. Muži jako Bernard dávali přednost jednodušší tradici křesťanské latiny a svým způsobem ji ještě více zjednodušovali. Ale Bernard svůj jazyk v rámci svých možností mistrovsky ovládal. Vůbec nebyl ve styku s novou tradicí teologického písemného vyjadřování, které v jeho době vzkvétalo a které ve 13. a 14. století zašlo tak daleko, že z latiny učinilo technický, suchý nástroj vyjadřování scholastiky“⁷⁵

---

⁷⁵BROOKE: op.cit., 390.

2 EVŽEN III.

Při pokusu o výklad a pochopení nejen Bernardova traktátu *De consideratione*, ale také historické situace v oné době a papežství jako takového „se musíme bránit sklonu interpretovat dějiny na základě novodobé zkušenosti.“⁷⁶ Mnozí se totiž domnívají podle chování dnešní církve, která chce být nezávislá na státu, že tomu tak bylo i ve středověku, kdy papež při prosazování politické vůle chtěl být nezávislý jen v duchovních a mravních záležitostech. Situace však byla trochu jiná, protože se většina představitelů církve snažila o to, aby se proměnily také instituce politické, které byly církvi spíše ve službě.⁷⁷

Pro plastičnost našeho vyprávění bychom se nyní v jednotlivostech vrátili do již zmiňovaného období a obecněji se podívali na situaci v papežství v 11. a 12. století. Pak se budeme věnovat krátkému životopisu papeže Evžena III.

2.1 Papežství v 11. a 12. stol.

Druhá polovina 11. století byla v mnoha ohledech obdobím patřícím k těm nejlepším z papežských dějin. Do této doby bylo papežství ctihodnou institucí, strážkyní tradice svatého Petra v církvi, opatrovatelkou jeho hrobu a nezměrného pokladu relikvií. Řím byl vzdáleným cílem poutí a u těch, kdo od něj žili daleko, se těšil obrovské prestiži. Reformátoři přitáhli k papežství pozornost celé Evropy, vytvořili z něj organizovanou správu, která byla někdy respektována a poslouchána, jindy zase nenáviděna.⁷⁸

V roce 1123 na prvním lateránském koncilu Kalixt II. ukončil spory o investituru, byly vydány definitivní edikty proti laické investituře a přijata další opatření k reformě církve.⁷⁹ V roce 1130 však došlo k sporné papežské volbě, kdy starší kardinálové a jedna z římských frakcí zvolili Pietra Pierleoniho (syna jedné z římských rodin nejbližších Řehoři VII.) jako Anakléta II. Oproti tomu mladší kardinálové (mnozí z nich byli Francouzi) a další z římských frakcí (Frangipaniové) zvolili Gregoria Papareschiho jako Inocence II. (1130 – 1143).⁸⁰ V roce 1138 však Anaklet zemřel a jeho nástupce jako

---

⁷⁶ MUNDY John H.: Evropa vrcholného středověku 1150-1300, Praha: Vyšehrad, 2000, 17.

⁷⁷ Srov. tamtéž, 17.

⁷⁸ Srov. BROOKE Christopher: Evropa středověku v letech 962 – 1154, Praha: Vyšehrad, 2006, 337.

⁷⁹ Srov. tamtéž, 369.

⁸⁰ „Inocenc měl podle všeho většinu mezi kardinály-biskupy, kteří měli právo podávat návrhy, ale mezi všemi kardinály zůstal v menšině. Anaklét měl v rukou Řím a získal slib věrnosti od normanského vůdce na jihu.

vzdoropapež brzy abdikoval. Inocenc tedy mohl ovládnout pole. Na II. lateránském koncilu v roce 1139 oslavil Inocenc II. konec schizmatu, byly vydány významné dekrety, shromáždili se biskupové a opati z celé Evropy a v neposlední řadě byla prosazena papežská nadřazenost a jednota. Na poli politickém se tak nestalo. Tentýž rok Roger Sicilský ovládl jižní Itálii, a když se jí pokusil Inocenc bránit, byl zajat a propuštěn až poté, co potvrdil Rogera v královské hodnosti. Bylo třeba zajistit si silného spojence, protože světská moc papežů byla v Itálii zpochybňována.⁸¹

V roce 1143 římstí kupci a řemeslníci ustavili komunu, jak to již udělala mnohá jiná italská města, a pokoušeli se prosadit svou nezávislost jak na papeži, tak na staré římské šlechtě. Podle tradičního římského způsobu zřídili senát na Kapitolu. Krátce po jeho vzniku zemřel papež Inocenc II. Žádný z jeho nástupců nevydržel déle než pár měsíců a senát stále efektivně ovládal město ještě v době, kdy kardinálové volili nového papeže. Tím se stal Bernard z Pisy, opat a žák Bernarda z Clairvaux, který přijal jméno Evžen III.⁸²

2.2 Život blahoslaveného Evžena III.

O životě Evžena III., který předcházel jeho zvolení papežem, víme velmi málo, a proto i o tomto úseku jeho života bude pojednáno velmi stručně. Známa historie začíná 15. února 1145, v den jeho zvolení papežem. Oficiální středověká papežská historiografie uvádí, že se před volbou jmenoval Petr Bernard a byl opatem římského kláštera svatých Anastázia a Vincenta (dnes klášter Tre fontane). Není známo datum jeho narození ani etapy jeho mnišského života.⁸³

Annales Camaldulenses uvádějí, že Petr Bernard byl od roku 1128 opatem kláštera svatého Zena v Pise. V letech 1135 až 1137 poté v Pise zřejmě zastával úřad vicedomina. Z dostupných dokumentů můžeme dále říci, že se Petr Bernard na své druhé cestě po Itálii v letech 1137-1138 setkal s Bernardem z Clairvaux a v roce 1138 se rozhodl vstoupit do cisterciáckého řádu. Po krátkém pobytu v klášteře sv. Silvestra poblíž Farfy vstoupil v roce 1140 do kláštera sv. Anastázia a Vincenza v Římě.⁸⁴ Kolem poloviny roku 1141, zřejmě ve

---

Ale Inocenc dokázal upevnit svou moc ve Francii, využít svých francouzských přívrženců a získat podporu několika vůdčích osobností severního křesťanstva, patrně včetně Petra Ctihodného, opata z Cluny, a zcela jistě svatého Bernarda z Clairvaux. (...) Věřili, že Inocence si zvolil Bůh. (...) Francouzský a anglický král se vyslovili pro Inocence. Nakonec souhlasil i císař Lothar.“ BROOKE: op.cit., 369.

⁸¹ Srov. BROOKE: op.cit., 370.

⁸² Srov. Tamtéž, 370.

⁸³ Srov. ZIMMERMANN Harald: Eugenio III., in: Enciclopedia dei papi, Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 2000, 279.

⁸⁴ Srov. DANIELE Ireneo: Eugenio III. in: Enciclopedia dei santi, Biblioteca Sanctorum V., Roma: Città Nuova, ³1991, 196-197.

spojitosti s pobytem Bernarda z Clairvaux v Itálii, se stal opatem tohoto kláštera, který byl obnoven a svěřen papežem Inocencem II. cisterciákům.⁸⁵ Je ovšem také pravdou, že právě zde byl prý považován za velmi prostoduchého člověka, který měl v klášteře na práci vytápění cel ostatních mnichů a byl také terčem posměchu města.⁸⁶

Původ Petra Bernarda je vskutku zahalen tajemstvím. Podle pisánského historika z 16. století Raffaella Roncioniho byl Evžen urozeného původu a náležel k rodině Paganelli z Montemagna. Toto tvrzení je však v rozporu se svědectvím Bernarda, který popsal Evžena jako „muže venkovského“. Kromě toho je jeho původ v Montemagno v Camaiore také v rozporu s nápisem na hrobce ve sv. Petru - že „*Pisa muže zrodila*“ („*Pisa virum genuit*“).⁸⁷

Vrátíme se tedy nyní ke dni jeho zvolení papežem a další historii, o níž už máme více údajů. Když 15. února 1145 zemřel po 11 měsících a 4 dnech v papežské službě následkem smrtelného zranění papež Lucius II., museli kardinálové rychle jednat, protože Řím byl v moci republikánů. Sešli se proto ještě v den Luciovy smrti v refektáři kostela sv. Cesaria na Palatinu, kde byli relativně v bezpečí proti republikánům. V těchto revolučních dobách nejevil nikdo zájem ucházet se o Petrův stolec. Kardinálové tedy téhož dne jednomyslně zvolili papežem tehdejšího opata u sv. Vincenta a Anastasia Tre fontane Bernarda z Pisy, který nebyl ani biskupem ani kardinálem, ale obyčejným cisterciáckým mnichem.⁸⁸ Po volbě přišli kardinálové za Bernardem a oznámili mu jeho zvolení. Velmi překvapený Bernard byl „nucen“ volbu přijmout a byl kardinály odveden do lateránské baziliky, kde byl též den intronizován a následující neděli měl být v chrámu sv. Petra vysvěcen na biskupa.⁸⁹ Ale již v noci mezi 16. a 17. únorem 1145 byl nový papež nucen opustit město kvůli obtížné politické situaci v Římě,⁹⁰ vysvěcen na biskupa byl pak tedy v neděli 18. února 1145 v klášteře ve Farfě.⁹¹ Zpráva o volbě nového papeže z řad cisterciáckých mnichů překvapila celý křesťanský svět. Zvláště velmi překvapen byl sám

---

⁸⁵ Srov. ZIMMERMANN: opt.cit., 279. V roce 1152 pak již jako potvrdil Chartu caritatis cisterciáckého řádu. Srov. tamtéž, 283.

⁸⁶ Srov. ALBERTI P.: Papežové, díl druhý: Od svatého Řehoře VII. Až po Celestina III., část třetí, Přerov: Společenské podniky, 1934, 132.

⁸⁷ Srov. ZIMMERMANN: opt.cit., 279.

⁸⁸ Bernard Paganelli se s cisterciáctvím ztotožnil do té míry, že ani jako pontifik neodložil svůj dosavadní bílý oděv. V tom ho následovali další římsí velebníci, takže se nakonec stala prostá nebarvená kutna burgundských mnichů vzorem pro šat nejvyššího hodnostáře celé katolické církve. KAMENÍK: op.cit., 286.

⁸⁹ Srov. ALBERTI: op.cit., 132.

⁹⁰ Srov. ZIMMERMANN: opt.cit., 279-280. Republikánští vzbouřenci totiž odmítli volbu Bernarda s tím, že pokud jim Bernard nevyjde vstříc v jejich požadavcích – zřeknout se civilní vlády a potvrdit republiku, znemožní jeho svěcení na biskupa. Srov. ALBERTI: op.cit., 132.

⁹¹ Srov. DANIELE: op.cit., 197.

učitel Evžena III. Bernard z Clairvaux, který ihned napsal kardinálům dopis, ve kterém smutně konstatuje, že kardinálové zvolili prostého a nevzdělaného mnicha Bernarda a vytrhli ho z kláštera, kde žil pokojným a skrytým životem, a přesadili ho do papežského úřadu a práce. Doufá v pomoc Hospodina a kardinálů.⁹² Bernard z Clairvaux napsal také Evženovi III. dopis k jeho volbě papežem.

Evženovi se bohužel nepodařilo za celého pontifikátu vytvořit s Římany dobré vztahy. Během svého pontifikátu, tedy během osmi let, čtyř měsíců a třech týdnů mohl v Římě pobývat pouze necelý rok a půl. Za tři hlavní úkoly jeho pontifikátu jsou považovány – znovuoobnovení autority papeže v Římě, obrana křesťanstva proti neveřícím a reforma církve.⁹³

Po vysvěcení na biskupa nemohl již dlouho pobývat ve farském opatství, protože ani zde nebyl v bezpečí před římskými republikány. Odjel tedy a usídlil se v Narni, poté ve městě Civita Castellana a od dubna roku 1145 obýval Viterbo.⁹⁴ Řím byl totiž v rukách senátu, obnoveného v roce 1144 podle antického modelu, v čele s Giordanem Pierleonim⁹⁵ a římskými obchodníky a řemeslníky, kteří drancovali ve jménu republiky šlechtická a kardinálská sídla. Díky řádění republikánů však odešel papežský dvůr a šlechta, ve městě nastalo bezvládí, které mělo samozřejmě vliv na obchod a živnost samotných republikánů. Evžen využil této příležitosti a vyhlásil v roce 1145 na Giordana klatbu. Papež také jednal se zástupci římského kléru a šlechty a s Arnoldem z Brescie,⁹⁶ kterého zbavil klatby a udělil mu za pokání návštěvu Říma a mlčení. Koncem roku 1145 uzavřel Evžen se Senátem mírovou smlouvu⁹⁷ a díky tomu se mohl znovu 20. prosince 1145 vrátit do Říma. Mír s Římany však nevydržel dlouho, protože se duchovenstvu a šlechtě nelíbila vláda senátu, která se navíc začínala rozšiřovat i na venkov. K tomu se přidaly rostoucí spory s Tivolskými⁹⁸ a jeho život přestával být v bezpečí, proto se v lednu roku 1146 odebral do

---

⁹²Srov. ALBERTI: op.cit., 133.

⁹³ Srov. DANIELE, op.cit., 197.

⁹⁴ Srov. ALBERTI: op.cit., 134.

⁹⁵ Giordano Pierleoni - pocházel z rodiny židovských konvertitů, bratr antipapeže Anacleta II., který zemřel v roce 1138.

⁹⁶ Arnold z Brescie - italský augustiniánský mnich, představený kláštera v Brescii; žák Abélardův. Odsuzoval zesvětštění církve, požadoval její apoštolskou chudobu. V roce 1140 byl církví odsouzen jako kacíř. V letech 1145–1155 stál v čele povstání, které svrhlo papeže a nastolilo v Římě republiku. Po porážce povstání byl popraven.

⁹⁷ Srov. ALBERTI, op.cit., 135. „Římané uznali svrchovanost papežskou, papež jim pak potvrdil jejich senát s podmínkou, že papež sám bude senátory investovat.“ Tamtéž, 135.

⁹⁸ Srov. DANIELE, op.cit., 197. Evžen odmítl zničit nenáviděné Tivolské, proto musel odejít.

Trastevere. Jeho pobyt trval ale jen do konce března 1146, kdy odjel do Sutri a posléze do Viterba (květen – prosinec 1146).⁹⁹

Z počátku roku 1147 odcházel z Viterba, cílem cesty byla Francie. Údajně s ním v doprovodu bylo nejméně sedmáct kardinálů. Cesta trvala až do roku 1148.¹⁰⁰ Příčinou této cesty byl pád Edessy na Vánoce v roce 1144 do rukou muslimského sultána Zenkiho, o čemž přinesl podrobnější zprávy syrský biskup Ugo di Gablah, když v listopadu roku 1145 dorazil do Viterba požádat o posily.¹⁰¹ Evžen začal mít starosti o pozice křesťanů na Východě a proto 1. prosince 1145 vyzval krále Francie a jeho šlechtice, aby vyrazili s armádou proti nevěřícím.¹⁰² Učinil to vyhlášením buly *Quantum praedecessores*, kterou již za podpory Bernarda z Clairvaux vyzval křesťanský svět ke křížové výpravě na obranu křesťanských států a především Jeruzaléma a Božího hrobu.¹⁰³ Bernard z Clairvaux byl určen za kazatele nové křížové výpravy. Evžen III. očekával účast francouzských rytířů na základě ochoty Ludvíka VII., který ji projevil na sněmu v Bourges o Vánocích roku 1145. Co se týká účasti Němců, bylo na ně spoléháno spíše v konfliktu s Římany. Nicméně mnoho německých knížat i Konrád III. se zapojilo do znovudobývání křesťanského Východu. Papež přes veškerou svou snahu bohužel neměl úspěch v zachování kontroly nad výpravou.¹⁰⁴

---

⁹⁹ Srov. ZIMMERMANN: op.cit., 280. Srov. Gelmi Josef: Papežové (Od svatého Petra po Jana Pavla II.), Praha: Mladá fronta, 1994, 110-111.

¹⁰⁰ „Na základě buly vyhlášené během cesty je možné rekonstruovat plán cesty doprovodu papežského dvoru. 13. ledna 1147 byl Evžen v Marturi poblíž Poggibonsi, 8. února v Luce, 12. února v Potremoli, 4. března ve Vercelli, 7. března v Susa, 9. března v Oulx a, po přejití Alp, byl přítomen 22. března v Lionu a 26. března v Cluny. Slavnostní setkání s Ludvíkem VII. proběhlo 20. března v Dijonu, poté papež a král pokračovali v cestě spolu; 6. dubna přijeli do Clairvaux, 10. dubna do Troyes, 13. dubna do Provence a 15. dubna do Meaux. Velikonoce byly slaveny 20. dubna v Paříži velkými slavnostmi, které zahrnovaly korunovací krále ze strany papeže v Saint Denis. Ještě, v průběhu průvodu v St-Genevieve, propukly násilné antipapežské incidenty, provokované údajně stoupenci Abélarda a Arnolda z Berscie, které přiměly papeže, aby spustil mnišskou reformu. V listopadu si přemístil své císařské území a pobýval až do února 1148 ve Verdunu a Trevíru. Odtud nakonec zamířil do Remeše, kde se zdržel až do Velikonoc, kdy započal zpáteční cestu do Itálie. Tato cesta vedla přes Châlons-sur-Marne (20. dubna), Clairvaux (24. dubna), Langres (27. dubna), Besançon (5. května) a Losanna (14. května), kde se zastavil na delší čas. Na přejití Alp si zvolil cestu z Gran S. Bernardo, potom se zastavil v St-Maurice (25. květen) a Martigny (27. května). Osmého června byl znovu ve Vercelli a odtud přešel do Brescie (9. července) po krátkých zdrženích v Pavii (23. června) a Cremoně (7. července). Léto trávil v Brescie v sousedství hor. Nakonec se vrátil do Viterba, přešel přes Leno (9. září), Parmu (13. září), Pisu (8. října), San Gimignano (22. listopadu) a Sienu (29. listopadu). Ve Viterbu byla Evženova přítomnost potvrzena poprvé 30. prosince 1148.“ Srov. ZIMMERMANN: op.cit., 280-281.

¹⁰¹ Srov. ALBERTI: op.cit., 136.

¹⁰² Srov. DANIELE, op.cit., 198.

¹⁰³ Srov. ZIMMERMANN, op.cit., 280. Bula byla obnovena 1. března 1146 v Trastevere.

¹⁰⁴ Srov. tamtéž, 280. „Papež i svatý Bernard vypracovali přesný plán výpravy, jakož i pravidla kázně, jaká křesťanským bojovníkům přísluší. Dvě ohromná vojska, francouzské a německé, vydala se do Svaté země. Bohužel, nedbalo se předpisů papežových a slov Bernardových. Netáhli jenom křížáci, s nimi táhlo i mnoho ‚křížaček‘ proti zákazu papežovu. Výprava dopadla proto velmi žalostně. Do Svaté země došla takřka jen hrstka křížáků. Nepravosti, které se v křesťanském vojsku rozmohly, podlomily všechno.“ ALBERTI: op.cit., 137.

Na jaře roku 1147 přijel Evžen III. do Francie, kde se mimo jiné měl v plánu sejít se svým bývalým učitelem Bernardem z Clairvaux. Dne 20. dubna 1147 oslavil Evžen Velikonoce v Paříži, odkud podnikl také cesty do ostatních francouzských měst, a kam se za ním vydal také sám Bernard. Během skoro dvouleté cesty po Francii uspořádal Evžen III. synody v Paříži, v Trevíru, kde také studoval spisy sv. Hildegardy, a v Remeši, odkud se odebral na krátkou návštěvu opatství v Clairvaux. Ve všech koncilech slavených Evženem byly diskutovány především otázky církevní politiky.

Z Clairvaux se poté vydal Evžen do Cluny a dalších klášterů (např. navštívil generální kapitulu cisterciáckých opatů Cîteaux). Za svého pobytu ve Francii načerpal Evžen od Bernarda mnoho rad, které pak sepsal svatý Bernard do knihy *De consideratione*. V květnu 1148 odjel Evžen z Francie do Itálie, do Brescie, odkud varoval římské duchovenstvo před augustiniánem Arnoldem z Brescie s radikálně demokratickými názory (vůči papeži a kardinálům), který se mezitím stal duchovním vůdcem Římanů, a pohrozil jim sesazením z církevních úřadů, pokud ho neposlechnou.¹⁰⁵ Jeho doporučení však nebyla vyslyšena.¹⁰⁶ Evžen III. dokonce uvrhl Arnolda do klatby. Poté však s Arnoldem hovořil, zbavil ho klatby a uložil mu pokání v Římě. Bylo to katastrofální řešení, protože Arnold se znovu pustil do kázání. Brzy navázal spojení s budoucími rebely a zůstal na svobodě až do Evženovy smrti.¹⁰⁷ V červenci 1148 pak uspořádal sněm v Cremoně v Itálii. Později pobýval nějakou dobu v Pise a koncem prosince 1148 se usadil opět ve Viterbu. Od dubna 1149 pobýval u hraběte Ptolomea II. v Tusculu, kde ho také navštívil francouzský král Ludvík VII. vracející se z křížové výpravy. Evžen se stále neměl šanci vrátit do Říma. Přestože se na jeho podporu pod vedením kardinála Guida Puelly shromáždilo vojsko sestavené z církevních vazalů a z vojáků krále Rogera II. Sicilského, bylo při útoku na Řím odraženo. Republikánský senát opět nechtěl uznat papeže jako svého pána. Přesto se Evžen 28. listopadu 1149 zhruba na půl roku vrátil do Říma a usídlil se v Lateráně, v červnu roku 1150 však musí odejít. Následující dva roky pobýval se svým dvorem střídavě v Albanu, Segni a Ferentinu.¹⁰⁸ Naposledy byl v Římě v prosinci 1152.

Nyní se ještě krátce zastavme u vztahu Evžena k Čechám. Roku 1145 přišel za Evženem do Viterba olomoucký biskup Jindřich Zdík, na jehož přímělu vzal papež pod svou ochranu klášter sv. Jiří v Praze na Hradčanech. Zdík si mimo jiné postěžoval papeži

---

¹⁰⁵ Srov. GELMI Josef: Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II., Praha: Mladá fronta, 1994, 110-111. Povýšenost církve a papeže nekritizoval jen Arnold, ale také církevní autority jako právě Bernard z Clairvaux v *De consideratione*.

¹⁰⁶ Srov. ZIMMERMANN, op.cit., 280.

¹⁰⁷ BROOKE: op.cit., 370.

¹⁰⁸ Srov. ALBERTI: op.cit., 140.

na moravská knížata, která na něho vztáhla ruku, když ho přepadla. Evžen je potrestal vyloučením z církve.¹⁰⁹

Jedním z bodů Evženovy papežské činnosti byl v roce 1153 souhlas s anulací prvního manželství německého krále Fridricha I. s Adélou von Vohburg, oficiálně z důvodu jejich příbuzenského vztahu. Zásadnější historické následky měl naopak rozvod Ludvíka VII. z Francie s Eleonorou Akvitánskou o rok dříve.¹¹⁰

Obzvláště intenzivní během celého pontifikátu Evžena III. byla výměna velvyslanců mezi papežským a německým dvorem. Papežský dvůr byl také cílem početných misí pověřených k projednání politických a církevních otázek na papežském dvoře.¹¹¹ Evžen se dále snažil posílit vztahy mezi německým a papežským dvorem např. kanonizací císaře Jindřicha II., i když sama tato aktivita byla podnícena ze strany císařského dvora. V dalším případě zase různé důvody zabránily cestě Konráda III. do Říma a jeho korunovaci (termín byl v září 1152, v únoru 1152 však Konrád nečekaně umírá v Bamberku).¹¹² Evžen totiž doufal, že si pomocí německého krále nakloní římské rebely, výsledkem a úspěchem nakonec bylo, že Konrád III. odmítl korunovaci z rukou papežových nepřátel. Jednání mezi německým dvorem a papežskou kurií dospěla k závěru v březnu 1153 smlouvou v Kostnici, došlo k obnovení starého řádu v císařství a v církvi, tedy papeži bylo slíbeno navrácení jeho tradičního sídla Říma; králi pak byla přislíbena císařská korunovace. Smlouvy měly oboustranný charakter, což dokazuje, že se obě strany považovaly za rovné. Ve smlouvě se nejednalo jen o vztahy k německé říši, ale také k Byzanci a království normanskému na Sicílii. A protože byl špatný výsledek druhé křížové výpravy připsán především na vrub Byzancii, byla snaha v roce 1150 zorganizovat proti východnímu králi křížovou výpravu, s čímž prý souhlasil i Evžen III.¹¹³ K uskutečnění kostnické smlouvy však došlo až po jeho smrti.

Evžen III. se v létě roku 1153 uchýlil z Říma na letní pobyt do Tivoli, kde však onemocněl a 8. července 1153 zde také zemřel. Jeho tělo bylo odvezeno do Říma a

---

¹⁰⁹Srov. tamtéž, 141.

¹¹⁰ Srov. ZIMMERMANN: op.cit., 282. Srov. BROOKE: op.cit., 320.

¹¹¹ V říjnu roku 1149 Evžen přijal v Tusculu krále Ludvíka VII. z Francie, v červenci 1150 se papež setkal s Rogerem II., dále např. přijal biskupa z Gablahu a mimořádného vyslance arménského patriarchy („katholica“), kteří přišli s nabídkou spojení dvou církví (katolíky a nestoriány). Srov. ZIMMERMANN: op.cit., 283.

¹¹² Srov. GELMI: op.cit., 110-111.

¹¹³ Srov. ZIMMERMANN, op.cit., 283.

pohřbeno v oratoři sv. Marie Panny a sv. Petra v chrámu sv. Petra.¹¹⁴ Papež Pius IX. prohlásil Evžena III. za blahoslaveného 3. října 1872, jeho svátek se slaví 8. července.

---

¹¹⁴ Srov. tamtéž, 283.

3 PŘEKLAD DE CONSIDERATIONE AD PAPAM EUGENIUM III., LIBER IV

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM. *Tractat de iis quae circa ipsum sunt.*

1. Si mihi plenius innotuisset, amantissime Eugeni, priora qualiter acceptaris, secundum hoc vel fidentius in reliquum processissem, vel cautius, aut certe substitissem omnino. Nunc vero quia ob locorum distantiam id minime datur, non mireris si prodit exilior sermo anceps, verecunde, fateor, ad medium veniens. Primis itaque considerationis partibus libris prioribus pertractatis, in manibus est de his addere, quae circa te sunt. Et ipsa quidem sub te, sed quod propiora, eo importuniora tibi. Nempe coram posita incuriam non admittunt, non dissimulationem, non oblivionem. Vehementius urgent, turbulentius irruunt: verendum ne obruant. Circa ejusmodi quam sobria et intenta consideratione opus sit, proprio te experimento edoctum satis non ambigo. Alioquin si non cauta opportunaque interveniat consideratio, occupatio continuabitur, et vexationis non erit modus, et sollicitudinis non erit finis. Non tempus vacuum, non liberum cor: plus laboris, et minus utilitatis. Dico autem, instantia illa tua quotidiana, ab urbe, a curia, a domestica ecclesia tua. Haec, inquam, circa te sunt, clerus et populus tuus, cui specialiter episcoparis, ac per hoc specialis curae

KNIHA ČTVRTÁ.

KAPITOLA PRVNÍ. *Pojednání o záležitostech, které jsou okolo něho.*

1. Nejdražší Evžene, kdybych byl lépe obeznámen s tím, jak přijímáš předchozí věci, byl bych se podle toho v ostatních věcech zařídil věrněji či obezřetněji, nebo bych toho úplně nechal. Nyní však, protože je to skoro nemožné kvůli vzdálenosti míst, nediv se, jestliže bude má nejistá řeč znít ještě nejasněji, což s rozpaky přiznávám, když přicházím k jádru věcí. Poté, co jsme posoudili dříve části knih, je na nás, abychom je připojili k těm, které pojednávají o tobě. Ty totiž, čím jsou dřívější, tím jsou pro tebe nepříznivější. Ovšem, postavené tváří v tvář, nepřipouští žádnou nedbalost, ani přetvářku, ani opomenutí. Naléhají prudčeji, útočí nepokojněji, ať tedy nitro nezakryjí. Jak moc je tato úvaha (*consideratio*) vážná a hodná nejvyšší pozornosti, ses nepochybně přesvědčil z vlastní zkušenosti. Ostatně, pokud nebudeš správně a s ostražitostí uvažovat, zaujetí bude nepřetržité, trápit se budeš bez míry a starosti nebudou mít konce. Nebudeš mít žádný volný čas, svobodné srdce, ale naopak více námahy s menším užitkem. Říkám, že toto je ta tvá každodenní překážka od města, od kurie, od tvé domácí církve. Upozorňuji Tě, že klérus

teneris debitor. Hi quoque qui tibi quotidie assistunt seniores populi, orbis iudices; et qui item de domo et mensa tua sunt, capellani, cubicularii, ministri quique diversis deputati officiis in obsequium tui. Hi te familiariter visitant, frequentius pulsant, molestiusque sollicitant. Hi sunt qui non verentur suscitare dilectam, et antequam ipsa velit.

CAPUT II. De cleri et populi Romani moribus agit, et de veterum Pastorum cura ac vigilantia.

2. Et primo quidem clerum illum ordinatissimum esse decet, ex quo praecipue in omnem Ecclesiam cleri forma processit. Deinde omne quod perperam agitur te praesente, id tibi turpius. Interest gloriae Sanctitatis tuae, ut quos prae oculis habes, ita ordinati, ita sint informati, quatenus totius honestatis et ordinis ipsi speculum, ipsi sint forma. Inveniantur prae caeteris oportet expediti ad officia, idonei ad Sacramenta, ad plebes erudiendas solliciti; circumspecti ad sese custodiendos in omni castitate. Quid de populo loquar? Populus Romanus est. Nec brevius potui, nec expressius tamen aperire de tuis parochianis quod sentio. Quid tam notum saeculis, quam protervia et fastus [al. cervicositas] Romanorum? Gens insueta paci, tumultui assueta; gens immitis et intractabilis usque adhuc, subdi nescia, nisi cum non valet

a tvůj lid jsou okolo tebe, jim jsi především biskupem a díky tomu jim dlužíš zvláštní péči. Také starším z lidu, kteří ti každý den pomáhají, soudcům země; rovněž i těm, kteří jsou z tvého domu a od tvého stolu, kaplani, dveřníci, služebníci pověřeni k různým povoláním v poslušnosti tobě. Ti tě navštěvují důvěrněji, častěji tloučou na dveře a citelněji znepokojují. Oni jsou ti, kteří se nebojí podněcovat náklonnost, i dříve, než chce sama.

Kapitola II. O zvycích římského kléru a lidu, též o bdělosti a péči dávných pastýřů.

2. Nejdříve se sluší, aby byl onen klérus, z kterého především vychází podoba kléru do celé církve, co možná nejvíce spořádaný. Zadruhé, vše, co se koná za tvé přítomnosti křivě, je ti k větší hanbě. Je v zájmu slávy tvé svatosti, aby všichni ti, které máš před očima, vysvěcení i formovaní, byli oni sami zrcadlem veškeré poctivosti a řádu, a aby byli vzorem. Je potřeba, aby před ostatní předstupovali vybavení ke službě, vhodní vysluhovat svátosti, horliví ve vzdělávání lidu, ostražití k zachování vší zdrženlivosti. Co mám říct o lidu? Je to prostě římský lid. Nemohl jsem vyjádřit stručněji ani názorněji, co si myslím o tvých farnicích. Co je tak známé generacím jako svévole a pýcha Římanů? Lid, který není zvyklý na mír, ale je přivyklý na nepokoje, lid až doposud neovladatelný a drsný, neznalý podrobení, ledaže by neměl sílu vzdorovat.

resistere. En plaga: tibi incumbit cura haec, dissimulare non licet. Rides me forsitan, fore incurabilem persuasus. Noli diffidere; curam exegeris, non curationem. Denique audisti: Curam illius habe (Luc. X, 35); et non, Cura, vel, Sana illud. Verum dixit quidam: Non est in medico semper relevetur ut aeger (OVID. 1 de Ponto, eleg. 10.).

At melius propono de tuis tibi. Paulus loquitur: Plus omnibus laboravi (I Cor. XV, 10). Non ait, Plus omnibus profui, aut, Plus omnibus fructificavi, verbum insolens religiosissime vitans. Alias autem noverat homo quem docuit Deus, quia unusquisque secundum suum laborem accipiet (I Cor. III, 8), non secundum proventum. Et ob hoc in laboribus potius quam in profectibus gloriandum putavit, sicut alibi quoque habes ipsum dicentem: In laboribus plurimis (II Cor. XI, 23). Ita, quaeso, fac tu quod tuum est: nam Deus quod suum est satis absque tua sollicitudine et anxietate curabit. Planta, riga, fer curam; et tuas explicuisti [al., explevisti] partes. Sane incrementum, ubi voluerit, dabit Deus, non tu. Ubi forte noluerit, tibi deperit nihil, dicente Scriptura: Reddet Deus mercedem laborum sanctorum suorum (Sap. X, 17). Securus labor, quem nullus valet evacuare defectus. Et hoc dixerim absque praejudicio divinae potentiae et bonitatis. Scio induratum cor populi hujus: sed potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae. Quis scit si revertatur et ignoscat, convertat et

Hle, to je to zranění a na tobě spočívá péče, to nelze zastírat. Možná se mi vysměješ, přesvědčený, že taková rána je neléčitelná. Nezoufej, ty máš pouze pečovat, ne vyléčit. Konečně jsi slyšel „Starej se“ (Lk 10,35), ale ne „uzdrav jej“ nebo „vyleč“. Pravdivě se říká: Lékař nemůže vždy vyléčit své pacienty (OVID. 1 de Ponto, eleg. 10.).

Ale lépe Ti to vyložím na tvých předchůdcích. Pavel říká: Pracoval jsem nejvíc ze všech (1 K 15,10). Neříká: Víc než všichni jsem prospěl; nebo: vydal jsem větší plody než všichni, co nejpokorněji se tak vyhýbá domýšlivému výroku. Avšak člověk vyučený Bohem už kdysi poznal, že každý podle vlastní práce, ne podle výsledku obdrží svou odměnu (1 K 3,8). Proto se domníval, že je záhodno chlubit se námahou spíše než úspěchy. Jinde se říká to samé: Namáhal jsem se usilovněji (2 K 11,23). Proto prosím, číň, co máš. Vždyť Bůh se dostatečně postará o to, co je jeho, i bez tvé starosti a úzkosti. Zasazuj, zavlažuj, pečuj; tak jsi svůj úkol zajisté splnil. Bůh, ne ty, dá růst tam, kde bude chtít. Kde zrovna nebude chtít, tam nic nezmůžeš, jak říká Písmo: Ať Bůh dá zbožným odplatu za jejich námahu (Mdr 10,17). Jistá práce, která nikomu nestojí za to ji vykonávat, je k ničemu. Tohle jsem řekl bez předpojatosti k Božské moci a dobrotě. Zním ztvrdlé srdce toho lidu, ale Bůh je mocný, aby z těchto kamenů stvořil děti Abrahámovi. Kdo ví, zda se nevrátí a neodpustí, neobráťí je a neuzdraví?

sanet eos? Sed non est propositi mei dictare Deo quid facere debeat: tibi utinam possim, quae oportet et prout oportet, suadere.

3. At locus dubius, et scrupulosa incidit disputatio. Nam ubi adoriar dicere quod sentio? Video satis quid imminet. Clamabitur insuetum; nam justum negari non poterit. Ego vero ne insuetum quidem assenserim. Nempe assuetum fuisse scio, ac per hoc in dissuetum potuisse venire: sed non redire in insuetum. An vero assuetum quis neget, quod constat non modo aliquando factum, sed aliquandiu factitatum? Quid illud sit dicam, et non proderit. Cur? Quia non placebit satrapis, plus majestati quam veritati faventibus. Fuerunt ante te qui se totos ovibus pascendis exponerent, pastoris opere et nomine gloriantes, nihil sibi reputantes indignum, nisi quod salutem ovium obviare putarent, non quaerentes quae sua sunt, sed impendentes. Impendere curam, impendere substantiam, impendere et se ipsos. Unde unus illorum: Et ego, ait, superimpendar pro animabus vestris (II Cor. XII, 15). Et tanquam dicerent, Non venimus ministrari, sed ministrare; ponebant, quoties oportuisset, sine sumptu Evangelium. Unus erat de subditis quaestus, una pompa, unaque voluptas, si quo modo eos possent parare Domino plebem perfectam. Id omnimodis satagebant, etiam in multa contritione cordis et corporis, in labore et aerumna, in fame et siti, in frigore et

Mně však nepřísluší předepisovat Bohu, co by měl dělat: tobě, však, kéž bych mohl poradit, co je třeba a jak je třeba.

3. Pečlivé pojednání nás zavádí k pochybnému místu. Neboť, kde jinde se mám odvážit říci, co si myslím? Vidím zřetelně, co je blízko. Bude to vypadat neobvykle, neboť spravedlivý člověk nebude moci být popřen. Neboť jsem si docela jistý, že to, co žádám, bylo kdysi zvykem a, stejně jako ostatní zvyky, upadl v zapomnění; nic však nezruší fakt, že ten zvyk byl kdysi velice rozšířen. Může někdo směle popřít, že šlo o zvyk, jenž se neužíval jen jednou za čas, ale nade vši pochybnost se praktikoval déle? Řeknu, co to je a nedělá to dobrotu. Proč? Protože se to nebude líbit místodržitelům, kteří přejí spíše vznešenosti než pravdě. Tví předchůdci se cele věnovali pastýřské péči o lid, chlubili se jménem a dílem Pastýře, nic si nehodně nepřičítali, ledaže by se domnívali, že to je ve prospěch spásy svého lidu, nehledali své zájmy, ale obětovali je. Vynakládali péči, zcela se tomu vydávali, dávali i sebe samotné. Tak, jak říká Pavel, jeden z nich: Sám se vydám za vaše duše (2 Kor 12,15). A také říkali: Nepřišli jsme, aby nám bylo slouženo, ale abychom sloužili; hlásali Evangelium bez odměny pokaždé, když bylo třeba. Jediný užitek, sláva a potěšení z těch, kdo jsou mu svěření, byl, mohl-li někdo z nich připravit Pánu dokonalý lid. O to se horlivě všemi způsoby snažili ve veliké zkroušenosti srdce

nuditate.

4. Ubi nunc, quaeso, consuetudo haec? Subiit dissimilis valde; longe in aliud mutata sunt studia, et utinam non in pejus. Cura tamen et anxietas, et aemulatio, et sollicitudo, fateor, perseverant. Translata haec, non imminuta. Testimonium vobis perhibeo, quod nec substantiae parcitis, non magis quam ante. Diversa autem locatio dissimilitudinem facit. Magna abusio! pauci ad os legislatoris, ad manus omnes respiciunt. Non immerito tamen. Omne papale negotium illae [al. illi] agunt. Quem dabis mihi de tota maxima urbe, qui te in Papam receperit, pretio seu spe pretii non interveniente? et tunc potissimum volunt dominari, cum professi fuerint servitutum. Fideles se spondent, ut opportunius fidentibus noceant. Ex hoc non erit consilium tibi a quo se arcendos putent, non secretum quo se non ingerant. Si stante pro foribus quoquam illorum, moram vel modicam fecerit ostiarius; ego tunc pro illo esse nolo [al. noluerim]. Et nunc experire paucis, noverimne et ego vel aliquatenus mores gentis. Ante omnia sapientes sunt ut faciant mala, bonum autem facere nesciunt. Hi invisi terrae et coelo: utrique injecere manus, impii in Deum, temerarii in sancta, seditiosi in invicem, aemuli in vicinos, inhumani in extraneos: quos neminem amantes amat nemo; et cum timeri affectant ab omnibus, omnes timeant necesse est. Hi

i těla, v námaze a těžkostech, v hladu a žízni, v chladu, a dokonce i nahotě.

4. Ptám se, kde je tato zvyklost teď? Velmi se změnila; horlivost je zaměňována za jiné, a přál bych si, aby to nebylo k horšímu. Mám za to, že péče a dychtivost, horlivost a starost přetrvávají. Nezmenšily se, jen jsou zacíleny jinam. Dosvědčuji vám, že nestřežíte ani podstatu, ne více než dřív. Potíž je však někde jinde. Jaká nespravedlnost! Jen málokteří vzhlížejí k ústům zákonodárce, všichni však sledují jeho ruce. A přece ne nezaslouženě. Konají všechny papežské záležitosti. Koho mi ukážeš z celého obrovského města, kdo tě přijal za papeže, aniž by tím nepřišel k bohatství nebo naději na ně? Nejspíše chtějí být pány, a přitom by se měli věnovat službě. Přisahají, že jsou věřící, aby mohli snáze škodit věřícím. Proto nebude konsilium, o kterém by si mysleli, že oni z něj mají být stranou; a nebude žádné tajemství, do něhož by nestrkali nos. Nechtěl bych být v kůži ostiáře, který jednoho z nich nechá čekat přede dveřmi.

A nyní si mě trochu vyzkoušej, neznám-li i já alespoň omezeně mravy lidu. Především jsou chytří na to, aby konali zlo, dobro však činit nedovedou. Jsou to nepřátelé nebe i země; do obojího strkají ruce, rouhají se Bohu, jsou opovážliví v posvátných záležitostech, rozhádaní mezi sebou navzájem, závistiví k bližním, nelidští k cizincům: nikoho nemají v lásce a je též

sunt qui subesse non sustinent, praeesse non norunt; superioribus infideles, inferioribus importabiles. Hi inverecundi ad petendum, ad negandum frontosi. Hi importuni ut accipiant, inquieti donec accipiant, ingrati ubi acceperint. Docuerunt linguam suam grandia loqui, cum operentur exigua. Largissimi promissores, et parcissimi exhibitores: blandissimi adultores, et mordacissimi detractores: simplicissimi dissimulatores, et malignissimi proditores. Excurrimus usque huc, plenius te atque expressius admonendum putantes horum quae circa te sunt in hac parte.

5. Jam ad ordinem recurramus. Quale est, quod de spoliis ecclesiarum emuntur [al. emunt], qui dicunt tibi, Euge, euge? Pauperum vita in plateis divitum seminatur. Argentum micat in luto: accurritur undique, tollit illud non pauperior, sed fortior, aut qui forte citius praecurrit. A te tamen mos iste, vel potius mors ista non coepit; in te utinam desinat. Sed reliqua prosequamur. Inter haec tu pastor procedis deauratus, tam multa circumdatus varietate. Oves quid capiunt? Si auderem dicere; daemonum magis, quam ovium pascua haec. Scilicet sic factitabat Petrus, sic Paulus ludebat? Vides

nikdo; a zatímco oni usilují o to, aby se jich všichni báli, je nutné, aby se oni báli všech. Jsou to ti, kteří nevydrží, když jsou podřízení, ale neumí být v čele, vůči nadřízeným nejsou loajální, vůči podřízeným jsou naopak nesnesitelní. Nestydí se žádat, avšak jsou pohotoví k odmítání. Jsou hrubí, když se snaží dosáhnout svého, neklidní, dokud to nedostanou a nevděční, když toho dosáhnou. Naučili svůj jazyk promlouvat velkými slovy, konají však jen omezeně. Nejštědřejší jsou ve slibech, nejlakotnější však ve splnění; jsou nejšikovnějšími pochlebovači, nejuštěpačnými pomlouváči, nejprostšími pokrytci a nejzlomyslnějšími zrádci. Odbočili jsme až sem, protože si myslím, že je třeba ti plněji a názorněji připomenout ty věci, které jsou kolem tebe v tomto ohledu.

5. Vraťme se nyní k námětu. Jaké to je, když dostávají z bohatství církve ti, jež ti říkají „Dobře, skvěle“? Život chudáků začíná na ulicích boháčů. Tam se stříbro blyští v blátě: lidé se sbíhají ze všech stran a uzme ho ne chudší, nýbrž silnější, nebo ten, kdo náhodou přiběhl rychleji. U tebe přeci tento mrav nebo spíše tento mor nezačal, kéž u tebe ale skončí. Avšak věnujme se zbylým věcem. Před tyto lidi předstupuješ ty – pastýř ve zlatě, obklopený luxusem. Čeho se chytnou ovce? Smím-li se odvážit říci, spíše démonů než ovcí je tato pastvina. Copak tak nečinil i sv. Petr, copak si tak

omnem ecclesiasticum zelum fervere sola pro dignitate tuenda. Honori totum datur, sanctitati nihil, aut parum. Si causa requirente paulo submissius agere, ac socialius te habere tentaveris; Absit? inquit, non decet, tempori non congruit, majestati non convenit; quam geras personam attendito. De placito Dei ultima mentio est; pro jactura salutis nulla cunctatio: nisi quod sublime est, hoc salutare ducamus; et quod gloriam redolet, id justum. Ita omne humile probro ducitur inter palatinos, ut facilius qui esse, quam qui apparere humilis velit, invenias. Timor Domini simplicitas reputatur, ne dicam fatuitas. Virum circumspectum et amicum propriae conscientiae calumniantur hypocritam. Porro amatorem quietis, et sibi interdum vacantem, inutilem dicunt.

CAPUT III. De vestium pompa resecanda, et zelo Pontifici necessario.

6. Quid ergo tu? evigilasne adhuc ad istos, qui circumdederunt te laqueis mortis? Quaeso, sustine paulisper, et supporta me. Imo da veniam, non tam temere, quam timide haec loquenti. Aemulor te aemulatione bona, et utinam quam vehementi, tam utili. Scio ubi habitas; increduli et subversores sunt tecum. Lupi, non oves sunt: talium tamen tu pastor. Utilis

užíval i sv. Pavel? Vidiš, že směřuje veškerá snaha církve jediné pro zachování důstojnosti. Poctě se podřizuje vše, svatosti nic nebo jen málo. Kéž by ses pokusil, když to žádala situace, jednat o trochu mírněji a přátelštěji. Říkají, že ne? Říkají, nehodí se to, není na to doba, neslučuje se to s důstojností; dej velký pozor, podle koho se řídíš. Poslední myšlenkou je to, co se líbí Bohu; v otázce ztráty spásy není žádného otálení: leda by šlo o velmi vznešené věci, to považujeme za spásné, a o to, co šíří vůni slávy, za spravedlivé. Takto však vše skromné je považováno za hanbu mezi římskými hodnostáři, že bys snáze našel toho, kdo chce být pokorný, spíš než kdo tak chce vypadat. Bázeň Boží je považována za prostoduchost, ne-li hloupost. Ctihodného člověka s dobrým svědomím falešně pokládají za pokrytce. A milovníka pokoje, jež si vyhradí trochu času pro sebe, za darmožrouta.

KAPITOLA III. O nutnosti zmírnit honosnost rouch a potřebě papežské horlivosti.

6. Co ty tedy? Jsi dosud bdělý kvůli těm, kteří tě obklíčili léčkami smrti? Prosím, vytrvej ještě chvílku a podpoř mě. Ba zachovej mi shovívavost, nikoli nerozvážnou, byť opatrnou. Přátelsky tě nabádám, kéž je ta snaha jak důrazná, tak užitečná. Víím, kde přebýváš; nevěřící a rozvraceči jsou s tebou. Jsou to vlci, ne ovce; nicméně takových jsi pastýřem. Je

consideratio, qua forte inveneris, quomodo, si fieri possit, convertas eos, ne ipsi subvertant te. Quid diffidimus posse reverti in oves, e quibus verti in lupos potuerunt? Hic, hic, non parco tibi, ut parcat Deus. Pastorem te populo huic certe aut nega, aut exhibe. Non negabis: ne cujus sedem tenes, te neget haeredem. Petrus hic est, qui nescitur processisse aliquando vel gemmis ornatus, vel sericis; non tectus auro, non vectus equo albo, nec stipatus milite, nec circumstrepentibus septus ministris. Absque his tamen credidit satis posse impleri salutare mandatum: Si amas me, pasce oves meas (Joan. XXI, 15). In his successisti, non Petro, sed Constantino. Consulo toleranda pro tempore, non affectanda pro debito. Ad ea te potius incito, quorum te scio debitorem. Etsi purpuratus, etsi deauratus incedens, non est tamen quod horreas operam curamve pastorem, Pastoris haeres: non est quod erubescas Evangelium. Quanquam si volens evangelizes, inter Apostolos quidem etiam gloria est tibi. Evangelizare pascere est. Fac opus evangelistae, et pastoris opus implesti.

7. Dracones, inquis, me mones pascere, et scorpiones, non oves. Propter hoc, inquam, magis aggredere eos, sed verbo, non ferro. Quid tu denuo usurpare gladium tentes,

zapotřebí úvahy (*consideratio*), kterou bys mohl zvážit, a to, jak bys je mohl – nakolik je to možné – přivést k obrácení, aniž by oni zviklali tebe. Cožpak nevěříme, že se mohli obrátit v ovce ti, kteří se dříve obrátili ve vlky? Tak, tak, nebudu tě šetřit, aby tě pak ušetřil Bůh. Buď zapři, nebo skutečně dokaž, že jsi pastýřem tomuto lidu. Nezapřeš: aby tě pak nezapřel jako dědice ten, na jehož trůně sedíš. Je to Petr, o němž se ví, že by se neprocházel jakkoli ozdoben drahokamy a hedvábím; že nechodil oblečený ve zlatě, nejezdil na bílém koni, nebýval obstoupen vojskem ani obklopen překřikujícími se služebníky. Bez toho nicméně pevně uvěřil, že je možné naplnit příkázání spásy: Jestliže mě miluješ, pas mé ovce. (J 21,15). V tomto jsi nástupcem – ne Petra, ale Konstantina. To, že ve svém životě snášíš vládce, tě nezavazuje k povinnosti planout pro něj. K tomu tě spíše pobízím, o čem vím, že tam máš nějaký závazek. Ač ozdobený purpurem kráčíš ve zlatě, přece není třeba hrozit se námahy nebo pastýřských starostí, držíš se Pastýře: není třeba stydět se za Evangelium. Hlásáš-li evangelium, i tobě náleží mezi apoštoly sláva. Evangelizovat znamená pást. Konej dílo evangelisty, a tak jsi naplnil pastýřské dílo.

7. Namítneš mi, že tě vyzývám pást draky a škorpióny a ne ovce. Proto pravím, napadni je více, ale slovem, ne mečem. Proč se znovu pokoušíš chopit meče, který jsi dostal

quem semel jussus es reponere in vaginam? Quem tamen qui tuum negat, non satis mihi videtur attendere verbum Domini dicentis sic: Convertite gladium tuum in vaginam (Joan. XVIII, 11). Tuus ergo et ipse, tuo forsitan nutu, etsi non tua manu evaginandus. Alioquin si nullo modo ad te pertineret et is, dicentibus Apostolis, Ecce gladii duo hic; non respondisset Dominus, Satis est (Luc. XXII, 38); sed, Nimis est. Uterque ergo Ecclesiae et spiritualis scilicet gladius, et materialis; sed is quidem pro Ecclesia, ille vero et ab Ecclesia exserendus: ille sacerdotis, is militis manu, sed sane ad nutum sacerdotis, et jussum imperatoris. Et de hoc alias. Nunc vero arripe, qui tibi ad feriendum creditus est; et vulnera ad salutem, si non omnes, si non vel multos, certe quos possis.

8. Non sum, inquis, melior quam patres mei. Quem illorum domus exasperans, non dico, audivit, sed non irrisit? Ideo tu insiste magis, si forte audiant, et quiescant: insiste et resistantibus. Dicendo haec, forte nimius dicar. Num nostra illa vox: Insta opportune, importune? (II Tim. IV, 2.) Hunc, si audes, nimium appellato. Prophetae praecipitur: Clama, ne cesses. Ad quos, nisi ad sceleratos et peccatores? Annuntia, inquit, populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum (Isai. LVIII, 1). Prudenter advertet et sceleratos perhiberi, et populum Domini. Puta de his idem. Etsi scelerati, etsi iniqui, vide ne audias: Quod uni ex minimis

přikázáno vrátit zpátky do pochvy? Zdá se mi, že ten, kdo Ti odpírá tvůj meč, nevěnuje dostatečně pozornost Božímu slovu, které říká: Vrat' svůj meč do pochvy (J 18,11). Zajisté je to tvůj meč, avšak nemá být tasen tvou rukou, ale snad tvým pokynem. Kromě toho, týká se tě určitě i to, co řekli apoštolové: Hle, tady jsou dva meče; na to Pán neodpověděl „to stačí“ (Lk 22,38), nýbrž „to je příliš“. Dvojí je tedy meč církve – duchovní i materiální; avšak jeden se má vytasit kvůli církvi, ten druhý však samotnou církví: Onen je kněze, ten druhý do ruky vojáka; tasit se má zajisté na pokyn kněze a z rozkazu císaře. A tak dále. Vpravdě se nyní chop toho, co ti bylo svěřeno k úderu; zasáhni ke spáse, ne-li všechny, ani mnohé, tak aspoň ty, které můžeš.

8. Řekneš, nejsem lepší než mí otcové. Vždyť nejen, že je vlastní roztrpčená domovina ani neposlouchala, ale dokonce se jim i vysmála. A tak ty vytrvej spíše, budou-li snad poslouchat a utiší se: vytrvej i proti zatvrzelcům. Mluvím-li tak, zřejmě budu považován za velkého mluvku. Copak jsem si to vymyslel já: hlásej, ať je to vhod či nevhod (2 Tim 4,2)? Toho nazvi přílišným horlivcem, odvážíš-li se. Proroku je přikázáno: Volej a neprodlévej! (Iz 58,1). Ke komu, ne-li k ničemům a hříšníkům? Dále říká: Mému lidu ohlas jeho provinění a domu Jákovovu jeho hříchy (Iz 58,1). Rozvážně se jim věnuj, i když jsou nazýváni

meis non fecisti, nec mihi fecisti (Matth. XXV, 45). Fateor populum istum exstitisse usque adhuc dura fronte, et indomito corde; sed utrumne etiam indomabili, nescio unde liquido scire possis. Potest fore, quod necdum fuit. Si diffidis tu; sed apud Deum non erit impossibile omne verbum (Luc. I, 37). Si dura fronte sunt, durato et tu e contra tuam. Nil tam durum, quod duriori non cedat. Dominus ad prophetam: Dedi frontem tuam duriozem frontibus eorum (Ezech. III, 8). Unum est quod te absolvit, si egisti cum populo illo, ut possis dicere: Popule meus, quid tibi debui facere, et non feci? Si sic fecisti, nec profecisti; est demum quod facias, et quod dicas: exi de Hur Chaldaeorum, et dicito, Quia oportet me et aliis civitatibus evangelizare (Luc. IV, 43). Puto nec poenitebit exsilii, orbe pro urbe commutato.

CAPUT IV. *Quales collaterales et coadjutores a Pontifice adhibendi: ubi de virtutibus praelatorum.*

9. Veniamus ad collaterales et coadjutores tuos. Hi seduli tibi, hi intimi sunt. Quamobrem si boni sunt, tibi potissimum sunt: si mali, aequè plus tibi. Ne te dixeris sanum, dolentem latera: hoc est, ne te dixeris bonum, malis innitentem. Aut si

bezbožnými, i když Božím lidem. Smýšlej o nich stejně. Ačkoliv jsou nevěrní, ačkoliv jsou obtíženi nepravostí, dej si pozor, abys neslyšel: Cokoliv jsi neučinil jednomu z mých maličkých, ani mně jsi neučinil (Mt 25,45). Uznávám, že ten lid měl až doposud tvrdé čelo a nezkrotné srdce; ne však nezkrotitelné; nevím, odkud bys to mohl tak přesně vědět. Může se přeci stát to, co se ještě nestalo. Jestliže ty nedůvěřuješ; ale u Boha není nemožné žádné slovo (L 1,37). Jsou-li tvrdého čela, zatvrd' i ty své čelo proti nim. Nic není tak tvrdé, aby neustoupilo tvrdšímu. Pán řekl prorokovi: Dal jsem ti čelo tvrdší, než jsou jejich čela (Ez 3,8). Jediné, co tě osvobodilo, je to, jestliže jsi jednal s tímto lidem tak, abys mohl říci: Lide můj, co jsem ti ještě měl učinit a neučinil jsem? Jestliže jsi tak konal, neuspěl jsi; teprve je třeba, abys učinil a abys řekl: vyjdi z Uru Chaldejského, a řekni, že je třeba, abys kázal i v ostatních městech (Lk 4,43). Myslím, že se nebude litovat vyhnanství, když byl svět vyměněn za město.

Kapitola IV. *Jaké spolupracovníky a pomocníky si má papež vybrat: o ctnostech prelátů.*

9. Přejdeme k tvým spolupracovníkům a pomocníkům. Pomáhají ti a jsou ti blízcí. A proto, jsou-li dobří, jsou nejspíše k tobě; jestli špatní, ty „budeš mít velkou škodu“. Neříkej, že jsi zdravý, a přitom trpíš bolestí v boku: tím myslím, nenazývej se dobrý,

bonus sis, bonitas tui solius quem fructum afferre potest? sicut in superiore libro dixisse me memini (Lib. 3, n. 9). Quid, inquam, emolumenti affert Ecclesiis Dei tua unius hominis justitia, ubi sententia praevalet aliter affectorum? Sed nec tuta tibi tua obsessa malis, non magis quam sanitas vicino serpente. Non est quo te subducas malo intestino. Et e regione, bonum domesticum eo amplius, quo saepius juvat. Sed sive levent, sive gravent, cui rectius imputandum quam tibi, qui tales aut elegisti, aut admisisti? Non de omnibus dico: nam sunt quos non elegisti, sed ipsi te. At potestatem non habent, nisi quam tu eis aut tribueris, aut permiseris. Ad idem ergo revertimur. Tibi imputa quidquid patieris ab eo qui sine te potest facere nihil. His exceptis, de caetero non inconsiderate, ut vides, eligendi quique seu colligendi sunt in opus ministerii hujus. Tuum est undecumque evocare et adsciscere tibi, exemplo Moysi, senes (Num. XI, 16), non juvenes; sed senes non tam aetate quam moribus, quos tu nosti, quia senes populi sunt. An non eligendi de toto orbe, orbem judicaturi? Sane huic negotio non se ingerat rogans. Consilio, non prece agendum est. Sunt quae necessario a nobis rogantium aut extorquet importunitas, aut necessitas meretur. At istud in his quae nostra sunt. Ubi autem non licet quod volo facere, quis locus roganti? Nisi forte qui me rogat, hoc rogat, ut quod vult, velle liceat mihi, et non

jestliže se spoléháš na špatné. Nebo: jsi-li dobrý, může přinést ovoce dobrota tebe samotného? Jak jsem řekl v předešlé knize, abych si to pamatoval. (Kniha 3,9). Jaký užitek, říkám, přináší Božím církvím tvá spravedlnost jako jediného člověka, když převládá pohled jinak smýšlejících? A tak tvoje osobní dobrota obležená špatnými lidmi není bezpečnější než tělesné zdraví s hadem v těsné blízkosti. Není způsob, jak bys unikl vnitřnímu utrpení. Na druhé straně, máš-li dobré zázemí, čím častěji ti pomáhá, tím lépe. Ale ať už spolupracovníci pracují dobře či škodí, s kým bude účtováno než přímo s tebou, který jsi je takové buď zvolil, nebo připustil? Neříkám to o všech: neboť jsou tací, které jsi nevyvolil, ale oni tebe. Nemají moc, nežli tu, kterou jsi jim buď propůjčil, nebo dovolil. Vracíme se tedy k tomu samému. Sobě přičítej vše, co budeš trpět od onoho, který bez tebe nemůže nic dělat. Tyto vyjímaje, o dalším ne neuvážlivě, jak vidíš, kdo z nich je hoden zvolení či dosazení na místo své služby. Na tobě je pak odkudkoli svolávat a přijímat k sobě, po vzoru Mojžíše, starce (Nu 11,16), ne mladíky. Ale starce ani ne tak věkem jako mravy, ty, které jsi poznal, že jsou starší z lidu. Což se nemají vybrat z širého světa ti, kteří jej mají posuzovat? Jistě se na toto místo nedostane, kdo po něm touží. Rozhodovat se má totiž rozumem, ne skrze ovlivnění prosbou. Jsou tu věci, které jsou od nás bezpodmínečně vymáhány žadateli,

magis ut velim. Alius pro alio, alius forte et pro se rogat. Pro quo rogaris, sit suspectus; qui ipse rogat pro se, iam judicatus est. Nec interest, per se, an per alium quis roget. Clericum curiam frequentantem, qui non sit de curia, ad idem noris pertinere ambientium genus. Adulantem, et ad placitum cujusque loquentem, unum de rogantibus puta, etiamsi nihil rogaverit. Scorpioni non est in facie quod formides: sed pungit a cauda.

10. Si ad talium blanditias cor tuum, ut assolet, molliri senseris, memineris scriptum: Omnis homo primum bonum vinum ponit; cum autem inebriati fuerint, tunc id quod deterius est (Joan. II, 10). Pari pondere aestimaveris ejus humilitatem qui timet, et ejus qui sperat. Viri callidi et dolosi proprium esse solet tunc praetendere humilitatem, cum aliquid obtinere voluerit: de qualibus dicit Scriptura: Est qui se humiliat nequiter, et interiora ejus plena sunt dolo (Eccli. XIX, 23). De vobis ipsis sume sententiae hujus evidens ac familiare exemplum. Quantos quos supplices

vynucuje je dotěrnost či si je zasluhuje potřebnost. Ale to činíme v těchto věcech, které nám náleží. Když však není dovoleno konat to, co já chci, kde je místo pro prosícího? Ledaže ten, kdo mě prosí, prosí vlastně o to, aby to, co chce on, bylo dovoleno chtít též mně, ne však tak, abych to já chtěl. Jeden prosí za druhého, jiný snad i sám za sebe. V podezření měj toho, za něhož se přimlouvají, odsouzen je již však ten, kdo prosil sám za sebe. Nezáleží na tom, zda prosí sám za sebe či prostřednictvím jiného člověka. Když se klerik, který nepatří ke kurii, stále ochomýtá kolem kurie, patří právě k tomuto ambicióznímu druhu lidí. Považuj ho za jednoho z prosících, za pochlebníka, co mluví k zalíbení všech, i kdyby se o nic neprosil. Nenajdeš v tváři škorpióna nic, čeho se bojíš; on ale bojuje ocasem.

10. Jestliže jsi zpozoroval, že tvé srdce měkne před takovými lichotkami, jak se tak stává, pamatuj na Písmo: Každý člověk nejprve dobré víno předkládá, a teprve když už jsou hosté opilí, to, které je horší (J 2,10). Stejným kritériem posoudíš pokoru toho, kdo se bojí a toho, kdo doufá. Je vlastní muži lstivému a úskočnému předstírat pokoru, pokud by chtěl něčeho dosáhnout. O takových říká Písmo: to jsou ti, kteří se ničemně pokořují, ale nitra jsou plná tajných úmyslů (Sir 19, 23). Přijmi tedy přátelskou radu, jasný úsudek tohoto dne. Kolik je těch, které jsi přijal pokorně

admisisti, postmodum sustinuisti graves, insolentes, contumaces, rebelles? Quod quidem interius malum tegunt principia, posteriora produnt. Verbosulum adolescentem, et studentem eloquentiae cum sapientiae sit inanis, non aliud quam iustitiae hostem reputes. Pro hujusmodi falsis fratribus dicit tibi Magister: Manus cito nemini imposueris (I Tim. V, 22).

11. Excluso itaque universo hoc pestilenti genere hominum, curae tibi maxime sit introducere tales, quos postmodum introduxisse non poeniteat. Turpe est tibi saepius retractare quod feceris, et iudicium tuum frequenter periclitari non decet. Diligenter proinde omne quod faciendum erit, tracta apud te, et cum his qui te diligunt. Tracta ante factum, quia post factum sera retractatio est. Sapientis consilium est: Omnia fac cum consilio, et post factum non poenitebis (Eccli. XXXII, 24). Et hoc tibi persuade, qui admittendi sunt, difficile in curia posse probari: et ideo, si fieri potest, viros probatos oportere deligi, non probandos. Nos in monasteriis omnes recipimus spe meliorandi: at curia bonos facilius recipere, quam facere consuevit. Quod si plures in ea defecisse bonos, quam malos profecisse probavimus; quaerendi sane quibus nec defectus timeatur, nec profectus optetur, utpote jam perfectis.

prosící a brzy na to jsi podstoupil těžkosti, zpučné a vzdorné, rebely? A proto, když se vnitřní špatnost dotýká základu, vychází to najevo z následujících skutků. Žvanivého mladíka a řečníka, který se snaží o výmluvnost, počítej mezi nepřátele spravedlnosti, protože nemá moudrosti ani špetku. Pro takové falešné bratry ti praví Mistr: Nevložíš na nikoho rychle ruku (1 Tim 5,22).

11. Takže když vyloučíme celé toto pokolení zkaženců, tvojí starostí obzvláště je, abys uváděl v úřad takové, jejichž uvedení ať pak není trestáno. Potupné je pro tebe stále častěji posuzovat, co jsi učinil, a nesluší se zkoumat tvé rozhodnutí tak často. Proto vším, co bude třeba vykonat, se svědomitě zabývej sám u sebe a s těmi, kteří tě milují. Zabývej se dřív, než vykonáš, protože po skutku je pozdě znovu uvažovat. Rada moudrého zní: Vše čiň s úvahou, nebudeš po skutku litovat (Sir 32,24). A tímto se přesvědč o tom, kdo jsou přijatelní. V kurii se to může zkoušet těžce. A pak, je-li to možné, je třeba shromažďovat muže osvědčené a ne ty, které je třeba ještě vyzkoušet. My v kláštěrech přijímáme všechny v naději, že se stanou lepšími, ale kurie si zvykla, že je jednodušší dobré spíše přijímat, než vychovávat. Ukázali jsme, že v ní upadá více dobrých než špatných, kteří se polepšili. Je tedy nutno hledat ty, jejichž pádu se nemusíme obávat a po jejichž pokroku nemusíme žadonit, jelikož už jsou

12. Itaque non volentes, neque currentes assumito, sed cunctantes, sed renuentes: etiam coge illos, et compelle intrare. In talibus, ut opinor, requiescet spiritus tuus, qui non sint attritae frontis, sed verecundi, sed timorati: qui praeter Deum tantum timeant nihil, nihil sperent nisi a Deo. Qui adventantium non manus attendant, sed necessitates. Qui stent viriliter pro afflictis, et judicent in aequitate pro mansuetis terrae. Qui sint compositi ad mores, probati ad sanctimoniam, parati ad obedientiam, mansueti ad patientiam, subjecti ad disciplinam, rigidi ad censuram, catholici ad fidem, fideles ad dispensationem, concordēs ad pacem, conformes ad unitatem. Qui sint in iudicio recti, in consilio providi, in iubendo discreti, in disponendo industrii, in agendo strenui, in loquendo modesti, in adversitate securi, in prosperitate devoti, in zelo sobrii, in misericordia non remissi, in otio non otiosi, in hospitio non dissoluti, in convivio non effusi, in cura rei familiaris non anxii, alienae non cupidi, suae non prodigi, ubique et in omnibus circumspēcti. Qui legatione pro Christo fungi, quoties opus erit, nec jussi renuant, nec non jussi affectent. Qui quod verecunde excusant, obstinatius non recusent. Qui missi, post aurum non eant, sed Christum sequantur: qui quaestum legationem non aestiment, nec requirant datum, sed fructum. Qui regibus Joannem exhibeant, Aegyptiis Moysen,

dokonali.

12. A tak nepřijímej ty, co touží po kariérách ani ty, co se za nimi honí, ale ty, kdo váhají či odmítají. Ba je shromáždí a donuť, ať vstoupí do kurie. Domnívám se, že v takových najdeš svůj pokoj, v těch bez ostrých loktů, ale zdrženlivých a zbožných, kteří se kromě Boha tak moc už ničeho nebojí, kteří nedoufají v nic jiného než v Boha. Kteří nenatahují ruce k příchozímu, ale k potřebám. Kteří se zastávají pevně pokořených a spravedlivě ocení nejponiženější země. Ti ať jsou dobrých mravů, osvědčení co do bezúhonnosti, připraveni k poslušnosti, mírní v trpělivosti, oddaní disciplíně, pomalí vůči trestání, ať uchovávají pravou víru, ať jsou věrní ve službě, svorní v míru, vzdělání k jednotě. Ať jsou spravedliví v soudu, opatrní v radě, zdvořilí v poroučení, příčinliví v plánování, nezdolní v práci, skromní v mluvení, ať neztrácí naději v protiventství, ať jsou věrně oddaní při prospěchu, střízliví v horlivosti, ať nejsou příliš rozvolnění v milosrdenství. Ať ve volném čase nezahálejí, ať jsou nerozhazovační v pohostinnosti, znalí míry při hostinách, ať nejsou úzkostní v péči o věci majetku, ať nezávidí ostatním, ať nejsou ve svých věcech marnotratní, a všude a ve všem jsou rozvážní. Kteří pokaždé, kdykoli bude třeba, budou vykonávat poselství pro Krista a neodmítají rozkazy, ani o ně neusilují. Kteří, co omlouvají nesměle, tvrdošijněji neodmítají. Jsou-li

fornicantibus Phinees, Eliam idololatriis, Eliseum avaris, Petrum mentientibus, Paulum blasphemantibus, negotiantibus Christum. Qui vulgus non spernant, sed doceant: divites non palpent, sed terreant: pauperes non gravent, sed foveant: minas principum non paveant, sed contemnant. Qui non cum turba intrent, nec cum ira exeant: qui ecclesias non spolient, sed emendent. Qui marsupia non exhauriant, sed corda reficiant et crimina corrigant; fama provideant suae, nec invident alienae. Qui orandi studium gerant, et usum habeant, ac de omni re orationi plus fidant, quam suae industriae vel labori. Quorum ingressus pacificus, molestus exitus sit: quorum sermo aedificatio, quorum vita justitia, quorum praesentia grata, quorum memoria in benedictione. Qui se amabiles praebeant, non verbo, sed opere: reverendos exhibeant, sed actu, non fastu. Qui humiles cum humilibus, et cum innocentibus innocentes; duros dure redarguant, malignantes coerceant, reddant retributionem superbis. Qui non de dote viduae, et patrimonio Crucifixi se vel suos ditare festinent, gratis dantes quod gratis acceperunt, gratis facientes iudicium injuriam patientibus, vindictam in nationibus, increpationes in populis. Qui de tuo denique spiritu, illorum instar septuaginta Moysi, accepisse cernantur (Num. XI, 16, 17), per quem sive absentes, sive praesentes contendant placere tibi,

posláni, ať nejdou za zlatem, ale ať následují Krista; necení si výtěžku ze svého poslání ani nevyžadují dary, nýbrž plody. Kteří vyzdvihují před králi Jana Křtitele, před Egyptany Mojžíše, před smilníky Phineese, modloslužebníkům staví před oči Eliáše, zpupným Elizea, lhářům Petra, rouhačům Pavla, prospěchářům Krista. Kteří nepohrdají obyčejným lidem, ale učí je; ať nelichotí boháčům, ale děsí je; ať nezatěžují chudáky, ale podporují je; ať se neobávají vyhrůžek vládců, ale pohrdají jimi. Ti ať nevcházejí se zástupem ani neodchází v hněvu; ať nevykrádají chrámy, ale opravují je. Ať nevyprazdňují měšce, ale přetváří srdce a napravují zločiny; hledí si své pověsti a nezávidí cizím. Ať se snaží o modlitbu a modlí se, ať ze všeho nejvíce důvěřují modlitbě, než své přičinlivosti nebo práci. Jejich příchod je přeci pokojný, jejich odchod nemilý; jejich řeč je sestavená, jejich život spravedlnost, jejich přítomnost je milá, vzpomínka na ně se provází požehnáním. Kteří se ukázali hodni oblíby ne slovem, ale skutky; stali se ctihodnými ne vypínavostí, ale konáním. Kteří jsou pokorní s pokornými, čestní s čestnými; zatvrzelé tvrdě potírají, zlomyslné krotí, zpupným dávají odplatu. Kteří nemají ve zvyku obohatit sebe či známé z majetku vdovy, či z dědictví Ukřižovaného, zdarma dávají, co zdarma obdrželi, bez odměny sjednávají spravedlnost pro ty, kdo trpí bezprávím,

placere Deo. Qui ad te redeant fatigati quidem, sed non suffarcinati: simul et gloriantes, non quod curiosa seu pretiosa quaeque terrarum attulerint, sed quod reliquerint pacem regnis, legem barbaris, quietem monasteriis, ecclesiis ordinem, clericis disciplinam, Deo populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.

CAPUT V. *Exemplis commendatur abstinentia munerum; et arrogantia ministrorum Papae perstringitur.*

13. Dignum reor ad medium venire factum dulcis memoriae Martini nostri. Nosti hoc; sed an memineris, ignoro. Is cardinalis presbyter, functus aliquando legatione in Dacia, tam pauper remeavit, ut pene expensis et equis deficientibus, vix perveniret Florentiam. Ibi episcopus loci donavit ei equum, quo Pisas usque, ubi eramus tunc, pervectus est. Postridie, credo, secutus episcopus (erat enim illi causa cum adversario, et agendi aderat dies) coepit requirere suffragia amicorum. Cumque per singulos sollicitarentur, ventum est ad Martinum. Fiducia erat major in illo, qui non posset immemor esse recentis beneficii. Tum Martinus: «Decepisti me,» inquit: «nesciebam tibi imminere negotium. Tolle equum tuum, ecce in stabulo est. «Et hora

trest národům, pokárání lidu. Konečně pak je zřejmé, že tito přijali na způsob sedmdesáti starců od Mojžíše (Nu 11,16-17), skrze kterého osobně či na dálku ať se snaží zalíbit tobě a Bohu. Ti se budou navracet k tobě sice znavení, ne obtíženi dary a chloubou, neponesou zajímavosti a bohatství všech končin země, ale že zanechali mír v královstvích, zákon barbarským národům, pokoj klášterům, řád církevním obcím, disciplínu klerikům, že zanechali lid milý Bohu, následovníky v dobrých skutcích.

KAPITOLA V. *Příklady se nabádá k odložení bohatství. Kárá se nabubřelost papežských služebníků.*

13. Je vhodné zmínit se o příhodě, která se, domnívám se, stala našemu Martinovi, blahé paměti. Věděl jsi o tom, ale nevím, jestli si to pamatuješ. Ten kněz kardinál, který byl kdysi vyslancem v Dacii, se vrátil do té míry chudý, že se bez peněz a bez koně sotva dostal do Florencie. Tam mu místní biskup daroval koně, a ten ho dovezl až do Pisy, kde jsme tehdy byli my. Další den, myslím, po něm přijel biskup (byl totiž onen případ s nepřítelem a nadcházel den jednání) a začal požadovat hlasu svých přátel. Poté, co jednotlivce své povzbudil k obhajobě, přišlo i na Martina. Byla na něj kladena velká důvěra, nemohl prý zapomenout na nedávno prokázané dobro. Martin pravil: „Uvedl jsi mě v omyl, nevěděl jsem, že tvá záležitost už hrozí.

eadem resignavit illi. Quid dicis, mi Eugeni? Nonne alterius saeculi res est, redisse legatum de terra auri sine auro? transiisse per terram argenti, et argentum nescisse? donum insuper, quod poterat esse suspectum, illico rejecisse?

14. Sed o mihi locum suavem, ubi incidit occasio memorandi et nominandi suavissimi odoris virum, episcopum loquor Carnotensem Gaufridum, qui legationem in partibus Aquitaniae propriis sumptibus strenue administravit, idque annos plures. Rem loquor quam vidi ipse. Eram cum eo in terra illa, cum a quodam presbytero praesentatus illi est piscis, quem vulgo vocant sturgionem. Percunctatus legatus quanti venierit, «Non accipio,» inquit, «nisi receperis pretium.» Et resignavit solidos quinque invito et verecundo. Item cum essemus in quodam oppido, domina illius oppidi obtulit ei pro devotione cum manutergio duas vel tres paropsides pulchras, ligneas tamen: quas aliquandiu intuens homo scrupulosae conscientiae, laudavit eas, sed non acquievit accipere. Quando [al. quomodo] argenteas recepisset, qui ligneas refutavit? Non fuerunt qui possent legato dicere: Ditavimus Abraham (Gen. XIV, 23). Ipse vero cum Samuele libere concionabatur ad omnes: Loquimini de me coram Domino et coram Christo ejus, utrum bovem cujuspian tulerim aut asinum; si quempiam calumniatus sum, si oppressi

Vezmi si svého koně, je ve stáji.“ A v tu samou hodinu mu ho vrátil. Co tomu říkáš, můj Evžene? Není to snad příběh z jiné doby, jak se legát vracel ze zlaté země bez zlata?; procházel zemí stříbra a stříbro nepoznal?; mimoto dar, jenž může vzbudit podezření, nemá se hned odmítnout?

14. Avšak ó, skvělé místo, že mám příležitost připomenout, i když je to již mnoho let, a mluvit o carnotenském biskupovi Gaufridovi, muži velmi dobré pověsti, který byl vyslancem v krajích Aquitánie a vykonával svou práci horlivě a na vlastní náklady. Mluví o věci, kterou jsem sám viděl. Byl jsem s ním v oné zemi, když mu byla nějakým knězem předložena ryba, která se obecně nazývá jeseter. Vyslanec se ptal, za kolik ji prodá. „Nevezmu si,“ pravil „pokud nepřijmeš odměnu.“ A dal pět zlatých tomu, který nechtěl a ostýchavému. Jindy, když jsme pobývali v jednom městě, vládkyně toho města mu z věrné oddanosti přinesla spolu s osuškou dvě či tři krásné mísy ze dřeva, na které se muž pečlivého svědomí nějakou chvíli díval, pochválil je, ale odmítl je přijmout. Jak by pak mohl přijmout stříbrné, když předtím odmítl dřevěné? Nebyl nikdo, kdo by mohl legátovi říci: Obohatili jsme Abrahama (Gn 14,23). Sám zajisté spolu se Samuelem mohl svobodně pronést přede všemi: Mluvte o mně před Hospodinem i před jeho pomazaným, zdali jsem vzal někomu býka či osla, zdali jsem někoho

aliquem, si de manu cujusquam munus accepi; et contemnam illud hodie, vobisque restituam (I Reg. XII, 3). O si talium daretur virorum copia, quales perstrinximus nunc! Quid te felicius, quid illo jucundius saeculo? Nonne secunda ab aeternitate illorum tibi temporum beatitudo videretur, cum te quaquaversum procedens, stipatum videres tam inclyto agmine beatorum?

15. Si te novi, haeres, et altum trahens suspirium [al. spiritum], tecum loqueris: Putas fore posse quod dicitur? Putas hic sumus, quousque haec fiant? Quis det vivere, ut videre contingat? O si viderem in vita mea Ecclesiam Dei talibus innixam columnis! O si Domini mei sponsam cernerem tantae commissam fidei, tantae creditam puritati! Quid me beatius, quidve securius, cum ejusmodi circa me vitae meae et custodes spectarem simul et testes? Quibus omnia mea secreta secure committerem, communicarem consilia; quibus me totum refunderem, tanquam alteri mihi. Qui, si vellem aliquatenus deviare, non sinerent, frenarent praecipitem, dormitantem excitarent. Quorum me reverentia et libertas extollentem reprimeret, excedentem corrigeret: quorum me constantia et fortitudo nutantem firmaret, erigeret diffidentem: quorum me fides et sanctitas ad quaeque sancta, ad quaeque honesta, ad quaeque pudica, ad quaeque amabilia et bonae famae provocaret. Et nunc reduc oculos, mi Eugeni, ad eum qui nunc

lživě obviňoval a někoho napadal, zdali jsem z ruky někoho přijal úplatek, pohrdnu jím dnes a vám to nahradím (1 S 12,3). Kéž by nám bylo dáno množství takových mužů, jaké jsme právě zmínili: Co je šťastnější než ty, co je více potěšitelné? Nezdá se ti štěstí oněch časů blaženým od věčnosti, když kamkoli bys vykročil, viděl by ses obklopen tak slavným zástupem blažených?

15. Pokud tě dobře znám, jsi v rozpacích, a s hlubokým povzdechem si pro sebe říkáš: Myslíš, že bude moci být, co je řečeno? Myslíš, že tu ještě budeme, až se to stane? Kdo nám dovolí žít, aby se nám poštěstilo to vidět? Kéž bych viděl ve svém životě Boží církev podepřenou takovými sloupy! Kéž bych spatřil nevěstu mého Pána oddanou takové víře a svěřenou takové čistotě. Kdo by byl šťastnější a bezstarostnější než já, kdybych takto viděl kolem sebe ochránce a zároveň strážce svého života. Jim bych bezpečně předložil všechna svá tajemství a sdílel své úmysly; před nimi bych vytil své srdce, jako jiní mně. Kdybych se chtěl nějak odchýlit, ti by to nedovolili, od pádu by mě uchránili, ochabujícího probudili. Jejich důstojnost a svoboda by mě příliš se vyvyšujícího držela zpátky, vybočujícího napravila: jejich stálost a síla by mě, kolísavého, upevnila, mě ztrácejícího víru by pozvedla: jejich víra a svatost by mě nutila ke všemu, co je svaté, co je čestné, co je ctnostné, ke všemu, co je hodné lásky a co je dobré pověsti. A nyní se

est curiae sivae Ecclesiae statum et studia praelatorum, eorum praesertim, qui sunt in circuitu tuo.

16. Sed de his hactenus. Ego palpavi, non fodi parietem. Tibi licet fodere et videre, utpote prophetae filio. Mihi progredi non est fas. Unum dico quod in facie est. Ridicule ministri vestri vestris se compresbyteris anteferre conantur. Non hoc ratio habet, non antiquitas habuit, non consentit auctoritas. Et si de sua consuetudine calumnia struitur, melius profecto illa, quam summus Ordo contemnitur. Frivolum tamen satis, unde maximo obtinere id volunt. Nos sumus, inquiunt, qui in omni celebritate domino Papae conjunctiores assistimus, sedenti propiores assidemus, procedentem posteriores praecedimus. Hoc totum non dignitatis privilegium, sed sedulitatis debitum est, diaconi nomen solemni ipsa administratione interpretans. Denique presbyteris ordinata consessione ambientibus majestatem, vos ad pedes sedetis. Propiores assistitis, ut habeat paratiores. In evangiliis legimus, quia facta est contentio inter discipulos, quis eorum videretur esse major (Luc. XXII, 24). Beatus esses, si sic circa te caetera tenerentur.

CAPUT VI. Pontifici non convenire, utpote gravioribus intento, rei domesticae curam; proindeque alteri potius oeconomio committendam.

znovu podívej, můj Evžene, k tomu, jaký je nyní stav kurie či církve a co je zájmem prelátů, zvláště těch, kteří jsou ve tvém okolí.

16. O těch tedy potud. Já jsem lichotil, že jsem neprokopl. Tobě, totiž, jako synu proroka, je dovoleno prokopnout a vidět. Není mi dovoleno, abych já pokročil dál. Jedno řeknu, co je nasnadě. Směšně se vaši spolupracovníci snaží získat přednost před svými kolegy. Toto nemá ospravedlnění, není to dlouho, hodnověrnost to vylučuje. A jestli podle svého zvyku vrší pomluvy, dozajista se pak našim stavem lehčeji pohrdá. Nicméně je dosti lehkovážné, odkud toho chtějí obdržet co nejvíce. Říkají: Jsme ti, kdo jsou blízko papeži a ve všem mu jsme blíže, když zasedá, a když prochází, kračime první v jeho doprovodu. To vše není výsada jejich důstojnosti, nýbrž je to závazek jejich další úslužnosti, jméno diakona se vykládá jako sloužící. Konečně je dáno uspořádání posloupnosti kněží obklopujících trůn, vy diakoni jste u nohou. Stojíte blíže, aby vás měl připravenější. V evangeliích čtete, jak vyvstala mezi učedníky hádka, kdo z nich je větší (Lk 22,24). Byl bys šťastný, jestliže by se i další věci takto měly.

Kapitola VI. Nehodí se, aby se papeži zaměstnanému vážnějšími záležitostmi a přitom se staral o věci v domě. Od toho at' má správce.

17. Taedet jam curiae: exeundum palatio; domi exspectant nos. Hi non modo circa, sed quodammodo intra te sunt. Non est supervacua consideratio, qua intendis disponere domui tuae, providere his qui in sinu tuo et in gremio tuo sunt. Ego dico et necessariam. Paulum audi: Si quis domui suae praeesse nescit, quomodo Ecclesiae Dei diligentiam habebit? (I Tim. III, 5) item: Si quis suorum et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit et est infideli deterior (Id. V, 8). Et haec dicens, non te moneo summis occupatum intendere infimis et quasi minutum fieri; minimis impendere quod maximis debes. Quid te intrices, unde te eripuit Deus? Haec, inquit, omnia adjicientur vobis (Matth. VI, 33). Verumtamen et haec oportet facere et illa non omittere. At illa per te agens, per te etiam oportet provideas, qui pro te de his provideant. Nam si unus e servis per se non sufficit simul et custodiae jumentorum, et curae mensarum: tu per te quomodo intendere valeas et tuae domui, et Domini pariter? de qua scriptum est: O Israel quam magna est domus Domini (Baruch. III, 24)! Vacuum prorsus a sollicitudine rerum minorum et vilium oportet esse animum, tam magnis et tam multis intentum rebus. Oportet liberum, quem nulla sibi vindicet violenta occupatio. Oportet ingenuum, quem nulla deorsum trahat indigna affectio. Oportet rectum, quem nulla seorsum avertat

17. Již dost kurie; je třeba vyjít z paláce; čekají nás doma. Nejsou to jen ti, co jsou kolem tebe, ale svým způsobem i lidé v tobě. Není to zbytečná úvaha, jak zamýšlíš uspořádat svůj dům, postarat se o ty, jež jsou v tvém náručí a na tvém klíně. Říkám, že je to nutné. Poslyš Pavla: neumí-li někdo vést svůj dům, jakou bude mít příčinnost o Boží církev? (1 Tim 3,5) nebo: Jestliže někdo nemá péči o své blízké a zvláště o členy rodiny, zapřel víru a je horší než nevěřící (1 Tim 5,8). Když toto říkám, nenapomínám tě, zatímco jsi zaměstnán velice důležitými záležitostmi, abys konal nejposlednější, aby ses stal jakoby nepatrným, aby ses zabýval věcmi nedůležitými, zatímco bys měl nevyřešené věci závažné. Proč by ses měl zaplétat znovu tam, odkud tě vytrhl Bůh? Toto všechno, praví, vám bude přidáno (Mt 6,33). Přece však i toto je třeba konat a ony neopouštět. Důležité je konat osobně, a zřídit osobně ty funkce, které by ostatní pro tebe zařizovali. Neboť jestliže jeden ze služebníků nestačí zároveň hlídat dobytek a pečovat o stoly: jak bys mohl ty sám mít sílu starat se o svůj dům a o dům Boží zároveň? O tom je psáno: Ó Izraeli, jak veliký je dům Boží (Bar 3,24)! Ducha je třeba uchovat naprosto rozrušeného ze starostí z věcí nižších a obyčejnějších, kvůli věcem o tolik větším a tolik důležitějším. Je třeba ducha svobodného, jehož si neosobuje. Je třeba ducha přirozeného, aby jej netáhla

sinistra intentio. Oportet cautum, quem nulla subeat furtiva suspicio. Oportet vigilem, quem nulla ab sese abducatur peregrina et curiosa cogitatio. Oportet firmum, quem nulla concutiat repentina turbatio. Oportet invictum, quem nulla fatiget vel continua tribulatio. Oportet amplum, quem nulla coarctet rei temporalis amissio.

18. His te non dubites et bonis privandum, et feriendum malis, si animum dividens, et Dei rebus, et tuis pariter reculis volueris impertiri. Procurandus quem implices, qui pro te molat. Pro te dico non tecum. Quaedam per te facies; quaedam per te et alios simul; quaedam per alios ac absque te. Quis sapiens, et intelliget haec? Non est quod inter ista dormitet consideratio tua. Ego vero agenda domus tuae sub eo genere, quod novissimum posui, locanda censuerim. Per alium, ut dixi, illa facies. At is, si fidelis non fuerit, fraudabit: si non fuerit prudens, fraudabitur. Quaerendus proinde fidelis et prudens, quem constituas super familiam tuam. Adhuc inutilis est, si tertium desit. Quaeris quid hoc? Auctoritas. Quid enim prodest ei velle et scire quaeque disponere, prout necesse est, si quod scit et vult, non potest? Danda ergo facultas agendi pro libitu. Si in praejudicium rationis putas hoc fieri, memento fidelem, qui agere

dolů žádná nepatřičná vášeň. Je třeba ducha přímého, aby jej k sobě neobrátil žádný křivý úmysl. Je třeba ducha obezřetného, jemuž by pokradmu neproklouzlo žádné podezření. Je třeba ducha bdělého, aby jej od něj samotného nesvedlo žádné cizí a zmatené smýšlení. Je třeba ducha pevného, aby jím neotřásl žádný náhlý zmatek. Je třeba ducha nezdolného, aby jej neštvalo žádné ustavičné trápení. Je třeba ducha velkodušného, jehož neomezí žádná ztráta časné věci.

18. Nepochybuj, že máš být zatím těchto dober zbaven a obtěžkán zlem, pokud bys snad chtěl rozdělit ducha mezi záležitosti Boží a tvoje vlastní. Má být dohlíženo na toho, koho jsi ustanovil, který pro tebe usilovně pracuje. Pro tebe, pravím, ne s tebou. Něco budeš dělat jen sám, něco spolu s ostatními; něco pak vykonáváš skrze ostatní bez vlastní účasti. Kdo je tak moudrý, aby to pochopil? Nedopust', aby mezi tím vším tvá úvaha (consideratio) usnula. Vskutku doporučuji svěřit vedení tvého domu tím způsobem, který jsem nyní zmínil. A tak tedy konej prostřednictvím druhého, jak jsem již řekl. Ale jestli správce nebude věrný, bude podvádět, jestli nebude prozíravý, bude podváděn. Proto je třeba hledat věrného a prozíravého správce, jehož ustanovíš nad svou domácností. Ale až doposud je neužitečný, chybí-li mu do třetice jedna vlastnost. Ptáš se, jaká? Váženost. Co mu pomůže vědět a chtít, co a

nihilominus pro ratione volet: attende prudentem, qui agere nihilominus pro ratione sciet. Sed fidelis solersque voluntas tunc proderit, cum ei affatim suppetet, unde tota facilitate mancipetur effectui, cunctis sine cunctatione parentibus. Subdendi igitur omnes. Nullum patiatur contradictorem. Nemo qui dicat, Cur fecisti sic? Potestatem habeat excludere et admittere quos voluerit, mutare ministros, transferre ministeria ad quos et quando voluerit. Ita timori sit omnibus, ut sit et utilitati. Praesit omnibus, ut omnibus prosit, et de omnibus. Clandestinas et susurratas delationes non recipias adversus eum: magis detractiones censueris. Et hanc velim generalem tibi constituas regulam, ut omnem, qui palam veretur dicere quod in aure locutus est, suspectum habeas. Quod si te judicante dicendum coram ille renuerit, delatorem judices, non accusatorem.

19. Itaque unus omnibus facienda injungat, et uni omnes respondeant. Tu illi habeas fidem, vacans tibi et Ecclesiae Dei. Si quominus aut fidelis inveniatur, aut prudens, fideli potius committendum. Sane e duobus tutius hoc. Quanquam si idoneus non reperitur, etsi minus fidelem sustinere

jak uspořádat, jak je třeba, nebude-li moci vykonat, co ví a chce? Ať je mu tedy dána úplná volnost k jednání. Zdá-li se tvému předběžnému soudu, že se tak stane, měj na paměti, že ten služebník je oddaný a bude jednat smysluplně; dej pozor: je prozíravý, takže ví, jak smysluplně jednat. Ale věrná a zkušená vůle prospěje jen tehdy, když bude dostatečně s to, odtud pak ať je dána veškerá ochota k činům ode všech, kteří jsou bez rozpaků poslušní. Všichni se tedy musí podříditi. Ať nestrpí žádného odporu. Nikdo ať se neptá: Proč jsi jednal takto? Ať má pravomoc propustit a přijímat ty, které by chtěl, obměňovat služebníky, rozdávat služby komukoli a kdykoli by chtěl. Ať je v bázni ode všech, aby byli k užitku. Ať je představeným všem, aby jim mohl být prospěšný. Nepřipouštěj obvinění ode všech spiklenců a našeptávačů proti němu: spíše navrhuji osvobození. A chci, aby sis ustavil jedno základní pravidlo, a to, abys každého, kdo se zdráhá mluvit přede všemi o tom, co ti pošeptal do ucha, měl v podezření. A jestli pak odmítá mluvit veřejně před tebou jako soudcem, považuj ho za informátora, ne žalobce.

19. A tak jeden ať dohlíží všem na práci a oni se mají zase jemu zodpovídat. Ty mu dej svou důvěru a budeš mít více volna na práci pro sebe a Boží církev. Najde-li se buď správce věrný, nebo prozíravý, spíše se drž věrného. Ano, věrný, tento je z obou jistější volba. I když, jestli se neukáže

potius consulo, quam te immergere labyrintho huic. Memento Salvatorem Judam oconomum habuisse (Joan XII, 6). Quid episcopo turpius, quam incumbere suppellectili et substantiolae suae: scrutari omnia, sciscitari de singulis, morderi suspicionibus, moveri ad quaeque perdita vel neglecta? Ad verecundiam dico quorumdam ejusmodi, scrutantium quotidie omnem substantiam suam, numerantium singula, de minutis et quadrantibus exigentium rationem. Non ita ille Aegyptius, qui Joseph omnibus traditis, ignorabat quid haberet in domo sua (Gen. XXXIX, 4, 6). Erubescat christianus, christiano sua non credens. Homo sine fide, fidem tamen habuit servo, super omnia bona sua constituens eum: et hic erat alienigena.

20. Mira res! Satis superque episcopi ad manum habent, quibus animas credant: et cui suas committant facultatulas, non inveniunt. Optimi videlicet aestimatores rerum, qui magnam de minimis, parvam aut nullam de maximis curam gerant. Sed, ut liquido datur intelligi, patientius ferimus Christi jacturam, quam nostram. Quotidianas expensas quotidiano recipimus scrutinio, et continua dominici gregis detrimenta nescimus. De pretio escarum et numero panum cum ministris quotidiana discussio est: rara admodum cum presbyteris celebratur collatio de peccatis populorum. Cadit asina,

vhodný a je navíc méně věrný, radím spíše podržet takového, než se ponořit do toho labyrintu sám. Vzpomeň si, jak měl Spasitel správce Jidáše (J 12,6). Co je pro biskupa hloupější než starat se o nábytek a vlastní majetek, všechno zkoumat, pít se po maličkostech, zžírat se podezřením, rozčilovat se nad čímkoli nezdařeným či opomenutým? Říkám to k zahanbení těch, kdo takto překontrolovávají každý den všechno své jmění, počítají každou maličkost a z každé nepatrnosti a u každého haláže vyžadují vysvětlení. Ne jako ten Egyptan, který vše svěřil Josefovi a nestaral se o nic ve svém domě (Gn 39, 4.6). Ať se zastydí křesťan, který nevěří jinému křesťanu. Člověk bez víry měl přeci důvěru ve svého služebníka, ustanovil ho nade vším svým majetkem: a to byl nevěřící.

20. Jak podivná věc! Biskupové mají k ruce dostatek lidí, jimž by svěřili duše, avšak komu by svěřili své zázemí, takový není k nalezení. Rozumí se, nejlepší v posuzování věcí, kteří vynakládají tak velikou péči o záležitosti malé a málo nebo vůbec o závažné věci. Ale trpělivěji snášíme Kristovu oběť, než-li naši vlastní. Každodenní vydávání směřujeme ke každodennímu zkoumání, a nevíme nic o neustálé škodě pánova stáda. Každého dne diskutujeme se služebníky o ceně jídla a počtu bochníků: avšak rozprava s kněžími o zvažování hříchů našich věřících je řídkým jevem. Mula padá a je, kdo by ji pomohl na

et est qui sublevet eam: perit anima, et nemo est qui reputet. Nec mirum, cum nec nostros quidem assiduos sentiamus defectus. Nonne ad singulas supputationes istas irascimur, urimur, anxiamur? Quam tolerabilius rerum, quam mentium sustineremus jacturam! Quare, inquit, non magis fraudem patimini? (I Cor. VI, 7.) Quaeso, tu qui alios doces, doce te ipsum: si tamen jam non docuisti, pluris te habere, quam tua. Transitoria ista, quae stare tibi nullo pacto queunt, fac ut a te transeant, non per te. Rivus qua fluit, cavat terram: sic discursus temporalium conscientiam rodit. Si potest torrens in agros excurrere sine laesione satorum; et tu te ista sine vulnere mentis posse tractare confidito. Omnimodis consulo studeas avertere a te concursum horum. Multa nescias, plurima dissimules, nonnulla obliviscaris.

21. Sunt tamen quae ignorare te nolim, mores quorumque et studia. Non oportet ut vitia domus tuae ultimus scias: quod quamplurimis novimus contigisse. Quapropter, ut dixi, alius alta dispenset; de disciplina tu provide, illud nemini credas. Si insolentior coram te vel sermo sonuerit, vel habitus apparuerit: manus tua super ejusmodi; tu ulciscere injuriam tuam. Impunitas ausum parit, ausus excessum. Domum episcopi decet sanctitudo, decet modestia, decet honestas: horum disciplina

nohy: duše umírá a není, kdo by si toho všiml. Žádný div, protože nevidíme ani stále úpadky. Copak se nehněváme, netrápíme s jednotlivými soupečníky, nepálíme vášněmi? O kolik tolerantnější bychom měli být k věcné ztrátě nežli ke ztrátě duchovní! Proč raději nenesete škodu? (1 K 6,7). Prosím, ty, který učíš ostatní, uč i sám sebe, aspoň, pokud jsi to nedělal, je třeba více hodnotit tebe než tvé záležitosti. Tyto přechodné věci, které žádným způsobem na tobě nespočívají, učiň, ať od tebe přejdou n jiné, ale ne srkze tebe. Proud, který teče, hloubí zemi, stejně tak dočasné nedorozumění hlodá vědomí viny. Může-li prudký proud vtrhnout na pole, aniž by způsobil škodu na úrodě, i ty věř, že můžeš zůstat bez úhony na duši, když se přižene. Radím ti, aby ses snažil všemi možnými způsoby odvrátit od sebe sbíhání těch věcí. Mnohé neznáš, nejvíce zamlčuješ, něco zapomeneš.

21. Nicméně, jsou tu věci, jež bych nechtěl, abys opomenul, totiž chování a horlivost tvých lidí. Není třeba, abys věděl o každém prohřešku ve svém domě: a že se jich děje spousta. A proto, ať se o zbytek stará někdo jiný, ty dohlížej na disciplínu – v tom nevěř nikomu. Zazní-li ve tvé přítomnosti nevybíravé slovo či ukáže se nějaký zlozvyk, zakroč proti tomu svou rukou, potrestej svou křivdu. Nepotrestanost plodí odvahu, odvaha přestupky. Domu biskupa sluší svatost, mírnost, čest: strážcem těchto

custos. Sacerdotes domestici, aut caeteris honestiores, aut fabula omnibus sunt. In vultu, in habitu, in incessu illorum qui circa te sunt, nihil residere impudicum, nihil indecens patiaris. Discant a te coepiscopi tui comatulos pueros et comptos adolescentes secum non habere. Certe inter mitratos discurrere calamistratos non decet. Et memento quod Sapiens admonet: Filiae tibi sunt? noli faciem tuam hilarem ad eas ostendere (Eccli. VII, 26).

22. Nec austeritatem tamen suadeo tibi, sed gravitatem. Illa infirmiores fugat, haec reprimat leviores. Illa, si adsit, odibilem; haec, si desit, contemptibilem reddit: in omnibus tamen modus melior. Ego nec severius velim, nec dissolutius. Quid hac mediocritate gratius, ut nec de severitate sis oneri, nec de familiaritate contemptui? In palatio papam, domi te patremfamilias exhibe. Ament te domestici tui: si non, facito ut timeant. Utilis semper custodia oris, quae tamen affabilitatis gratiam non excludat. Ergo ubique frenanda lingua praeceptum, maxime autem in convivio. Ille convenientior habitus, si tu actu quidem severus sis, vultu serenus, verbo serius. Capellani, et qui tecum jugiter divinis intersunt officiis, non sint sine honore. Tuum est tales tibi providere, qui digni sint. Serviatur eis ab omnibus tanquam tibi. Necessaria de manu tua accipiant. His

je disciplína. Kněží v domácnosti jsou buď vyšší důstojnosti než ostatní, nebo jsou v řečech. Nestrp, aby v pohledu, oblékání, chůzi těch, kteří jsou kolem tebe, trvala nestydatost a nestřídmost. Ať se od tebe přiučí tví bratři v biskupské službě, nemít po svém boku dlouhovlasé chlapce a zženštilé mladíky. Zajisté se mezi těmi, kdo nosí mitru, nesluší, aby pobíhali želízkiem nakadeření. A pamatuj, co připomíná Moudrý: Máš dcery? Pečuj o jejich bezúhonnost a nebuď k nim málo náročný (Sir 7,24).

22. Nevybízím tě však k přísnosti, nýbrž k vážnosti. Slabochy to nutí k úprku, prostoduché tlačí k ústupu. Je-li přítomna tvrdost, působí nenávisť, chybí-li vážnost, plodí to pohrdání, ve všem přeci je lepší cesta. Já nechci ani příliš velkou přísnost, ani příliš velkou rozvolněnost. Tato prostřední cesta je oblíbenější, abys nebyl obtížen přísností a nebyl v opovržení kvůli změkčilosti. V paláci se ukaž jako Svatý otec, doma jako otec rodiny. Domáci ať tě mají v lásce, ne-li, pak zaříd', ať se tě bojí. Vždy je dobré dávat si pozor na ústa, což přeci nevyklučuje přívětivost. Ukvapený jazyk se musí všude držet na uzdě, zvláště ve společnosti. Tak bude schválený zvyk, jestliže budeš v konání neústupný, ve tváři upřímný, ve slově spolehlivý. Kaplani a všichni kolem tebe na bohoslužbách, ať nejsou bez respektu. Je na tobě takové podporovat, ty, kteří si to zaslouží. Ať

contenti sint quae tu provideris illis: tu vide ne egeant. Super hoc quem forte ab adventantibus petere deprehendes, judica Giezitam (IV Reg. V, 20-27): id de ostiariis, id de caeteris officialibus discernendum. Verum hoc ex abundantia: nam formam istam jam olim a te positam recordamur. Quid tuo dignius apostolatu? quid salubrius ad conscientiam, honestius ad famam, utilius ad exemplum? Optimus canon, qui projicit avaritiam ex calumnia, et non a conscientia tantum.

CAPUT VII. Epilogus seu summa eorum quae in pontifice requiruntur.

23. Libet jam et hunc claudere librum: sed in calce aliqua velim vel ante dicta quasi epilogoando repetere, vel addere praetermissa. Consideres ante omnia sanctam Romanam Ecclesiam, cui Deo auctore praees, Ecclesiarum matrem esse, non dominam: te vero non dominum episcoporum, sed unum ex ipsis; porro fratrem diligentium Deum, et participem timentium eum. De caetero oportere te esse considera formam justitiae, sanctimoniae speculum, pietatis exemplar, assertorem veritatis, fidei defensorem, doctorem gentium, Christianorum ducem, amicum Sponsi, Sponsae paranympum, cleri ordinatorem, pastorem plebium, magistrum

s nimi zachází všichni jako s tebou samotným. Potřebné ať přijímají z tvé ruky. Ať jsou spokojeni s podporou, kterou jim prokazuješ: dohlédni, aby neměli nedostatek. Spatříš-li někoho z nich, jak loudí něco navíc od návštěv, suď ho jako Gechaziho (2 Kr 5,20-27), a to samé musí platit pro ostiáře a ostatní služebníky. Ve skutečnosti je to vše zbytečné [co ti píšu], protože to samé, vzpomínám si, jsme u tebe kdysi viděli. Co je důstojnější než tvůj apoštolát? Co je prospěšnější pro svědomí, co je čestnější k pověsti, užitečnější k příkladu? Nejlepším pravidlem je zbavit se veřejného obvinění z chamtivosti, nejen být sám před sebou nevinný.

KAPITOLA VII. Závěr – shrnutí všeho, co je požadováno po papeži.

23. Již by to chtělo uzavřít tuto knihu, ale závěrem bych chtěl něco předtím zmíněného zopakovat na způsob epilogu nebo něco k předchozímu přidat. Především považuj svatou římskou církev, které předsedáš z Boží vůle, za matku všech církví, ne vládkyni: a sebe považuj ne za pána nad biskupy, ale za jednoho z nich; dále se považuj za bratra těch, kdo milují Boha a spoluúčastníka těch, kdo se ho bojí. Dále je třeba zvážit, že jsi vzor spravedlnosti, zrcadlo svatosti, příklad zbožnosti, ochránce pravdy, obránce víry, učitel národů, vůdce křesťanů, přítel Ženicha, průvodce nevěsty k Ženichovi, představený kleriků, pastýř lidu, učitel

insipientium, refugium oppressorum, pauperum advocatum, miserorum spem, tutorem pupillorum, judicem viduarum, oculum caecorum, linguam mutorum, baculum senum, ultorem scelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, legum moderatorem, canonum dispensatorem, sal terrae, orbis lumen, sacerdotem Altissimi, vicarium Christi, christum Domini: postremo deum Pharaonis. Intellige quae dico: dabit tibi Dominus intellectum. Ubi malitiae juncta potentia est, aliquid tibi supra hominem praesumendum. Vultus tuus super facientes mala. Timeat spiritum irae tuae, qui hominem non veretur, gladium non formidat. Timeat orationem, qui admonitionem contempsit. Cui irasceris tu, Deum sibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, auditurum Deum, et contra se paveat. Quod reliquum est, de his quae supra te sunt, incumbit jam disputatio: quam uno libro, Deo adjuvante, solve spero, et me pariter absolvere promissione mea.

nevědomých, útočiště utlačovaných, obhájce chudých, naděje zubožených, ochránce sirotků, soudcem vdov, jsi okem pro slepého, jazykem pro němého, holí pro starce, odplatou zločinců, postrachem špatných lidí, slávou dobrých, žezlem mocných, kladivem na tyrany, otcem králů, jsi opatrovník zákonodárství, strážce posvátných nařízení, sůl země, světlo světa, knězem Nejvyššího, Kristův náměstek, pomazaný Páně a konečně Bohem faraónovým. Pochop, co ti píšu: Bůh ti dá chápat. Jde-li moc a podlost pospolu, musí ti být dáno něco nadlidského. Tvoje tvář ať je nad těmi, kdo páchají zlo. Ať se třesou před duchem tvého hněvu, kdo nectí člověka a nebojí se meče. Ať se bojí modlitby, kdo pohrdá napomenutím. Ať ten, na koho se rozhněváš, věří, že na něj padá i hněv Boží. Kdo tě neposlechne, uslyší Boha a bude zděšen sám sebou. Teď se zaměříme na zbytek, na věci, jež jsou nad tebou. Doufám, že to v jedné knize vyřešíme, s Boží pomocí, a tak budu zproštěn svého slibu.

4 UVEDENÍ DO LISTU DE CONSIDERATIONE A VÝKLAD PŘELOŽENÉHO TEXTU

V souvislosti s naším traktátem *De consideratione* je třeba zmínit dopis (č. 238), který Bernard z Clairvaux poslal Evženovi III. již dříve, resp. těsně po jeho zvolení papežem, a ve kterém na volbu reaguje. Tento dopis jakoby předchází samotnému traktátu, protože mnoho témat v něm zmíněných je pak rozpracováno v *De consideratione*. Již zde Bernard hledá nový vztah ke svému starému žáku, který je nyní papežem. Uznává plně Evženovu papežskou autoritu, ale také ukazuje svá zvláštní práva duchovního vůdce promluvit k římským představeným. Zdůrazňuje, že konečně s Evženem byl zvolen na papežský stolec pravý muž. Od něho se očekává, že provede reformu ve všech oblastech církevního života. Upozornil papeže na úskalí a nebezpečí, která mu hrozí skrze poměry v úřadu a starostlivě ho před nimi varuje. Srovnal vzor sv. Petra a sv. Pavla s tehdejšími modelem papežství, vyznačujícím se touhou po moci a po penězích. Závěrem dopisu doporučuje Evženovi lék, který v *De consideratione* ukazuje jako účinnou cestu pro potírání těchto poměrů. Ukládá papeži najít vnitřní odvahu a moudrost v rozjímání (*consideratio*) pro to, co byl, je a čím se stane. Byl vyzván, aby uvažoval nad situací lidí a krátkostí životů a dává mu za příklad předčasnou smrt jeho předchůdce.¹¹⁵

4.1 De consideratione

Traktát *De consideratione* je vlastně tzv. „papežským zrcadlem“, které Bernard nastavuje papežství své doby, kdy kárá ostrým tónem kšeftaření, s nímž se setká každý návštěvník římské kurie. Podle Bernarda Evženovi hrozí propadnutí světskosti, pokud by si nebezpečí neuvědomil a podcenil ho. Bernard se též pokouší rozvíjet učení o papežově roli prostředníka mezi Bohem a lidmi. Pro Bernarda je papež „tělem z těla Božího, duchem z ducha Božího“, a proto „ve svém postavení papeže nemá na zemi sobě rovného“. V traktátu se objevuje také téma „teorie dvou mečů“, kterou budeme dále v textu podrobněji rozebírat. Ve stručnosti jen nyní vysvětlíme tuto teorii; papež podle Bernarda vlastní oba meče, tzv. duchovní meč, kterým vládne sám, i světský meč, který propůjčuje knížatům, aby jím vládla podle jeho vůle.¹¹⁶

¹¹⁵ Srov. FARKASFALVY Denis: Einleitung zu *De consideratione*. in: BERNHARD VON CLAIRVAUX: *Sämtliche Werke lateinisch/deutsch I*, herausgegeben Gerhard B. Winkler, Innsbruck: Tyrolia-Verlag, 1990, 612.

¹¹⁶ Srov. Gelmi Josef: *Papežové (Od svatého Petra po Jana Pavla II.)*, Praha: Mladá fronta, 1994, 110-111.

Bernard uspořádal dopis *De consideratione* do pěti částí, knih. První, úvod, je následován čtyřmi dalšími, z nichž každá má odlišný předmět. V knize druhé je to sám Evžen, ve třetí popisuje věci „pod“ Evženem, čtvrtá kniha pojednává o věcech „okolo“ papeže a pátá o věcech, které jsou „nad“ Evženem.¹¹⁷ Toto schéma ukazuje na záměr pozvat k nepřetržitému vnitřnímu růstu.¹¹⁸

Co můžeme říci k dataci vzniku traktátu je to, že nebyl sepsán najednou, ale s přestávkami na něm Bernard pracoval několik let. Z počátku druhé knihy traktátu je totiž znát, že byl sepsán po neúspěchu druhé křížové výpravy (červenec 1148). V třetí knize se Bernard zmiňuje o tom, jak pomalu psaní pokračuje. Tato část je totiž sepsána čtyři roky po remešském koncilu, který se konal v roce 1148. Na přelomu let 1152–1153 je dokončena velká část třetí knihy a dále obě následující knihy těsně před tím, než oba zemřeli; Evžen umírá 8. července 1153 a Bernard 20. srpna 1153.¹¹⁹

Rozebereme si nyní tedy podrobněji celý dopis, protože pro pochopení čtvrté knihy potřebujeme znát části, které nás k ní dovedou a které ji obklopují.

---

¹¹⁷ Srov. MORRISON Karl F.: *Hermeneutics and Enigma: Bernard of Clairvaux's „De consideratione“*, *Viator*, 19 (1988), 135.

¹¹⁸ Srov. LECLERCQ Jean: *La ricerca contemplativa condizione di rinnovamento ecclesiale secondo S. Bernardo*. In: *Rivista di ascetica e mistica, Rivista trimestrale, Anno X (54 di Vita Cristiana)*, Padri Domenicani - Convento S. Marco, Siena: Edizioni Cantagalli, 1985, 63.

¹¹⁹ Srov. FARKASFALVY: *op.cit.*, 613.

4.1.1 Úvod

Úvodní slovo traktátu *De consideratione* navazuje na předchozí *dopis č. 238*. Líčí Bernardův vnitřní konflikt, kdy Bernard osciluje mezi nutkáním, aby napsal nově zvolenému papežovi a mezi strachem to udělat, protože na jedné straně vnímá, že mu to majestát papeže „zakazuje“, na druhé straně ho však k tomu tlačí jeho vlastní „mateřské“ city vůči bývalému žáku. V tomto boji mezi strachem a láskou nakonec vítězí láska a Bernard sám sebe raději představuje jako matku než jako učitele, protože pak může snáze napsat knihu nejen s vyjádřením náklonnosti, lásky a podpory, ale také s napomenutími a varováními.

4.1.2 První kniha

V první knize traktátu Bernard vyjadřuje politování, jak těžké je břemeno správních záležitostí, které je na Evžena zvolením papežem vloženo. Toto „zaměstnání“ přesahuje lidské schopnosti a je diametrálně odlišné od života, který Evžen dosud jako mnich žil a naprosto s ním neslučitelné. Proto bývalý učitel doporučuje najít si spolehlivého a důvěryhodného člověka vedle sebe, který by ho nejen v případě nemohoucnosti zastoupil. Bernard ví, že by se Evžen rád věnoval kontemplaci, ovšem bez existence takového blízkého člověka to bude velmi obtížné.¹²⁰

V návaznosti na to Bernard věnuje velký prostor (tři kapitoly) varování před *cor durum*, což je „stav“ srdce, které zahlcené rozličnými a nekonečnými činnostmi již nemá prostor pro živení ducha a člověk se tak může zcela snadno duchovně zhroutit. Bernard popisuje každodenní život papeže přetíženého povinnostmi a důrazně upozorňuje, že taková cesta není rozhodně omluvitelná skrze předsevzetí a touhu sloužit církvi.¹²¹ Na druhou stranu však zůstává Bernard realistický v tom, když říká, že je nevyhnutelné, aby se papež staral i o věci týkající se světských záležitostí. Je třeba si však uspořádat svůj čas mezi tuto činnost a kontemplaci. Není totiž dobré, aby se papež stal otrokem lidí tím, že bude sloužit jen jim a ne Bohu. Papež by se v tomto neměl vymlouvat na sv. Pavla, který

---

¹²⁰ Srov. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: *De consideratione*, PL 182.727-729. Srov. GASTALDELLI Ferruccio (ed.): *La considerazione a Eugenio papa*, *Opere di San Bernardo* 1, Milano: Fondazione di Studi Cistercensi, 1984, 763-764.

¹²¹ Bernard říká, že si lze samozřejmě na vše zvyknout, že nesnesitelnou věc můžeme nakonec vnímat jako příjemnou. Bohužel to však vede k tvrdosti srdce, které nemá soucit, nemodlí se, nedokáže být „sklíčené“. Bernard se proto bojí toho, že papež díky přílišnému množství povinností se vlastně stane necitelným, bez slitování, zatvrdělým. Tvrdé srdce se nebojí Boha a nerespektuje člověka. Srov. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: *op.cit.*, PL 182.730-731. Srov. GASTALDELLI: *op.cit.*, 765-767.

říká, že se stal otrokem všech, protože ten tím chtěl získat lidi pro Krista; sv. Pavel ale zároveň upozorňuje, aby se lidé nestali otroky lidí, což podle Bernarda papež vlastně činí, když nemá čas ani na modlitbu atd.¹²²

V tomto bodě odhaluje Bernard hluboké mravní základy svého duchovního vůdcovství. Papež musí ctnost zbožnosti vykonávat jako *cultus Dei*. Což samozřejmě vyžaduje nejen vnější aktivity, ale také skutky odvahy, posuzování vlastních činů. Proto musí být ideální „držitel“ církevních úřadů přede všemi muž ctnosti. Bernard pro své nároky na papeže používá schéma čtyř kardinálních ctností – spravedlnost, moudrost, statečnost a mírnost. Každá tato ctnost vyžaduje rozvahu (*consideratio*), neboli duševní meditaci a soustředění. Největším vzorem pro vykonávání papežského úřadu je pro Bernarda svatý Řehoř Veliký, který navzdory hrozbě vpádu barbarů a vnitřnímu zmatku doby sepsal duchovní komentář ke knize Ezechiel. Vybaven silou, mírností, moudrostí a spravedlností by měl být proto Evžen schopen být papežem a naplnit svoje poslání, mimo jiné také hájit práva chudých a slabých a odrážet hamižnost. Tak učiní dům Boží, který klesl opět k tržnici, domem modliteb.¹²³ Bernard nastavuje Evženovi vlastně zrcadlo a píše, že mu to vše pouze mírně navrhuje, protože věří, že o tom papež již sám bude uvažovat.¹²⁴

4.1.3 Druhá kniha

Začátek druhé knihy je charakterizován odkloněním od tématu, protože kniha první a druhá jsou od sebe odděleny díky časové proluce, kterou Bernard vysvětluje těžkými časy v boji při křížové výpravě. Bernard v této části traktátu zachycuje tragédii druhé křížové výpravy, která stála tisíce životů. Obhajuje oprávněnost původních záměrů (ochrana křesťanů před muslimy a obrana Svaté země) k jejímu pořádání a prohru vysvětluje jako znamení Božího soudu za hříchy křížáků. Bernard na sebe bere zášť a pomluvy od bojovníků, aby od nich uchránil Boha.¹²⁵

Po tomto exkurzu se vrací tematicky zpátky k tématu *consideratio* (rozvahy, úvahy). Vyžadovala ji i samotná křížová výprava. Definuje, co pro něho znamená pojem *consideratio*. Tento termín se úplně nekryje s *contemplatio*, ale obsahově je klade blízko sebe. *Consideratio* je cesta ke *contemplatio*. *Contemplatio* zjednodušeně vnímá jako

---

¹²² Srov. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.731-733. Srov. GASTALDELLI: op.cit., 769-770.

¹²³ Srov. FARKASFALVY: op.cit., 614.

¹²⁴ Srov. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.738-740. Srov. GASTALDELLI: op.cit., 773.

¹²⁵ Srov. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.741-744. Srov. GASTALDELLI: op.cit., 797.

názorné a jasné vnímání pravdy, zatímco *consideratio* označuje jako cestu k němu. *Contemplatio* zůstává pro Bernarda duševním procesem, který nachází své naplnění v budoucích časech, tedy v nebi. S naší dnešní slovní zásobou týkající se duchovního života bychom mohli nazvat *consideratio* spíše meditací, rozvahou nebo fází procesu poznávání, ve které člověk hledá, aby objevil duchovní hodnoty a učinil je za vlastní.¹²⁶

Po této definici předkládá Bernard jakousi osnovu pro zbytek svého díla. Evžen má zamířit své úvahy na sebe sama, na to, co je v něm samotném, dále na to, co stojí pod ním, co je kolem něho a co je nad ním.¹²⁷ (Co je v samotném Evženovi, o tom Bernard pojednává na stránkách knihy druhé, další témata jsou rozpracována v knihách tři až pět.) Tento princip rozčlenění není nový, základní myšlenka se objevuje již v předchozích Bernardových dílech, začíná již v jeho prvním traktátu *O stupních pokory*. Velký důraz klade v prvním kroku na poznání sebe sama a též prvním stupněm v Bernardově duchovním učení zůstává pokora. Nové je to, že zde Bernard jako pomoc pro konfrontaci se sebou samým udává tři všeobecná stanoviska.¹²⁸ Úvahou, *consideratio*, která je tedy rozdělena do tří oblastí, kdy má Evžen jako papež prozkoumat, jaká je jeho povaha jako člověka (odpověď na otázku „Co jsi?“), jaké je jeho místo jako papeže (odpověď na otázku „Kdo jsi?“) a po jaké vynikající vlastnosti by měl toužit (odpověď na otázku „Jaký jsi?“). Je totiž třeba, aby si papež uvědomil, kdo je a odkud pochází, že byl do své pozice vyzvednut Bohem, který ho může opět srazit zpět. Na takový důstojný post byl totiž dosazen ne, aby panoval, ale aby sloužil, aby se naučil předsedat takovým způsobem, aby dokázal vyřešit důležité problémy doby. V tomto smyslu má také Evžen využívat bohatství spojené s papežským stolcem, tedy ho nezneužívat.¹²⁹

Druhá kniha poté končí popsáním ostrých kontrastů mezi vysokými požadavky, které jsou kladeny na papeže a důstojnost jeho úřadu a hříšností a slabostí lidské přirozenosti. Tato část je jakousi praktickou poučkou o pokoře. Vyřešení palčivých a těžkých problémů, se kterými se papež setkává spolu s důstojností papežského úřadu, vyžadují od papeže právě pokoru, která bude osvobozena od malomyslnosti.

Bernardovo doživotní krédo se sokratovským požadavkem „*Poznej sám sebe!*“ je zde použito novým způsobem. Jeho argumentace svědčí o Bernardově pozorovacím talentu

---

¹²⁶ Srov. FARKASFALVY: op.cit., 615.

¹²⁷ Srov. GASTALDELLI: op.cit., 797. PL 182.745-7464.

¹²⁸ Srov. FARKASFALVY: op.cit., 615-616.

¹²⁹ Srov. GASTALDELLI: op.cit., 799-809. PL 182.746-747.

a také o humoru.¹³⁰ Bernard však rozvinul především teologický koncept papežského úřadu, jehož základní atribut viděl ve službě, ne v panování. Bernard požadoval po reformované papežské vládě, aby byla vykonávána s ctností a odvahou proroků a apoštolů a s bdělou myslí, která je třeba k tomu, aby papež poznával sám sebe, svoje hranice jako člověka a nenechal se pak klamat titulem svého úřadu. K tomu je třeba mít sám k sobě toleranci a trpělivost sám se sebou.

4.1.4 Třetí kniha

Ve třetí knize traktátu svatý Bernard uvažuje o věcech, které jsou „pod“ papežem, tedy, které jsou mu podřízené. Zrekapituloval a objasnil své postřehy o tehdejších poměrech v církvi a křesťanstvu. Bernard se domnívá, že je papež ohrožen touhou po moci a ukazuje na jeden z dalších úkolů papežského stolce – napomínat heretiky a schizmatiky a obracet pohany.¹³¹ Papež je podle něho vlastně dlužníkem moudrých, pošetilých, bezvěrců, pohanů, židů a Řeků, má proto pracovat na jejich obrácení.¹³² Klade velký důraz na misionářskou činnost u pohanů a znovu vyzdvihuje Řehoře Velikého, tentokrát jeho vyslání misionářů do Británie. Připomíná také rozštěpení s byzantskou církví, která má s katolickou mnoho společného, a přece je v odloučení. Bernard se také zmiňuje o hereticích v jižní Francii, rád by, aby se proti nim již rázně zakročilo. Jeho největším přáním však je objasnit, co je základem plodné apoštolské práce. Rozhodně to není ctižádost a hrabivost, dopouštění korupce v papežské správě. Papež by si měl ohlídat soudní spory, aby byly spravedlivě posuzovány a řešeny, aby byli odškodněni ti, kteří na to mají právo, aby se nezneužívala odvolání atd. Bernard upozorňuje na nebezpečí chamtivosti a s tím spojené korupce. Papež má být ku prospěchu svěřencům, ne naopak,¹³³ tedy, aby měl z nich užitek (a to nejen ve formě úplatků).¹³⁴

V posledních oddílech třetí knihy apeluje na církev, aby se vrátila k tradičnímu uspořádání. Nebezpečí vidí v rostoucí centralizaci církve v neprospěch autority místních

---

¹³⁰ FARKASFALVY: op.cit., 616. Pustil se totiž s humorem do hodnostáře, který si nebyl vědom svých vlastních hranic.

¹³¹ Srov. GASTALDELLI: op.cit., 829. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.759.

¹³² Srov. GASTALDELLI: op.cit., 829-31. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.759-760.

¹³³ „Otec má hromadit bohatství pro syna, ne syn pro otce.“ GASTALDELLI: op.cit., 845. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.764.

¹³⁴ Srov. GASTALDELLI: op.cit., 845-847. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.764-765.

biskupů¹³⁵ nebo ve zjevném opovrhování základními církevními zákony a také v nové generaci kleriků, kteří mají světské chování a způsob myšlení.¹³⁶

4.1.5 Čtvrtá kniha

O obsahu čtvrté knihy pojednávám samostatně.

4.1.6 Pátá kniha

Mezi knihami dvě, tři a čtyři existuje jistá podobnost, kniha pátá však se naproti tomu od ostatních částí odděluje. Bernard v tomto díle Evžena již nevyzývá k akci, jak to činí v předchozích knihách, ale zve ho k rozjímání o tom, co je nad ním, totiž o neviditelném světě čistých duchů andělů a Boha samotného. Úvaha začíná u věcí nižších, Boha totiž poznáváme prostřednictvím stvořených věcí, a od nich stoupá k těm vyšším. Avšak podle Bernarda se vyšší forma poznání nemusí opírat o vnější, tedy stvořené věci. Skutečnou vlastní je totiž domov duchovní, ne tělesný, nyní jsme v slzavém údolí, kde vládnou smysly.¹³⁷

Tato kniha je vlastně takovým krátkým pojednáním o cestě a způsobu, které vedou k poznání duševních skutečností,¹³⁸ především ale Boha, absolutního Ducha, s pomocí rozumu a zjevení. V této souvislosti Bernard také pojednává o andělech¹³⁹ a o Trojici a christologii. Obzvláště se zabývá trinitární teologií Gilberta z Poitiers, jehož učení na Bernardovu pobídku měl odsoudit remešský koncil. Od papeže Evžena III. dosáhl však jen toho, že byla ediktem odsouzena část jeho učení. Nicméně tato nauka bude diskutována až do 12. století. Bernard se zde také s velkou důtklivostí staví k drobným teologickým tématům, o kterých pojednává, jsou to „poslední otázky“ teologie: „Co je Bůh?“ (5, 13-29). Takové otázky se však nedají zpracovat vyčerpávajícím způsobem, končí se tedy dvojitém eschatologickým pohledem do dálky, kdy rozebírá stav duše nazírající Boha „v

---

¹³⁵ Církev je tělo Kristovo. Organizace kněží, biskupů atd. by měla odpovídat organizaci andělů. Papežská autorita je sice nejvyšší a univerzální, nesmí však zasahovat do řádu zavedeného Bohem. Srov. GASTALDELLI: op.cit., 853-855. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.768-769.

¹³⁶ Srov. FARKASFALVY: op.cit., 616-617.

¹³⁷ Srov. GASTALDELLI: op.cit., 893-895. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.787-789.

¹³⁸ Duchovní skutečnosti se námi nedají naučit, musí nám je zjevit Duch. Srov. GASTALDELLI: op.cit., 897. Již nyní jsme částečně v nebi svou duší, ale tělem jsme stále na zemi. Srov. tamtéž, 905.

¹³⁹ Bernard uvádí charakteristiky obyvatel nebeského Jeruzaléma (cherubíni, serafíni...). Rozlišujeme různé stupně andělů; andělé jsou osobní, archandělé mají zvláštní úkoly. Nad nimi jsou Ctnosti, Mocnosti, atd. Srov. GASTALDELLI: op.cit., 901-909. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.791-795.

nebi“ a stav duše v naprostém osamocení „v pekle“. Knihu končí stručnou sentencí o nikdy nekončícím hledání Boha mnichem: „Tak ať zde je konec knihy, ne ale konec hledání.“¹⁴⁰

---

¹⁴⁰ Srov. FARKASFALVY Denis: op.cit., 619.

4.2 Čtvrtá kniha traktátu *De consideratione*

Svatý Bernard zde obrací pozornost k poměrům v římském kléru, v papežském paláci a v papežské kurii. Bernardovo mínění je tvrdé a řečené bez obalu. Líčí papeže obklopeného dvorem, ve kterém se všechny záležitosti točí okolo peněz, kde je výnos církve kraden a chudák je ošizen.¹⁴¹

Ačkoli je papež ustanoven k pastýřství a k ochraně svého stáda proti vlkům, není k nalezení uprostřed svých ovcí, ale je obklopen smečkou vlků, kteří čekají jen na to, že on ovce okrade, zavraždí, s nimi jako společnou kořist pohltí.¹⁴² V tomto bodě se stává Bernardovo mínění opět poměrně radikální. Brání se zásadně proti tomu pohlížet na papežskou důstojnost v kategorii politického vykonávání moci. Podle jeho mínění je úkolem papežů hlásat evangelium, ne zaujímat politická vedoucí postavení. A je lhostejné, jak dobré a opodstatněné by také mohly být jeho politické názory. Zde Bernard vkládá známé učení o „dvou mečích“. První meč by patřil světské moci, druhý církevní autoritě. Tato interpretace se zakládá na alegorii citátu z pašijí podle Lukáše (22,38). Je však důležité, že Bernard cituje také Jan 18,11: „Zastrč svůj meč do pochvy.“¹⁴³ Hájí mínění, že papež ne materiálními zbraněmi, nýbrž mocí evangelia by měl bojovat a také následně tomuto postupu zůstat věrný, i když by proto musel utéci z věčného města.¹⁴⁴

S podobnou nadějí mluví o reformě mezi spolupracovníky papeže. Musí si vybrat muže bezúhonného způsobu života jako své zástupce a vyslance, takové, kteří se za žádnou cenu nenechají podplatit nebo koupit.¹⁴⁵ Také do jeho vlastní domácnosti a do jeho služebnictva smí být přijati jen dobře známí a důstojní muži. Tak by měla každá forma nepravosti z jeho okolí být vymýcená. Skrze způsob života v papežském paláci by měl dávat všem církevním hodnostářům dobrý příklad a vždy být v bezvadné pověsti co se týká veřejného mínění.¹⁴⁶ Kniha končí dlouhým seznamem papežových úkolů. Místo, aby byl pánem biskupů, musí být jako bratr všech těch, kteří se pána bojí a milují ho jako vzor spravedlnosti, zrcadlo svatosti a vzor bázně Boží. Krátce, papež musí nejen osobně, ale i ve

---

¹⁴¹ Srov. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.771-774.

¹⁴² Srov. tamtéž, PL 182.774-775.

¹⁴³ Srov. tamtéž, PL 182.776.

¹⁴⁴ Srov. FARKASFALVY: op.cit., 617.

¹⁴⁵ Srov. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.778-784.

¹⁴⁶ Srov. tamtéž, PL 182.784-787.

svém úřadu naplnit nejvyšší nároky a v tomto smyslu být „náměstkem Krista“ a „Pomazaným Páně“.¹⁴⁷

De consideratione je spis plný výzev ke svatosti a pokoře. Prolíná se jím také touha po ctnostném kléru. Bernardova církevní politika má dvojí zaměření, a to roli papežství uvnitř církve a vztah církve k sekulárnímu světu.

K ustanovující roli papežství v církvi se Bernard vyjadřuje již v roce 1131, když píše *dopis Miláňanům*:

„Skutečně, plnost moci nad všeobecnou církví po celém světě byla dána apoštolskému stolci jediným přednostním právem. Proto, kdokoli vzdoruje této moci, vzdoruje tomu, co bylo ustanoveno Bohem. Může, pokud by se to zdálo užitečným, zakládat nová biskupství tam, kde dosud žádná nebyla. Co se týká těch, která již existují, může některá potlačit a některá vyzvednout, jakkoli by to měl řídit rozumný důvod, takže je také dovoleno z arcibiskupů dělat biskupy a naopak, pokud se to zdá nezbytné. Může povolát příslušníky církve jakkoli vysoce postavené z konců země a přivést je k sobě – ne jednou nebo dvakrát, ale tak často, jak se jim to zdá vhodné. Obzvlášť je důležité spěchat, aby byla potrestána neposlušnost, pokud by se někdo snažil odporovat.“¹⁴⁸

4.2.1 Podrobnější rozbor

Je velmi podnětné dívat se na dopis sv. Bernarda z pohledu pojetí papežství. Nejprve (viz kap. 1) klade Bernard jasný důraz na tu skutečnost, že papež je především biskupem římské diecéze.¹⁴⁹ Také (viz kap. 2) se nebojí nazvat věřící římské diecéze prostými farníky.¹⁵⁰ Vždyť papež je pastýřem svého lidu. V pohledu na sv. Petra, který byl netknutý zlatem, pak Bernard brojí proti zlatu a drahokamu na oděvu papeže (viz kap. 3).¹⁵¹

---

¹⁴⁷ Srov. FARKASFALVY: op.cit., 618.

¹⁴⁸ Bernard z Clairvaux, Ep. 131. PL 182. 286-87. in: KENNAN Elizabeth: The De Consideratione of St. Bernard of Clairvaux and the Papacy in the mid-twelfth Century, A review of scholarship: Traditio 23, 1967, 77-78.

¹⁴⁹ „Haec, inquam, circa te sunt, clerus et populus tuus, cui specialiter episcoparis, ac per hoc specialis curae teneris debitor.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.772.

¹⁵⁰ „Nec brevius potui, nec expressius tamen aperire de tuis parochianis quod sentio.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.773.

¹⁵¹ „Pastorem te populo huic certe aut nega, aut exhibe. Non negabis: ne cujus sedem tenes, te neget haeredem. Petrus hic est, qui nescitur processisse aliquando vel gemmis ornatus, vel sericis; non tectus auro, non vectus equo albo, nec stipatus milite, nec circumstrepentibus septus ministris.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.776.

Vedle toho (viz kap. 2) také klade důraz na roli Říma a římské církve pro církve univerzální. Jednak hovoří o jakémisi římském vzoru pro podobu kléru v celé církvi. Proto klade důraz na uspořádanost římského kléru.¹⁵²

Pokud se dá shrnout úkol pro papeže v Bernardově vidění, pak jim je jistě věta, kde nabádá, aby papež konal dílo evangelisty, tak totiž jedině naplní pastýřské dílo (viz kap. 3).¹⁵³

Jinde zase velmi jednoduše vystihuje tři papežovy úkoly. Něco konáš sám, něco spolu s ostatními, něco vykonáváš skrze ostatní bez vlastní účasti (viz kap. 6).¹⁵⁴

Je také velmi podnětné, jak Bernard podtrhuje, aby se římský papež staral o to, o co opravdu má, tedy o věci duchovní (viz kap. 6).¹⁵⁵ Co se týče svého nejbližšího okolí, podtrhuje disciplínu. Bernard se nebojí říci, aby spravedlivě trestal. Vždyť nepotrestanost plodí odvahu, odvaha plodí přestoupení. Zkráceně pak Bernard říká, že domu biskupa sluší svatost, mírnost a čest. Disciplína je pak strážcem těchto ctností (viz kap. 6).¹⁵⁶

Nyní se obraťme k otázce papežových spolupracovníků. Bernard velmi prakticky v kapitole čtvrté vidí nebezpečí nekalých spolupracovníků, kteří velmi zištně touží po kariéře. Bernard se nebojí doporučovat spíše za spolupracovníky ty, kteří kariéru odmítají, kteří jsou ostýchaví a zbožní. Vždyť oni se bojí pouze Boha a nedoufají v nic jiného než v Boha. Mezi jejich další vlastnosti pak mimo jiné řadí, že jsou dobrých a čistých mravů, připraveni k poslušnosti, mírní v trpělivosti, oddaní disciplíně, uchovávají si pravou víru, nezdolní v práci, skromní v mluvení, bezstarostní v protivenství, nezávidí ostatním, nejsou marnotratní, jsou ve všem velmi rozvážní. O nich také Bernard tvrdí, že jsou-li posláni,

---

¹⁵² „Et primo quidem clerum illum ordinatissimum esse decet, ex quo praecipue in omnem Ecclesiam cleri forma processit.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.772.

¹⁵³ „Fac opus evangelistae, et pastoris opus implesti.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.776.

¹⁵⁴ „Quaedam per temet facies; quaedam per te et alios simul; quaedam per alios ac absque te.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.785.

¹⁵⁵ „Nam si unus e servis per se non sufficit simul et custodiae jumentorum, et curae mensarum: tu per te quomodo intendere valeas et tuae domui, et Domini pariter? de qua scriptum est: O Israel quam magna est domus Domini (Baruch. III, 24)! Vacuum prorsus a sollicitudine rerum minorum et vilium oportet esse animum, tam magnis et tam multis intentum rebus. Oportet liberum, quem nulla sibi vindicet violenta occupatio. Oportet ingenuum, quem nulla deorsum trahat indigna affectio. Oportet rectum, quem nulla seorsum avertat sinistra intentio. Oportet cautum, quem nulla subeat furtiva suspicio. Oportet vigilem, quem nulla ab sese abducat peregrina et curiosa cogitatio. Oportet firmum, quem nulla concutiat repentina turbatio. Oportet invictum, quem nulla fatiget vel continua tribulatio. Oportet amplum, quem nulla coarctet rei temporalis amissio.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.784-785.

¹⁵⁶ „Sunt tamen quae ignorare te nolim, mores quorumque et studia. Non oportet ut vitia domus tuae ultimus scias: quod quamplurimis novimus contigisse. Quapropter, ut dixi, alius alta dispenset; de disciplina tu provide, illud nemini credas. Si insolentior coram te vel sermo sonuerit. vel habitus apparuerit: manus tua super ejusmodi; tu ulciscere injuriam tuam. Impunitas ausum parit, ausus excessum. Domum episcopi decet sanctitudo, decet modestia, decet honestas: horum disciplina custos.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.772. S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.786.

nejdou za zlatem, ale následují Krista. Ti pak před králi vyzdvihují spíše Jana Křtitele, před Egyptany pak Mojžíše, před modloslužebníky Eliáše, lhářům vyzdvihují Petra, rouhačům pak zase Pavla (viz kap. 4).¹⁵⁷ O něco dále pak klade důraz na věrnost svých spolupracovníků (viz kap. 6).¹⁵⁸

V samotném závěru pak se opět Bernard zamýšlí nad Římem a jeho rolí pro celou církev. Papežovi klade na srdce, aby ji považoval za matku všech církví, ne vládkyni. Sebe má považovat ne za pána nad biskupy, ale za jednoho z nich. K ostatním věřícím má přistupovat jako k bratrům a sestrám. V další pasáži vypočítává papežské tituly, které vystihují podstatu papežství v podání sv. Bernarda z Clairvaux (viz kap. 7).¹⁵⁹ Odcitujme je všechny: „Dále je třeba zvážit, že jsi vzor spravedlnosti, zrcadlo svatosti, příklad zbožnosti, ochránce pravdy, obránce víry, učitel národů, vůdce křesťanů, přítel Ženicha, průvodce nevěsty k Ženichovi, představený kleriků, pastýř lidu, učitel nevědomých, útočiště utlačovaných, obhájce chudých, naděje zubožených, ochránce sirotků, soudcem vdov, jsi okem pro slepého, jazykem pro němého, holí pro starce, odplatou zločinců, postrachem

---

¹⁵⁷ „Itaque non volentes, neque currentes assumito, sed cunctantes, sed renuentes: etiam coge illos, et compelle intrare. In talibus, ut opinor, requiescet spiritus tuus, qui non sint attritae frontis, sed verecundi, sed timorati: qui praeter Deum tantum timeant nihil, nihil sperent nisi a Deo. Qui adventantium non manus attendant, sed necessitates. Qui stent viriliter pro afflictis, et judicent in aequitate pro mansuetis terrae. Qui sint compositi ad mores, probati ad sanctimoniam, parati ad obedientiam, mansueti ad patientiam, subjecti ad disciplinam, rigidi ad censuram, catholici ad fidem, fideles ad dispensationem, concordés ad pacem, conformes ad unitatem. Qui sint in iudicio recti, in consilio providi, in iudicando discreti, in disponendo industrii, in agendo strenui, in loquendo modesti, in adversitate securi, in prosperitate devoti, in zelo sobrii, in misericordia non remissi, in otio non otiosi, in hospitio non dissoluti, in convivio non effusi, in cura rei familiaris non anxii, alienae non cupidi, suae non prodigi, ubique et in omnibus circumspécti. Qui legatione pro Christo fungi, quoties opus erit, nec jussi renuant, nec non jussi affectent. Qui quod verecunde excusant, obstinatius non recusent. Qui missi, post aurum non eant, sed Christum sequantur: qui quaestum legationem non aestiment, nec requirant datum, sed fructum. Qui regibus Joannem exhibeant, Aegyptiis Moysen, fornicantibus Phinees, Eliam idololatris, Elisaeum avaris, Petrum mentientibus, Paulum blasphemantibus, negotiantibus Christum. Qui vulgus non spernant, sed doceant: divites non palpent, sed terreant: pauperes non gravent, sed foveant: minas principum non paveant, sed contemnant. Qui non cum turba intrent, nec cum ira exeant: qui ecclesias non spolient, sed emendent. Qui marsupia non exhauriant, sed corda reficiant et crimina corrigant; famae provideant suae, nec invadeant alienae. Qui orandi studium gerant, et usum habeant, ac de omni re orationi plus fidant, quam suae industriae vel labori. Quorum ingressus pacificus, molestus exitus sit: quorum sermo aedificatio, quorum vita justitia, quorum praesentia grata, quorum memoria in benedictione. Qui se amabiles praebeant, non verbo, sed opere: reverendos exhibeant, sed actu, non fastu. Qui humiles cum humilibus, et cum innocentibus innocentes; duos dure redarguant, malignantes coerceant, reddant retributionem superbis. Qui non de dote viduae, et patrimonio Crucifixi se vel suos ditare festinent, gratis dantes quod gratis acceperunt, gratis facientes iudicium injuriis patientibus, vindictam in nationibus, increpationes in populis. Qui de tuo denique spiritu, illorum instar septuaginta Moysi, accepisse cernantur (Num. XI, 16, 17), per quem sive absentes, sive praesentes contendant placere tibi, placere Deo. Qui ad te redeant fatigati quidem, sed non suffarcinati: simul et gloriantes, non quod curiosa seu pretiosa quaeque terrarum attulerint, sed quod reliquerint pacem regnis, legem barbaris, quietem monasteriis, ecclesiis ordinem, clericis disciplinam, Deo populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.780-782.

¹⁵⁸ „Si quominus aut fidelis inveniatur, aut prudens, fideli potius committendum.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.785.

¹⁵⁹ „Consideres ante omnia sanctam Romanam Ecclesiam, cui Deo auctore praees, Ecclesiarum matrem esse, non dominam: te vero non dominum episcoporum, sed unum ex ipsis; porro fratrem diligentium Deum, et participem timentium eum.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.787.

špatných lidí, slávou dobrých, žezlem mocných, kladivem na tyrany, otcem králů, jsi opatrovník zákonodárství, strážce posvátných nařízení, sůl země, světlo světa, knězem Nejvyššího, Kristův náměstek, pomazaný Páně a konečně bohem faraónovým.“ (viz kap. 7)¹⁶⁰

---

¹⁶⁰ „De caetero oportere te esse considera formam justitiae, sanctimoniae speculum, pietatis exemplar, assertorem veritatis, fidei defensorem, doctorem gentium, Christianorum ducem, amicum Sponsi, Sponsae paranympum, cleri ordinatorem, pastorem plebium, magistrum insipientium, refugium oppressorum, pauperum advocatum, miserorum spem, tutorem pupillorum, judicem viduarum, oculum caecorum, linguam mutorum, baculum senum, ultorem scelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, legum moderatorem, canonum dispensatorem, sal terrae, orbis lumen, sacerdotem Altissimi, vicarium Christi, christum Domini: postremo deum Pharaonis.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: op.cit., PL 182.788.

4.2.2 Teorie dvou mečů

Část traktátu *De consideratione*, která je nejvíce zkoumána kvůli odkazu Bernarda týkajícího se církevního uskupení, je obraz o dvou mečích. Nejčastějším způsobem interpretace Bernardových slov je přirovnat dva meče k dvěma mocím – duchovní a časné a ukázat na spravedlivý vztah mezi těmito dvěma. Uvedeme si zde nyní několik různých interpretací Bernardových myšlenek obsažených v *De consideratione* od historiků a teologů.

4.2.2.1 Karl F. Morrison¹⁶¹

„*Teorie dvou mečů*“ je podle Karla F. Morrisona u Bernarda jedno z nejneprůhlednějších stanovisek ve středověkém politickém myšlení.¹⁶² Tato teorie je výkladem slov, která Ježíš Kristus pronesl před tím, než byl zrazen a zatčen v Getsemanech. Když k němu totiž přišli vojáci, apoštol Petr řekl: „Hle, zde jsou dva meče“, Ježíš na to odpověděl: „To stačí“ (Lk 22, 38). Později řekl apoštolu Petrovi, který přeci jen meč z pochvy tasil a usekl útočnickovi pravé ucho: „Vrať meč do pochvy.“ (Jan 18,11). Bernard psal tuto exegezi na podporu papeže Evžena III., který strávil velkou část svého pontifikátu boji s nepřáteli v Římě. Upozorňuje papeže, aby se k lidem přibližoval ne ostřím meče, ale slovem a žádá ho, aby se zamyslel nad významem příkazu „zastrčit meč zpátky do pochvy“ – Bernard předložil velmi nejasnou doktrínu – dva meče v Bibli reprezentují duchovní meč, který je řízen církví (rukou biskupa) a materiální meč, který je ovládán pro církev rukou vojáka. O pár řádek později však svůj argument najednou rozšiřuje o tvrzení, že oba meče náleží církvi. Toto tvrzení však velmi obtížně dokazuje ústavně, byť logicky, že materiální meč byl ovládán mocí biskupa a nařízením císaře.¹⁶³

4.2.2.2 Augustin Fliche¹⁶⁴

Augustin Fliche srovnává Bernardovo pojetí církve s Řehořovým *Dictatus papae*. Shodují se v absolutní autoritě, kterou dávají papeži nad sborem biskupů a v božském

---

¹⁶¹ Karl F. Morrison – emeritní profesor historie a poetiky na univerzitě v Rutgers v New Jersey (od r. 1988)

¹⁶² MORRISON Karl F.: *Hermeneutics and Enigma: Bernard of Clairvaux's „De consideratione“*, Viator, 19 (1988), 129.

¹⁶³ MORRISON.: *op.cit.*, 129 – 130.

¹⁶⁴ Augustin Fliche – vl. jm. Joseph Henri Savinien, 1884–1951, francouzský historik zaměřený na křesťanství a církev.

schválení, které nárokují pro papežskou moc. Uvnitř církve má papežství svou unikátní autoritu. *De consideratione* ukazuje zvláštní postavení papeže, který nemá v zemi rovného, který zdědil celý svět a je jediným pastýřem. Bernard podporuje pojem papežské monarchie, jeho náhled na nadřazenost církve nad státem však není tak zcela zřejmý. Podle A. Fliche najdeme v Bernardových dopisech zmínky o ideální harmonii mezi církví a státem, nicméně je to spíš teorie a přání, než praxe. Zdá se však, že i u Bernarda nalezneme učení o papežském privilegiu posuzovat a v konečném důsledku regulovat světské vládcy. Světští vládci musí být totiž disciplinovaní více než ostatní lidé, protože jejich jednání ovlivňuje jednání i spásu druhých.¹⁶⁵ Církevní nadřazenost podle Bernarda vyplývá z formule dvou mečů, kterou Bernard použil dvakrát – v dopise z roku 1150¹⁶⁶, který napsal po skončení neúspěšné křížové výpravy a v *De consideratione*, kde varuje: „Proč se pokoušíš znovu použít ten meč, o kterém ti jednou bylo poručeno, abys ho vrátil do pochvy? Nicméně, zdá se mi, že ten, kdo ti odpírá tvůj meč, nevěnuje dostatečně pozornost slovu Pána, když řekl – zastrč meč do pochvy – a proto, i tento je tvůj. Má být vytažen z pochvy na tvůj rozkaz, i když ne tvojí rukou. Jinak, když apoštolové řekli, podívej, tady jsou dva meče, Pán neodpověděl, to stačí, ale řekl, to je moc. Proto oba, jak duchovní, tak materiální meč patří církvi, ale materiální je tasen pro církev a duchovní církvi. Jeden rukou kněze, druhý rukou vojáka. Ale i ten materiální je zcela jistě užíván na pokyn kněze a příkaz císaře.“¹⁶⁷ Fliche interpretuje dva meče jako dvě sféry ve světě – duchovní a dočasnou. Jestliže Petr vlastnil oba meče, mohl obě sféry regulovat; používat druhý meč (světský) mu však bylo zakázáno. Předpokládá se, že Bernard souhlasí s Řehořem, který sesadil císaře a tvrdil, že je církev nadřazená státu jako slunce měsíci.¹⁶⁸

---

¹⁶⁵ Srov. KENNAN, 78. Více nalezneme: FLICHE Augustin: *L'influence de Grégoire VII et des idées grégoriennes sur l'apostolat de S. Bernard*, in: *Saint Bernard et son temps*, Dijon: Academie des sciences, arts et belles-lettres, 1928, Vol. I, 137-150. FLICHE Augustin: *Bernard et la société civile de son temps*, Bernard de Clairvaux, Paris, 1953, 355-378. VILLARET Paul: *Les principes de l'activité de Saint Bernard*, Bernard de Clairvaux, dans *BdC*, 185-191.

¹⁶⁶ „Nyní pro utrpení Pána musí být taseny oba meče, jelikož Kristus znovu trpí tam, kde trpěl při jiné příležitosti. Kým, ne-li tebou? Oba jsou Petrovy, jeden musí být vytažen na jeho pokývání, ten druhý jeho rukou tak často, jak je to nezbytné. A o tom meči, který se zdá méně jeho, bylo Petrovi řečeno – zastrč meč do pochvy – proto i tento byl jeho, ale jistě neměl být tasen jeho rukou.“ Bernard z Clairvaux, Ep. 256, PL 182. 463-64. in: KENNAN: op.cit., 79.

¹⁶⁷ „Quid tu denuo usurpare gladium tentes, quem semel jussus es reponere in vaginam? Quem tamen qui tuum negat, non satis mihi videtur attendere verbum Domini dicentis sic: Convertite gladium tuum in vaginam (Joan. XVIII, 11). Tuus ergo et ipse, tuo forsitan nutu, etsi non tua manu evaginandus. Alioquin si nullo modo ad te pertineret et is, dicentibus Apostolis, Ecce gladii duo hic; non respondisset Dominus, Satis est (Luc. XXII, 38); sed, Nimis est. Uterque ergo Ecclesiae et spiritualis scilicet gladius, et materialis; sed is quidem pro Ecclesia, ille vero et ab Ecclesia exserendus: ille sacerdotis, is militis manu, sed sane ad nutum sacerdotis, et jussum imperatoris.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS, PL 182.776.

¹⁶⁸ Srov. KENNAN: op.cit., 80.

Myšlenky gregorianismu se Bernard podle Fliche pokoušel naroubovat do 12. století. Kritizoval římskou kurii, papežskou politiku výjimek a excesy legátů. Nebyla to však kritika systému jako takového, ale jeho zneužívání. Systém byl nastaven, aby sloužil jistým a správným cílům a ne, aby byl zneužíván. V *De consideratione* na to Bernard hodně naráží a apeluje, aby byl systém prořezán a ne dále vykořeněn špatným směrem a stylem.¹⁶⁹

4.2.2.3 Walter Ullmann¹⁷⁰

Profesor středověké historie, rakousko-židovský učenec Walter Ullmann mluví o konceptu univerzální církve, který zastával sv. Bernard společně s Řehořem VII. Tato univerzální církev zahrnuje každého křesťana a dohlíží na něho, římský papež je potom tedy vnímán jako monarcha, zákonodárce a soudce každé stránky lidského života. Vlastně můžeme říci, že se jedná o hierokracii, vládu kléru. Ullmann se tedy domnívá, že byl Bernard hierokratik a srovnává ho s jedním z nejextrémnějších hierokratiků, Janem ze Salisbury. To, že se Bernard ztotožňuje s papežským monarchismem, vyvozuje z toho, že Bernard věřil v jednotu křesťanství: „Jednota křesťanstva předpokládá jednotu vedení, jednota a monarchie jsou pro Bernarda jeden a ten samý princip, jen nahlížený z různých úhlů. ... Povaha společnosti předpokládá, že má pouze jednu hlavu, která má plnost moci (*plenitudo potestatis*).“¹⁷¹ Plností moci se zde myslí papežská nadvláda nad celým světem. Ullmann se odvolává na již zmíněný dopis Bernarda Miláňanům, ve kterém Bernard píše, že *plenitudo potestatis* je absolutní, protože bylo založeno Bohem; zahrnuje tedy vše a stírá rozdíly mezi světským a duchovním.¹⁷²

Toto souvisí s tím, jak Bernard pojímá postavu a roli papeže. Papež pro něho není jen náměstek sv. Petra, ale Kristus sám. Jako takový se stává prostředníkem mezi Bohem a lidmi, přebírá Kristovy funkce zde na zemi. Z tohoto Ullmann vyvozuje, že papeži tím byla dána vláda nejen nad duchovními, ale také nad světem. Vychází z interpretace Bernardova použití alegorie o dvou mečích. Na rozdíl od Fliche jde však ve svém výkladu dál. Papež podle něj nemá pouze funkci dohlížitele ve světských záležitostech, ale domnívá se, že papežské pověření spočívá v řízení každodenní záležitosti státu, pokud se pro to papež rozhodne. Pravděpodobné je však to, že se papež bude těchto záležitostí stranit, protože

¹⁶⁹ Srov KENNAN: op.cit., 80.

¹⁷⁰ Walter Ullmann – 1910-1983, rakousko-židovský vědec, profesor středověkých dějin, žil ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irsku, kam se ve 30. letech přestěhoval z Rakouska.

¹⁷¹ ULLMANN Walter: *The Growth of Papal Government in the Middle Ages*, London, 1955, 427.

¹⁷² Srov. KENNAN, op.cit., 81.

uvází, že ho nejsou hodny. To však nic nemění na tom, že podle výkladu Bernardových slov v této záležitosti má papež plnou svobodu jednat a přikazovat ve všech záležitostech, protože vlastní oba meče absolutně. Světský vládce se tím pádem stává jen jakýmsi služebníkem církve, který je tu od toho, aby ulehčil kněžstvu od podřadných úkolů.¹⁷³

4.2.2.4 Marcel Pacaut¹⁷⁴

Jak Fliche, tak Ullmann shledávají Bernardovo učení v *De consideratione* naprosto konzistentní a nevnímají zde žádnou nejednoznačnost. Jinak to vidí Marcel Pacaut, který považuje traktát *De consideratione* za mírně zmatený už jen z toho důvodu, že v roce 1150 byl gregorianismus již přežitkem, ačkoli je traktát považován za gregoriánský.¹⁷⁵

Pacaut považuje zmíněnou alegorii o dvou mečích jako přiznání Bernarda ke gregorianismu. Zmatenost traktátu vnímá Pacaut ve vztahu duchovní a světské moci. Meče představují dvě moci vlastněné papežem, jedna z nich je však uplatňována světskými vládci. Z toho vyplývá, že svrchovanost papežova vlastnictví druhé moci nepřímo odkazuje na jeho totální sebezapojení do světských záležitostí. Bernard však tuto teorii v reálném životě nevidí a proto ani neodsuzuje nezávislé civilní jednání světských vládců ve smyslu „dát císařovi, co je císařovo“, což by ve světě svrchované vlády papeže nemělo vlastně žádný smysl. Bernardovy formulace k popsání papežské autority jsou podle Pacauta v tomto traktátu vesměs nejasné a Bernard se podle něho vyjadřuje dvojznačně o vztahu papeže a světského světa.¹⁷⁶

4.2.2.5 Abbé Vacandard¹⁷⁷

Abbé Vacandard popíral Bernardův gregorianismus a ve vztahu mezi církví a státem považuje Bernarda za dualistu. Podle Vacandarda Bernard alegorií o dvou mečích neteoretizuje vztah církve a státu, pouze však prakticky na příkladu vysvětluje současnou situaci. Dva meče totiž neznamenají dvě moci, ale dva tresty. Pokud totiž první neboli duchovní trest nezabere na krizi v církvi a ta tím pádem nedokáže ochránit sebe sama, nastupuje moc světská, která jí může ochránit použitím ozbrojené moci. V tomto smyslu

---

¹⁷³ Srov. KENNAN: op.cit., 82-83. Více nalezneme: PACAUT Marcel: *Le Théocratie, l'Église et le pouvoir au moyen-âge*, Paris, 1957.

¹⁷⁴ Marcel Pacaut - 1920-2002, profesor historie, specializace na historii křesťanství a institucí ve středověku

¹⁷⁵ Srov. KENNAN: op.cit., 83.

¹⁷⁶ Srov. tamtéž, 84.

¹⁷⁷ Abbé Elphège Vacandard - 1849-1927.

tedy vlastní církev druhý meč, protože může být použit jejím jménem. Jinak kromě této spolupráce v krizi jsou obě soběstačné a moci odlišné. Podle Vacandarda Bernard gregoriánský pohled nejen odmítá, ale mluví proti němu.¹⁷⁸ Dokazuje to např. také Bernardovou reakcí na revoluci v Římě vedenou Arnoldem z Brescie.¹⁷⁹ Po Bernardově smrti byla revoluce papežem brutálně potlačena a papežství opět získalo vládu nad městem. Vacandard na základě svého porozumění *De consideratione* soudí, že by Bernard takového řešení situace neschvaloval a odkazuje na Bernardova slova ve čtvrté knize *De consideratione*, kterou Bernard psal v době probíhající revoluce: „*Puto nec poenitebit exsilii, orbe pro urbe commutato.*“¹⁸⁰ Bernard zde vysvětluje, že pokud římský lid není přístupný papežskému vedení, není zavrženíhodné, pokud by papež lid i město opustil. Tím Vacandard osvětluje Bernardův zájem o duchovní vládnutí, ne o světské, jak to tehdy požadovali gregoriáni.¹⁸¹

4.2.2.6 Edouard Jordan¹⁸²

Edouard Jordan považuje především *De consideratione* za srovnatelný dokument s Dantovou *De monarchia*, která podle jeho názoru z Bernardova traktátu později čerpala.

Podle Jordana Bernard v *De consideratione* dualisticky rozlišuje mezi státem a církví, papežova moc se totiž netýká vlastnictví. Toto Jordan vnímá jako omezení papežské jurisdikce. Papež si mohl vynutit poslušnost v náboženských a morálních otázkách, i když to mělo třeba politické následky. Toto se však nedá definovat jako papežská svrchovanost, protože tu není zaručena moc nad občanskými záležitostmi.¹⁸³ Jordan se domnívá, že pokud bychom věděli, jak se stavěl Bernard k padělané *Konstantinově donaci*, byl by tento problém vyřešen. Ovšem z poznámek, které v *De consideratione* na donaci nepřímo odkazují¹⁸⁴, je to nemožné odhadovat. Podle Jordana zřejmě Kristus nezanechal papežům

---

¹⁷⁸ Srov. KENNAN: op.cit., 85. Vacandard to dokazuje na Bernardově kritice chamtivosti vyslanců v systému papežských nunciů, soudním systému, který je v totálním zmatení, papežský soud porušoval pravidla a úplatky byly možné všude. Více nalezneme: VACANDARD Elphege: Vie de Saint Bernard, Paříž, 1910.

¹⁷⁹ Arnold z Brescie požadoval zrušení veškeré světské moci v kněžských rukách a podvolení papežské moci v Římě politickému diktátu laického senátu.

¹⁸⁰ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS, PL 182.777.

¹⁸¹ Srov. KENNAN: op.cit., 86.

¹⁸² Édouard Jordan - 1866-1946, francouzský historik a univerzitní profesor (specializace na středověké dějiny, dějiny Svaté Stolice, Itálie a Svaté říše římské)

¹⁸³ Srov. KENNAN: op.cit., 87. Více nalezneme: JORDAN Edouard: Dante et saint Bernard, Bulletin du Jubilé, Paříž, 1921.

¹⁸⁴ V knize IV totiž Bernard popisuje „atributy“ papežské důstojnosti ve 12. století jako je bílý kůň, koruna, ornát jako znak úřadu a vyvozuje, že v těchto věcech následuje papež Konstantina, ne Petra. Bernard radí, že

žádné časné bohatství nebo vlastnictví, proto na něj nemohou mít ani právo z moci svého úřadu. Pokud náhodou něco vlastní, tak se to toleruje, pokud se uznává časný a podřadný status.¹⁸⁵

Podívejme se, jak se Jordan vyrovnává s problémem dvou mečů. Domnívá se, že tuto alegorii Bernard používá ne k vysvětlení teorie, ale jako komentář k události v době sepsání *De consideratione*, kdy Arnold z Brescie dobyl Řím a stál v jeho čele. Papež Evžen se rozhodl město dobýt a stál v čele ozbrojené síly, což se Bernardovi nelíbilo a Evženovi to vyčítá slovy: „Snažíš se usurpovat ten meč, o kterém Ti jednou bylo přikázáno, abys ho zasunul do pochvy?“¹⁸⁶ Můžeme to nazvat jakousi instrukcí, kdy Bernard Evženovi vysvětluje, že papež má sice právo na sebeobranu, ale fyzicky ji vykonávat nemá, od toho tu má císaře, který armádu svolá a stojí v jejím čele.¹⁸⁷

4.2.2.7 Dom Paul de Vooght¹⁸⁸

Paul de Vooght se zabývá traktátem z důvodu jejího vztahu k pozdější církevní reformě. *De consideratione* je prý citováno v mnoha wicklifových teoriích o papežství a je používáno pro tyto teorie jako autorita. Pro Wicliffa byla zřejmě zásadní Bernardova posuzování chování církve a papeže na základě biblických zásad (např. odmítání luxusních zvyků v římské kurii na základě odkazu na chudobu Krista). Znamenalo to totiž, že papež je omezen pouze na zodpovědnost duchovní. Bernard kvůli tomu útočil na kurii, která se však odvolala a Bernard obvinil papeže, že už neposlouchá zákon Boží, ale Justiniána a místo Písma nasazuje autoritu občanského zákoníku.¹⁸⁹

Paul de Vooght se také věnuje tématu *Konstantinovy donace* v *De consideratione*. Usuzuje, že Bernardova zmínka o Konstantinovi ukazuje, že Bernard všechno zlo, které církev utrpěla, odkazuje právě zpátky na *donaci*, protože do církve vnesla princip odlišný

---

by tyto věci měly být sice tolerovány, ale neměla by jim být přikládána větší hodnota, než mají. Tyto symboly pozemské moci Bernard neodmítá, ale ukazuje na jejich lidský původ a ukazuje rozdíl od božsky založeného papežského úřadu.

¹⁸⁵ Srov. KENNAN: op.cit., 88.

¹⁸⁶ „Quid tu denuo usurpare gladium tentes, quem semel jussus es reponere in vaginam?“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS, PL 182.776.

¹⁸⁷ Srov. KENNAN: op.cit., 89.

¹⁸⁸ Paul de Vooght – 1900 1983, belgický historik, benediktin, znalec Mistra Jana Husa a díla Jakoubka ze Stříbra i Mikulášů z Pelhřimova a Drážďan

¹⁸⁹ Srov. KENNAN: op.cit., 90. Více nalezneme: VOOGHT Paul de: Du De consideratione de saint Bernard au De potestate papae de Wyclif, Irenikon 25, 1953, 114-132.

od biblického. Zřejmě tím jako asketa útočil na světské luxusní zvyky gregoriánské strany, sám měl za příklad chování nejranějších křesťanů.¹⁹⁰

4.2.2.8 Hayden V. White¹⁹¹

Podle zkoumání Haydena Whita Bernard z Clairvaux odmítal gregoriánské hnutí i velké právní reformy, které hnutí zplodilo.¹⁹² White totiž vyvozuje, že to, že zpochybňovaná volba papeže Inocence II. byla de facto rozhodnuta opatem Bernardem, který se postavil na stranu Inocence a který byl zodpovědný za ratifikaci Innocentovy volby ve většině evropských zemí, ukazuje na ztrácející se podporu a prestiž gregoriánské strany v té době (pol. 12. století). Podle Whita Bernard z Clairvaux by rád zbavil papežský úřad funkce soudce, nechtěl, aby byl papež byrokraticky výkonný, ale aby byl pastýřem věřících. Primárními povinnostmi papeže jsou kontemplace, modlitba a péče o duše. Papeže z člověka neudělá zvolení nebo většina hlasů v kolegiu kardinálů, ale vytrvalost a svatost. Podle Whita otevřel Bernard cestu pro budoucí útoky na papežství tím, že odmítl institucionální neomylnost papeže.¹⁹³

4.2.2.9 A. M. Stickler

O použití alegorie o mečích našel Stickler zmínku již v souvislosti s prvotními činy papežů a koncilů, kdy duchovní moc někoho k něčemu přimět byla doprovázena slovesy fyzického násilí a jako symbol byl používán meč. Ten byl považován za speciální zbraň církve určenou k její obraně. Fyzické způsoby vynucování za církev převzali římscí císařové. Od 4. do 9. století není meč používán jako symbol trestu, až papež Mikuláš I. jako první mluví o materiálním a tělesném meči, z čehož profesor Stickler vyvozuje, že meč v této době reprezentoval nátlak a trest, pokud byl použit ve vztahu s církví. Až do sporu o investituru se předpokládalo, že když je církev v ohrožení, císař ji bude chránit (druhý meč). Za Řehoře VII. se objevila otázka, co by se stalo, pokud by byl delikventem sám císař a nebyl schopný nápravy jen duchovní sankcí. Papežství si učinilo nárok i na

---

¹⁹⁰ Srov. KENNAN: op.cit., 90.

¹⁹¹ Hayden V. White – nar. 1928, je historik a literární kritik, emeritní profesor na University of California, Santa Cruz a profesor of srovnávací literatury na Stanford University

¹⁹² Velmi stručně můžeme říci, že gregoriáni opustili původní čistě spirituální cíl reformy s návratem k primární církvi a zaměnili ho časem za legalismus, monarchii, byrokracii a absolutismus. Zastáncem tohoto směru byl Anaklét, proto White soudí, že se Bernard přidal na stranu Inocence II., který starou stranu odvrhl. Srov. KENNAN: op.cit., 91-92.

¹⁹³ Srov. tamtéž, 94. Více nalezneme: WHITE Hayden V.: The Gregorian Ideal and St. Bernard of Clairvaux, *Journal of the History of Ideas* 21, 1960, 321-348.

fyzický nátlak jako součást svého pověření s tím, že svoji moc může delegovat na jakéhokoliv vladaře podle svého uvážení. Což byl posun oproti dřívějším prohlášením církve, prakticky to bylo „využito“ v křížových výpravách. Ve 12. století je meč nadále využíván v tradičním slova smyslu jako trest.¹⁹⁴ Podle Sticklera Bernard, když používá tento příměr o dvou mečích (jak ho nacházíme v *De consideratione*) říká, že „papežství má neodmyslitelné právo trestat a nutit, ať už duchovními nebo fyzickými prostředky, ale že samozřejmě nemůže vykonávat ozbrojenou moc přímo.“¹⁹⁵ Z uvedeného vyplývá, že Bernard nevytváří světovou hierarchii, ve které má papež všeobecné právo zasahovat.¹⁹⁶

---

¹⁹⁴ Srov. KENNAN: op.cit., 101-102. Více nalezneme: STICKLER A. M.: *De ecclesiae potestate coactiva materiali apud Magistrum Gratianum*, Salesianum 4, 1942.

¹⁹⁵ KENNAN: op.cit., 102.

¹⁹⁶ Srov. tamtéž, 102.

4.2.3 Shrnutí

Někdo může Bernarda vnímat jako zbožného mnicha, který neměl ani zájem ani schopnost rozumět právnímu systému své doby. Avšak z jeho slov a činů to tak patrné není. Např. promyšlená urážka papežského soudu, že ten poslouchá Justiniánův (tedy občanský) zákon ukazuje na to, že s církevním i světským právem byl sv. Bernard obeznámen. Dalším příkladem je jeho vyčinění Evženovi za to, že řešil případy, které měl řešit světský soud.

Co tedy můžeme o Bernardově teorii papežství z *De consideratione* vyčíst? Z jeho pojednání a názorů vyplývá, že byl dualista, tedy že přiznává světským vládcům svobodu v nakládání s čistě světskými záležitostmi, co se týká církevního zřízení, zde schvaluje monarchii uvnitř církve, což vyplývá z jeho použití termínu *plenitudo potestatis* ve druhé knize *De consideratione*. Bernard právě ve 2. knize *De consideratione*¹⁹⁷ používá spolu s pojmem *plenitudo potestatis* termín *in partem sollicitudinis*. V 9. století již Pseudoisidor proti sobě staví biskupy s částí pravomoci (*pars sollicitudinis*) a papeže s plnou pravomocí nebo-li autoritou nad celou církví jak v zeměpisném, tak v hierarchickém smyslu (*plenitudo potestas*). Kde můžeme také nalézt tyto dva termíny je ve feudální terminologii. Lenní pán měl *plena potestate* (proti jeho rozhodnutí nebylo odvolání) a podobně papež v tomtéž smyslu je poslední autoritou nad církví („panstvím“), které mu bylo svěřeno, proti jeho soudu se tedy taktéž nedá odvolat. Bernard odvozuje z *plenitudo potestatis* plnou hierarchickou vládu papeže nad biskupy. Ve druhé knize *De consideratione*¹⁹⁸ staví do kontrastu moc Petra a moc ostatních uředníků, ale ne moc cesara. V tomto úryvku všichni popisovaní muži mají pouze duchovní funkci, papežova pravomoc je sice rozšířená po celém světě, ale pouze ve smyslu monarchistické vlády nad církevní hierarchií.¹⁹⁹ Nic však se tím neříká o vztahu církve a státu či světa. Podle Bernarda existuje oblast činností, nad

---

¹⁹⁷ „Ergo, juxta canones tuos, alii in partem sollicitudinis, tu in plenitudine potestatis vocatus es. Aliorum potestas certis arctatur limitibus: tua extenditur et in ipsos, qui potestatem super alios acceperunt. Nonne, si causa exstiterit, tu episcopo coelum claudere, tu ipsum ab episcopatu deponere etiam et tradere satanae potes? Stat ergo inconcussum privilegium tuum tibi tam in datis clavibus, quam in ovibus commendatis.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS, PL 182.751.

¹⁹⁸ „Accipe aliud, quod nihilominus praerogativam [*al.*, ipsum] confirmat tibi. Discipuli navigabant, et Dominus apparebat in littore; quodque jucundius erat, in corpore redivivo. Sciens Petrus quia Dominus est, in mare se misit, et sic venit ad ipsum, aliis navigio pervenientibus (Joan. XXI). Quid istud? Nempe signum singularis pontificii Petri, per quod non navem unam, ut caeteri quique suam, sed saeculum ipsum suscepit gubernandum. Mare enim saeculum est; naves, Ecclesiae. Inde est quod altera vice instar Domini gradens super aquas, unicum se Christi vicarium designavit, qui non uni populo, sed cunctis praeesse deberet: siquidem *aquae multae, populi multi* (Apoc. XVII, 15). Ita cum quisque caeterorum habeat suam, tibi una commissa est grandissima navis; facta ex omnibus ipsa universalis Ecclesia, toto orbe diffusa.“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS, PL 182.751.

¹⁹⁹ Srov. KENNAN: op.cit., 97.

kterými nemá papež původně pravomoc – např. nárokování majetku a směna (to je záležitost týkající se králů). Bernard připouští možnost papežova zásahu v těchto záležitostech, žádá-li to nutnost. Tím je papeži dovoleno uplatňovat duchovní disciplínu i v časných věcech, přesto to neohrožuje teoretický rozdíl mezi duchovní a světskou sférou ani nezávislost rozhodování světských vládců.²⁰⁰

Mnozí historikové a teologové si kladou otázku, zda byl Bernard gregorián či ne. Je však evidentní, že není třeba si klást tuto otázku.²⁰¹ Bernard reagoval na situaci papežství v době, ve které žil a na to, co se během jeho života dělo. Církev nepotřebovala reformu legislativní či právní, ale duchovní.²⁰² Navíc nemělo smysl reagovat na situaci před 60 lety, kdy zemřel Řehoř VII., resp. dvacet let poté, co byl gregorianismus na výši.²⁰³ Nejzřejmější však je to, že během Bernardova života v době jeho dospělosti nebyla známa jakákoliv větší pnutí mezi církví a státem. V Německu krize vztahů přišla až po smrti Jindřicha V. v roce 1125, po něm nastoupil na trůn Lothar Saský, který např. uznal papežský nárok na Toskánsko a přijal ho od Innocenta II. jako léno s ročním nájmem papežovi, což snížilo jeho prestiž a vlastně se dalo říci, že římský císař je vazalem papeže.²⁰⁴ Otázku vztahu církevní a královské moci přinesla znovu v roce 1138 krize následovnictví. Na královský trůn zadlužený církvi nastoupil Konrád III., ten však církvi také neodporoval. Ve Francii byla situace podobná, Ludvík VII. po nástupu na trůn sice měl období vzpurnosti proti církvi, ovšem poté byl k reformní církevní straně velmi vstřícný. V Anglii panovala situace jiná; zde si chtěl panovník (Jindřich I.) udržet nad církevními záležitostmi vládu a těžit z církve, kdykoli to bude možné. Jeho nástupce Štěpán I. se sice církvi „listinou svobod církvi“ zaručil, že se nebude opakovat zneužívající chování vůči církvi, jak to dělal jeho předchůdce. Ovšem krátce na to se jí Štěpán přestal řídit a svým jednáním²⁰⁵ se pustil do boje s reformními snahami v Anglii i na kontinentu. Papež se proto stal rozhodčím mezi papežem a reformní snahou. Během pontifikátu papeže Evžena III. se začali angličtí církevní hodnostáři dovolávat papežského soudu v běžných

---

²⁰⁰ Srov. KENNAN: op.cit., 100.

²⁰¹ Srov. JOHNSON Paul: Dějiny křesťanství, Brno: CDK a Barrister&Principal, 1999, 195-196.

²⁰² Srov. LECLERCQ Jean: La ricerca contemplativa condizione di rinnovamento ecclesiale secondo S. Bernardo. In: Rivista di ascetica e mistica, Rivista trimestrale, Anno X (54 di Vita Cristiana), Padri Domenicani - Convento S. Marco, Siena: Edizioni Cantagalli, 1985, 62.

²⁰³ Závěry Fliche, Ullmanna a Pacauta se zdají být v tomto případě mylné. Oproti tomu myšlenky abbé Vacandarda jsou dodnes relevantní a dokonce závěry, z nichž některé byly jen čistě intuitivní, byly později podpořeny dalšími vědci.

²⁰⁴ Srov. KENNAN: op.cit., 108.

²⁰⁵ Např. jmenováním svých lidí na biskupský stolec, aniž by o tom někoho informoval, jak vyplývalo ze zákona.

záležitostech; byli ustanoveni legáti soudci, kteří papeže v Anglii ve specifických případech zastupovali. Je tedy zřejmé, že se tyto země posunuly právě za Bernardova života více pod papežský vliv. Díky Wormskému konkordátu se však papež mohl vyhnout přímému konfliktu se světskými panovníky a spory mezi duchovními a vládci v Anglii a Francii byly řešeny na soudních dvorech. Závěrem tedy můžeme konstatovat, že v tuto chvíli otázka vzpurného vztahu mezi církví a státem pozbývá důležitosti a relevantnosti. Důvodem chybějícího systematického pojednání o problémech vztahu mezi církví a státem v *De consideratione* je zřejmě to, že Bernard pokládal tuto záležitost ve své době za vyřešenou a svou pozornost proto zaměřil na problémy v církvi samotné, kterých rozhodně nebylo málo.²⁰⁶

Řím se nacházel ve stavu zmatku, papež Evžen III. byl v roce 1146 dokonce vyhnán z města; o tři roky později si sestavil vlastní armádu a zaútočil na Řím. E. Jordan se domnívá, že když psal Bernard v *De consideratione* alegorii o dvou mečích, měl na mysli tuto událost. Obraz dvou mečů Bernard použil v souvislosti se svým pojednáním o Římu a místu papeže ve své vlastní diecézi.²⁰⁷ Bernard používá tuto alegorii ve zcela konkrétním případě a proto je také specifické a omezené použití tohoto obrazu. Alegorii totiž používá už jen jednou, když vyzývá Evžena III, aby tasil druhý meč, tedy aby vyzval ozbrojenou moc panovníků v Evropě. Děje se tak po fiasku druhé křížové výpravy, kdy je Bernard vyzván, aby hlásal „odvetu“.

Jak už bylo řečeno, hlavním zájmem Bernarda v *De consideratione* je vnitřní církevní organizace. Papežství se totiž snažilo obnovit svou moc nad církví a vše směřovalo k centrální správě, vzrůstala moc kardinálů a omezovala se moc místních církví. Proti tomu se však Bernard bouří, jako člen cisterciáckého řádu byl v opozici právě proti clunyské přílišné centralizaci. B. Jacqueline klade důraz na cisterciáckost *De consideratione*, ovšem jen v politickém smyslu tím, že logicky vyvozuje závěr, že by Bernard církev remodeloval tak, aby vyhovovala asketickému a volně organizovanému cisterciáckému modelu.²⁰⁸

Bernard papeži připomíná jeho místo a místo církve ve větší (nebeské) duchovní hierarchii, jeho poslání ji chránit, sloužit, ne jí panovat. Varuje ho proti užívání výjimek v tom, že by si začal přivlastňovat světskou zodpovědnost a tím by odděloval církev od

---

²⁰⁶ Srov. KENNAN: op.cit., 110.

²⁰⁷ „Dracones, inquis, me mones pascere, et scorpiones, non oves. Propter hoc, inquam, magis aggredere eos, sed verbo, non ferro. Quid tu denuo usurpare gladium tentes, quem semel jussus es reponere in vaginam?“ S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS, PL 182.776.

²⁰⁸ srov. KENNAN: op.cit., 113.

jejího duchovního dědictví a připomíná papeži jeho pravé místo, kdy má sice autoritu neomezenou, ale jeho cíle omezeny jsou. Přesto všechno nemůžeme klást příliš velkou váhu na duchovní element v *De consideratione*. Bernard pouze chce, aby bylo uznáno, že vláda církve je duchovní, nic však neříká např. proti vlastnictví bohatství v církvi či práva nebo konstituce. Usiluje spíše o to, aby tyto byly používány správně a nebyly zneužívány.²⁰⁹

---

²⁰⁹ Srov. KENNAN: op.cit., 112-114.

ZÁVĚR

Pět knih *De consideratione* ukazuje Bernardův vliv na život církve, obzvláště na papežství. Toto dílo také zrcadlí poslední fáze Bernardova rozjímání o životě, přirozenosti a o stupních duchovního života. Tento proces začíná sebepoznáním a na cestě k vrcholu kontemplace přetéká až k duchovnímu vedení a kázání. Hluboké pochopení křesťanského učení, nejen v teorii, ale také převáděním do praxe na církevní a duchovní život je patrné v celém traktátu.

Bernard předkládá papeži ideál kontemplativního církevního vrchního pastýře. Celým dílem se proplétá otázka, jak může být biskup či papež svatý a rozvíjet svůj duchovní život, když musí řídit a reformovat církev a zabývat se také její správou. Pro Bernarda je svatost těžko uchopitelná jinde než v monastické kategorii. V traktátu se spojuje jeho často nepoddajný idealismus s moudrým realismem, mírou a opatrností. Vůle k reformě a k proměně se prolíná se zralou politickou moudrostí. Přestože je často nekompromisní svými požadavky založenými na věčných platných principech, dokáže je propojit s pochopením pro hranice každé lidské povahy a s přijetím člověka s jeho chybami a nedokonalostmi. Přínos a význam sv. Bernarda byl obrovský. Jeho spiritualita byla založena na dvou ctnostech, lásce a pokoře. Francouzský církevní historik Henri Daniel-Rops projevuje údiv nad tím, že si Bernard navzdory všem svým závazkům mimo klášterní zdi a službě pro církev uchoval vnitřní jednotu svého života. Vždyť se pohyboval mezi lidmi, kteří ve své touze po moci neváhali použít lsti a násilí. Měl neuvěřitelný cit pro lidi i události. Byl schopen řešit mnoho různorodých úkolů, byl dobrým manažerem - řídil složitou a rozsáhlou síť svých řádových bratří a udržoval rozsáhlou korespondenci s významnými křesťanskými osobnostmi. Přitom stále zůstával hlavně myslitelem, mužem modlitby a rozjímání (*consideratio*).

Jako historický dokument odráží *De consideratione* poměry na papežském dvoře, jak je Bernard viděl a jak byly patrné až do doby reformace. Z hlediska spirituální teologie obsahuje dílo významné poselství. Objasňuje nám Bernardovy poslední myšlenky o křesťanské dokonalosti. Tato dokonalost se musí žít na základě vnějších podmínek, které jsou mezi sebou rády odlišné, jako život raných cisterciáků od života středověkých papežů.

Významnost a použitelnost Bernardova díla *De consideratione* i po jeho smrti je patrná z toho, že na něho odkazují další autoři během staletí až do dnešní doby. Můžeme

uvést např. druhé vydání *Řečí besedních* od Tomáše Štítného ze Štítného, *Okružní list ctihodným Bratřím patriarchům, primasům, arcibiskupům, biskupům a ostatním správcům diecésí v míru a společenství žijícím s Apoštolskou Stolicí o horlivém šíření duchovních cvičení* Pia XI. či dokonce Dante Alighieri v *De monarchia*. Benedikt XVI. se v jedné ze svých generálních audiencí zmiňuje o *De consideratione* jako o výjimečné knize, která je vhodnou četbou pro papeže všech dob nejen z hlediska toho, „jak dělat dobře papeže“, ale také podává vizi tajemství církve a Krista ústící až ke kontemplaci Boží Trojice.

Obraťme se nyní k obsahu této diplomové práce. Na začátku bádání jsem si určila cíle, které se nyní pokusím shrnout a okomentovat. V první kapitole jsem se pokusila popsat Bernardovu osobnost, jeho život a nástin doby, abychom pochopili, na co v *De consideratione* reaguje. Druhá kapitola nás stručně seznámila s událostmi okolo zvolení Evžena III. papežem a s jeho životopisem. V další kapitole uvádím bilingvální text IV. knihy *De consideratione* (PL 727-808) spolu s mým pracovním překladem. Čtvrtá kapitola nás blíže seznamuje s Bernardovými názory týkajícími se poměrů na papežském dvoře, rozebírající vlastnosti papeže. Dále jsme v této kapitole seznámeni s interpretacemi historiků a teologů především alegorie „dvou mečů“ a také termínem *plenitudo potestatis*, které Bernard zmiňuje.

Co se týká osoby papeže, Bernard si uvědomuje realitu poměrů na papežském dvoře a radí Evženovi v tomto smyslu, jaké si má hledat spolupracovníky a jací mají být lidé, kterými se obklopuje. Přesto všechno však Evžena nabádá ke kontemplaci, a aby se co nejméně zabýval světskými záležitostmi, protože jedině tak může být kvalitním papežem.

Z Bernardových slov také vyplývá dualismus ve smyslu přiznání světským vládcům svobody v nakládání se světskými záležitostmi a papeži v záležitostech církevních. Co se týká církevního zřízení, je monarchistou, kdy papež má plnou pravomoc čili *plenitudo potestatis* nad církví a biskupové *pars sollicitudinis*, pouze část pravomoci.

Teologové a historikové, jejichž názory v práci interpretuji, si také kladou otázku po gregoriánství Bernarda. Myslím, že otázka je irelevantní, protože Bernard reaguje na soudobou situaci v papežství, ne na dřívější.

Závěrem bych ráda poznamenala, že přestože bylo pro mě psaní této práce velmi náročné, ať již z důvodu nedostatku literatury v českém jazyce, překladu pro mě velmi náročného latinského textu či obsáhlosti myšlení Bernarda z Clairvaux a snaze po jeho alespoň částečném pochopení, jsem za tuto zkušenost vděčná. Velmi ráda bych doporučila celý traktát *De consideratione* k překladu a hlubšímu výkladu, protože má rozhodně co říci i nám v této době, jak už je ostatně patrné i z toho, že dílo cituje i současný papež Benedikt

XVI. Pokud by tato práce posloužila alespoň k tomu, že na dopis *De consideratione* upozornila a třeba i zaujala překladatele či teology a pobídla tak k jejímu překladu a vydání a tak se dostala k širší veřejnosti, myslím, že moje diplomová práce splnila svůj smysl.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Zkratky knih Písma svatého:

Používám zkratky českého ekumenického překladu.

Ostatní zkratky:

atd.	a tak dále
kap.	kapitola
např.	na příklad
popř.	popřípadě
pozn.	poznámka
překl.	překladatel
srov.	srovnej
tzn.	to znamená
tzv.	tak zvaný
tj.	to je

SEZNAM LITERATURY

Prameny:

BERNARDUS: De consideratione. S. Bernardi opera. Vol. III. Tractatus et opuscula. Ad fidem codicum recensuerunt J. Leclercq et H. M. Rochais, Romae: Editiones cistercienses, 1963, 380-493.

BERNHARD VON CLAIRVAUX: Sämtliche Werke lateinisch/deutsch I, herausgegeben Gerhard B. Winkler, Innsbruck: Tyrolia-Verlag, 1990, 611-841.

S. BERNARDI CLARAEVALLENSIS: De consideratione, Patrologia Latina, MIGNE Jacques-Paul (ed.), 182.727-808.

BERNARDUS: Ep. 106. Ad Magistrum Henricum Murdac, in: S. Bernardi opera. Vol. VII., Roma, 1963.

Saint Bernard On consideration, překl. George Lewis, Oxford: Clarendon Press, 1908.

GASTALDELLI Ferruccio (ed.): La considerazione a Eugenio papa, Opere di San Bernardo 1, Milano: Fondazione di Studi Cestercensi, 1984, 761-939.

CLAIRVAUX Bernard z: Kázání na Píseň písní I., Praha: Krystal OP, 2009.

Použitá literatura:

ALBERTI P.: Papežové, díl druhý: Od svatého Řehoře VII. Až po Celestina III., část třetí, Přerov: Společenské podniky, 1934.

BRIDGE Antony: Křížové výpravy, Praha: Academia, 2000.

BROOKE Christopher: Evropa středověku v letech 962 – 1154, Praha: Vyšehrad, 2006.

BUBEN Milan Michael: Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích, II. díl, II. svazek: Mnišské řády, Praha: Nakladatelství LIBRI, 2004.

CIGNITTI Benedetto: Aletta, in: Enciclopedia dei santi, Biblioteca Sanctorum I., Roma: Città Nuova, ²1990.

DACÍK Reginald O.P.: Z dějin duchovního života, Svatý Bernard, in: revue Na hlubinu, Olomouc, 1937.

DORAZIL Otakar, Světové dějiny v kostce, Vimperk a Rudná u Prahy: Nakladatelství Papyrus a Jeva, ⁴1997.

DANIELE Ireneo: Eugenio III. in: Enciclopedia dei santi, Biblioteca Sanctorum V., Roma: Città Nuova, ³1991.

- FARKASFALVY Denis: Einleitung zu De consideratione. in: BERNHARD VON CLAIRVAUX: Sämtliche Werke lateinisch/deutsch I, herausgegeben Gerhard B. Winkler, Innsbruck: Tyrolia-Verlag, 1990.
- FISCHER-WOLLPERT, Rudolf: Malý teologický slovník. Přehled papežů, Praha: Zvon – České katolické nakladatelství, 1995.
- FRALEOVÁ Barbara: Templáři, Praha: Nakladatelství Argo, 2009, 129.
- FRANZEN August: Malé dějiny církve, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- GELMI Josef: Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II., Praha: Mladá fronta, 1994.
- JOHNSON Paul: Dějiny křesťanství, Brno: CDK a Barrister&Principal, 1999.
- KADLEC Jaroslav: Dějiny katolické církve II., Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993.
- KENNAN Elizabeth: The De Consideratione of St. Bernard of Clairvaux and the Papacy in the mid-twelfth Century, A review of scholarship: Traditio 23, 1967.
- KAMENÍK Milan: Burgundsko. Kraj mnichů, Cîteaux a Bernard z Clairvaux, Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2002.
- KINDER Hermann, HILGERMANN Werner: Encyklopedický atlas světových dějin, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.
- LECLERCQ Jean: Bernardo di Chiaravalle, Milano: Università Cattolica del Sacro Cuore, 1992.
- LECLERCQ Jean: La ricerca contemplativa condizione di rinnovamento ecclesiale secondo S. Bernardo. In: Rivista di ascetica e mistica, Rivista trimestrale, Anno X (54 di Vita Cristiana), Padri Domenicani - Convento S. Marco, Siena: Edizioni Cantagalli, 1985, 62.
- MUNDY John H.: Evropa vrcholného středověku 1150-1300, Praha: Vyšehrad, 2000.
- MORRISON Karl F.: Hermeneutics and Enigma: Bernard of Clairvaux's „De consideratione“, Viator, 19 (1988).
- POLC Jaroslav V.: Církevní dějiny, Část druhá, Raný středověk, Řím: Křesťanská akademie, 1995.
- POSPÍŠIL Ctirad Václav: Bernard z Clairvaux a jeho spis, in: Bernard z Clairvaux: O milosti a svobodném rozhodování, přel. M. Koronthalyová, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004.
- READ Pears Paul: Templáři, Praha: BB art, 2001.
- SEIBT Ferdinand: Leska a bída středověku, Praha: Mladá fronta, 2000.

ULLMANN Walter: *The Growth of Papal Government in the Middle Ages*, London, 1955.
ZERBI Piero: Bernardo di Chiaravalle. in: *Enciclopedia dei santi*, Biblioteca Sanctorum [III], Roma: Città Nuova Editrice, ²1990.
ZIMMERMANN Harald: Eugenio III., in: *Enciclopedia dei papi*, Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 2000.

Další literatura:

BERNARD Z CLAIRVAUX: *Kázání na Píseň písní I*, přel. M. Koronthályová, Praha: Krystal, 2009. *Sermones in Cantica canticorum*, PL 183.785-1197.

BERNARD Z CLAIRVAUX: *O stupních pokory a pýchy. Chvály panenské Matky*, přel. Ondřej Koupil, Praha: Krystal OP, 1999. *De laudibus Virginis Matris*, PL 183.55-88. *Tractatus de gradibus humilitatis et superbiae*, PL 182.939-972.

BIŇOVEC Tomáš Geron: Sv. Bernard z Clairvaux – opat a zakladatel. In: POJSL Miloslav (ed.): *Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 93-102.

BREDERO Adriaan H.: *Bernard of Clairvaux*,

CONTAMINE Philippe: *Válka ve středověku*, Praha: Argo, 2004.

DACHOVSKÝ Karel: *Sv. Bernard z Clairvaux*, Praha: Řád, 1997.

FLICHE Augustin: *L'influence de Grégoire VII et des idées grégoriennes sur l'apôtre de S. Bernard*, in: *Saint Bernard et son temps*, Dijon: Academie des sciences, arts et belles-lettres, 1928, Vol. I, 137-150.

FLICHE Augustin: *Bernard et la société civile de son temps*, Bernard de Clairvaux, Paris, 1953, 355-378.

FRANK Karl Suso: *Dějiny křesťanského mnišství*, Praha: Benediktinské arcipostovní sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2003.

FRÖHLICH Roland: *Dva tisíce let dějin církve*, Praha: Vyšehrad, 2008.

GOBRY Ivan: *Il secolo di Bernardo, Cîteaux e Clairvaux*, Roma: Città Nuova, 1998.

HEER Friedrich: *Evropské duchovní dějiny*, Praha: Vyšehrad, 2000.

JORDAN Edouard: *Dante et saint Bernard*, Bulletin du Jubilé, Paříž, 1921.

KENNAN Elizabeth: *Antithesis and Argument in the De consideratione: Bernard of Clairvaux (CS 23)*, Washington, 1973, 91-109.

- KENNAN Elizabeth: Rhetoric and Style in the De consideratione, Studies in Medieval Cistercian History 2 (CS 24), Kalamazoo, Mich. 1976, 40-48.
- LAWRENCE Hugh: Dějiny středověkého mnišství, Praha: Vyšehrad, 2001.
- LECLERCQ Jean: San Bernardo. La vita, Milano: Jaca Book, 1989.
- OPLL Ferdinand: Fridrich Barbarossa císař a rytíř, Praha a Litomyšl: Horáček - Paseka, 2001.
- PACAUT Marcel: Le Théocratie, l'Église et le pouvoir au moyen-âge, Paris, 1957.
- SCHATZ Klaus: Dějiny papežského primátu, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.
- STICKLER A. M.: De ecclesiae potestate coactiva materiali apud Magistrum Gratianum, Salesianum 4, 1942.
- VACANDARD Elphege: Vie de Saint Bernard, Paříž, 1910.
- VENTURA Václav: Cisterciácká spiritualita. In: CHARVÁTOVÁ Kateřina (ed.): 900 let cisterciáckého řádu, Praha: Unicornis, 2000, 11-27.
- VILLARET Paul: Les principes de l'activité de Saint Bernard, Bernard de Clairvaux, dans BdC, 185-191.
- VOOGHT Paul de: Du De consideratione de saint Bernard au De potestate papae de Wyclif, Irenikon 25, 1953.
- WHITE Hayden V.: The Gregorian Ideal and St. Bernard of Clairvaux, Journal of the History of Ideas 21, 1960